

مير رحيم ويلاي

جنوبي آذربايجاندا ميلي آزادليق اوغروندا دموكراتيک مطبوعاتين موباريزهسي (1945-1946 جي ايللر)

ايچينده كيلر

ميلي. آزادليق. حرکاتينين انکشافی و دموکراتیک مطبوعات
ميلي حوکومتين سياسي، اقتصادي و مدني رفورملاري نين يئرینه يئتيريلمه سينده
دموکراتیک مطبوعاتين موباريزهسي
ايرانين دموکراتیکلشديريلمهسي اوغروندا
امپرياليزمه قارشى و ايران دنسپوتيزمي علئيهينه حرکاتين ماهيتي حاقيندا

(بیرینجی بۆلۆم)

جنوبی آذربایجاندا میلی آزادلیق اوغروندا دموکراتیک مطبوعاتین موباریزهسی (1945-1946 جی ایللر)

ایکینجی دونیا موخاریبه سی دؤورونده آلمان فاشیستلرینین ایراندان سسرییه قارشی تخریباتچیلیق و هوجوم تهلوکهسینی لغو انتمک مقصدی ایله سوونت حؤکومتی 1921 جی ایل سوونت ایران موقویلهسینه اساسن ایران تورپاقلارینا مووقتی اولراق قیزیل اوردو حیصه لرینی گؤندردی.

قیزیل اوردونون خیلاصکارلیغی نتیجسینده اولکهده آنتیفاشیست و دموکراتیک حرکات گئیشلندی. ایرانین زیندان و سورگونلریندن آزاد اولونموش آزادلیق سنون و موباریز اوغوللارین الی ایله اولکهده دموکراتیک تشکیلات و جمعیتلر یارادیلی.

1941 جی ایل سننتیابر آیینین 20 ده تئهراندا حزب توده ایران (ایران خالق پارٹیاسی) تشکیل اولوندو. اونون رهبرلیگی آلتیندا ایران فهلهلرینین همکارلار اتفاقی یارانیب فعالیتیه باشلادی.

حزب توده ایرانین موباریز مطبوعاتی اولان «سیاست»، «مردم»، «رهبر»، «ظفر» و س. قزنتلر نشر اولوندو.

1941 جی ایلدن آذربایجاندا دا حزب توده ایرانین آذربایجان تشکیلاتی تشکیل اندیلهرک فعالیتیه باشلادی. تبریزده «آذربایجان ضدیفاشیست جمعیتی»، «آذربایجان جمعیتی»، «آذربایجان فهلهلرینین همکارلار اتفاقی»، «آذربایجان زحمتکشلر تشکیلاتی»، «کانون دموکراسی آذربایجان» (آذربایجان دموکراتییا اوچاگی) و س. موترقی جمعیت و تشکیلاتلار یارادیلی.

حرکاتین یوکسهلیشی ایله علاقه دار اولراق، آذربایجاندا فارس و آذربایجان دیلینده آنتیفاشیست و دموکراتیک مطبوعاتین سایي آرتماغا باشلادی.

تبریزده «خاورنو»، «فریاد»، «تبریز»، «شاهین»، «اختر شمال»، «وطن یولوندا»، «آذربایجان اولدوزو»، «آذربایجان»، «یومروق»، «ادبیات صحیفه سی»، «اردیلده جودت»، «یومروق»، «اورمییهده قیزیل عسکر» و س. قزنتلر نشر اولوندو.

فاشیزمه و داخلی ارتجاعیا قارشی خالق کوتلهلرینین موباریزهسی گئیشلهنیردی.

قیزیل اوردونون آلمان فاشیزمی اوزریندهکی یئنی یئنی غلبه لری موباریزهده ایران خالقلارینی روحلاندیریردی.

حزب توده ایرانین رهبرلیگی آلتیندا فهلهلر، زحمتکشلر اوز یاشاییش وضعیتلرینی یاخشیلشدیرماغی، 8 ساعاتلیق ایش گونو و سیغورتا قانونلاری وئریمهسینی، کندلیلر ایسه تورپاق اصلاحاتی کئچیریمهسینی، اولکهده قانون اساسی موجبینجه ایالت و ویلایت انجمنلرینین سؤچلمهسی و س. حقوقلارینی طلب اندیردیلر. اولکهنین هر یئرینده فهلهلرین سیاسی اقتصادی تعطیللری، میتینگ و نومایشلری، کندلیلرین ایسه ظالیم فنوداللارا و ژاندارملارا قارشی تورپاق اوغروندا حرکاتی گئیشلنهرک بؤیوک بیر قوهیه چئوریلیردی.

موخاریبه نین نتیجسینده ایراندا استبداد حؤکومتی بیخیلمیش اولسا دا اونون ماهیتینده هنج بیر دیشیکلیک عمله گلهمیشدی. 13 جو مجلس نوایندهلرینین هامیسی و 14 جو مجلسه سؤچیلنلرین اکثریتی 1 امپریالیستلرین ال آلتیلاری و بؤیوک مولکدارلار ایدیلر.

بیر سوژله، اۆلکهده ایگیرمی ایلیک منفور استبدادین یئرینی «اوندان داها حریص اولان سهیلی لر، تدین لر، حکیمی لر، ساعدلر و صدروالاشرافلار توتوموشدولار»².

مورتجع حاکیم دایرملر امپریالیستلرین ارادهسینی بئرینه بئتیمرک خالق کوتلهلری اوزرینده ظولم و تضیقی آرتیریردی. آزادلیق و دموکراتییا اوغروندا ایران زحمتکشلرینین موباریزه حرکتی قودرتلی بیر قووهیه چؤریلمیشدی.

آذربایجان خالقی یئنه ده یئرلی فنودال و کاپیتالیست استعماریندان باشقا امپریالیستلرین و حاکیم دایرملرین میلی ظولم و ایشکنجهسینه معروض قالمیشدی. شهرلرده و کندلرده پولیس و ژاندارملارین جنایتلری حدینی آشمیشدی. دموکراتیک مطبوعات باغلانیر، جنوبدا حزب توده ایرانین تشکیلات و کلوبلارینا هوجوملار تشکیل اندیلیردی.

ایران خالقلارینین دموکراتییا و آزادلیق طلبلری، شیکایت و تئلئقاملارینا ایران دؤلتی سیلاحلا جاواب وئریردی.

خالقین مرکزی حؤکومه و خارجی امپریالیستلره قارشی اعتراضلی چیخیشلاری، میتینگ و نومایشلرینه گوئه و سرنیزه ایله جاواب وئریلیردی.

اۆلکهده گوندن گونه آرتان ایشیزلیک، یوخسولوق، ظولم، استثمار و حقوقسوزلوق ناراضیلیگی داها دا شیدتلندیردی.

ایرانین دؤلت باشچیسی ساعد خالقین آرتان ناراضیلیگی و موباریزهسینه اعتناسیز یاناشراق، خالق کوتلهلری اوزرینده تضیقی داوام آنتدیریردی.

بوتون بونلار گؤستریردی کی، خالقین گوجو ایله آزادلیغا نایل اولماق مومکون ایدی.

ایراندا دموکراتیک حرکتی بوغماق اوچون ارتجانین هرطرفلی هوجوما کئچدیگی بیر دؤورده اونلارا سارسیدیجی ضربه آنتدیرمک و ایراندا آزادلیغین تاملین اندیلمهسی اوچون آذربایجاندا انقلابی دایاق مرکزی یاراتماق ان مهم بیر وظیفه کیمی قارشیدادورودو.

سوونت اوردوسونون آلمان فاشیزمی و یاپون میلیتاریزمی اوزرینده چالیدی عومودنیا تاریخی غلبهسی بین الخالق شرایطی دموکراتییا و آزادلیق جبهه سی خنیرینه کؤکوندن دییشدی، امپریالیزمین موستملکه سیستمینه سارسیدیجی ضربه آنتدیردی. محض بونا گؤره ده او، کاپیتالیست اۆلکهلرینده فهله حرکتینین آرتاسینا، موستملکه و آسیلی اۆلکهلرده میلی آزادلیق حرکتینین گنیشلنمهسینه سبب اولدوغو کیمی، بوتون ایراندا و انلجه ده آذربایجاندا خالق حرکتینین یوکسهلیشینده قودرتلی تکان وئردی.

آذربایجاندا سورعتله اینکشاف آندن دموکراتیک حرکات امپریالیزم، داخلی ارتجاعیا، فؤدال ظولمون، استثمار، استبداد قورولوشونا قارشی موباریزه آپاران بوتون دموکراتیک و وطنپرور قووهلری اوزونون واحد بایراگی آلتیندا بیرلشدیرمک، بونلاری قطعی موباریزهیه آپاران بیر فرقهنین یارادیلماسی ضرورتینی مئیدانا چیخارتدی. .

بئله بیر فرقه — موباریزهده. متینلشمیش آذربایجان خالقینین ایستک و آرزولارینین تجسومو اولاراق، اۆلکهنین اقتصادی اجتماعی حیات ضیدیتلرینین زمینی شرایطینده 1945 جی ایلین سننتیابریندا یارادیلیمیش اولان آذربایجان دموکرات فرقهسی اولدو.

1 و 2 باخ: سید جعفر پیشه وری، «21 آذر»، 1961 آذربایجان روزنامهسینین نشریاتی، 1340، 1961 جی ایل.

میلی آزادلیق حرکاتینین اینکشافی و دموکراتیک مطبوعات

آذربایجان دموکرات فرقهسی اوزونون مرامینی، مقصدینی، قرار و گؤستریشلرینی واختلی واختیندا کوتلهلره چاتدیرماقدان اؤترو، هابئله بوتون خالق کوتلهلرینی اؤز بایراغي آلتیندا بیرلشدیریب قطعی مباریزیه آپارماق اوچون خالقین باشا دوشهجگی بیردیله مطبوعات نشر انتمگی قرارا آلدی.

پرولتاریاتین داھی معلیمی و. ای. لنین «ندن باشلامالی؟» آدلی مقاله سینده سیاسی قزئنین اهمیتی حاقیندا یازمیشدیر: «...بیزه حؤکمن سیاسی قزئت لازیمدیر. سیاسی اورقان اولماسا، قارشیمیزا قویوغوموز وظیفه، یعنی سیاسی ناراضیلیق و پروتست عونصورلرینین هامیسینی بیر یئره توپلاماق، بونلارین واسیطهسی ایله پرولتاریاتین انقلابی حرکاتینی جانلاندیرماق وظیفهسی اصلا یئرینه یئتیریله بیلمز»¹.

و. ای. لنینین همین مدعاسینی اله رهبر توتان آذربایجان دموکرات فرقهسی: یارانديغي گوندن ايکي گون سونرا، یعنی 1945 جي ایل سننتیابرین 5 دن آ اعتبارن آذربایجان دیلینده «آذربایجان» آدلی قزئت نشر انتمگه باشلادی.

«آذربایجان» قزئنینین 1—82 جي نؤمرهیه قدر مودیری ع. شوستری،

83—151 جي نؤمرهیه قدر مودیری احمد موسوی؛

152—246 جي نؤمرهیه قدر مودیر و رئاكتورو فتحی خوشکناپی.

247—4 (293) جو نؤمرهیه قدر مودیر و رئاكتورو اسماعیل شمس،

5 (294)—82 (371) جي نؤمرهیه قدر رئاكتورو فتحی خوشکناپی.

قزئت آذربایجان دموکرات فرقه سینین اورقانی اولاراق تحریرییه هیئتی واسیطهسی ایله نشر اولونوردو. دؤرد نؤمرهیه قدر هفتهده ایکی دفعه، ایکی صحیفه دن، 5 جي نؤمره دن گوندهلیک نشر اولونموشدور. 45 جي نؤمره دن اعتبارن 4 صحیفه دن عبارت 5 مین نوسخه، سونرالار ایسه 7 مین تیراژ لا چاپ اندیلمیشدیر.

آذربایجان خالقینین سون یاریم عصرلیک انقلابی حرکاتینین زمینی اوزرینده یارانمیش آذربایجان دموکرات فرقهسی آذربایجان خالقینین اساس حیاتی طلبلرینی اوزونون مباریزه شوعارلاری قرار وئرهرک همین سیاسی، اقتصادی و مدنی طلبلری «آذربایجان» قزئتی واسیطهسی ایله ده حیاتا کئچیرمگه موفق اولموشدور.

«آذربایجان» قزئتی زحمتکشلرین جوشغون انقلابی قودرتینه آرخالاناراق گئنیش خالق کوتلهلرینی فرقه سینین شوعارلارینی حیاتا کئچیرمک اوغروندا، خالق حاکیمیتی اوغروندا قطعی مباریزیه قالدیردی.

قزئنین کئچدیگی بوتون شانلی مباریزه یولو آذربایجان خالقینین میلی آزادلیق و استقلالیت اوغروندا آپاردیگی تاریخی مباریزهسی ایله سیخ صورتده باغلی اولموشدور.

بونو افتخارلا قنید انتمک لازیمدیر کی، 1945 1946 جي ایللرده آذربایجاندا دموکراتیک حرکاتین اینکشافی دؤورونده «آذربایجان» قزئتی بو مباریزه نین بایراقداری کیمی چیخیش انتمیش و دوغما آذربایجان دیلینده چیخان بوتون دموکراتیک مطبوعاتا استقامت وئریمیشدیر.

کوتلهلری واحد تشکیللدا بیرلشدیرمک میلی آزادلیق اوغروندا مباریزهیه قالدیرماقدان دموکراتیک مطبوعات آذربایجان دموکرات فرقه سینین الینده مؤحکم و اعتبارلی سیلاح اولموشدور.

و. ای. لنین مطبوعاتین وظیفهلری حاقیندا دانیشارکن دئمیشدیر: «قزئت یالنیز کوللنکتیو تبلیغاتچی و کوللنکتیو تشویقاتچی دئییل، هابئله کوللنکتیو تشکیللچیدیر»².

دموکراتیک مطبوعات سیراسیندا «آذربایجان» قزنتی حقیقتن تبلیغاتچی و تشویقاتچی اولماقلا برابر، فرقه‌نین پروگرامینی و قارشیسیندا دوران آکتوال گوندلیک مسالهلری حیاتا کنجیرمکده کوللنکتیو تشکیلاتچیلیق رولونو دا ایفا ائتمیشدیر.

آذربایجان دموکرات فرقه‌سینین 1945 جی ایل 12 شهر یور (3 سئنتیابر) تاریخی موراجعتنامه‌سینده آذربایجان خالقینین ایستک و آرزوسو بئله ایفاده ائدلمیشدیر:

«آذربایجان تورپاغیندا دورد میلیون یاریمدان چوخ بیر خالق یاشاییر، اونلار اوزلرینین قومیتلرینی تشخیص وئریشلر، اوزلرینه مخصوص دیللری و آیری بیر آداب و روسوملاری واردیر. بو خالق دئییر کی، بیز ایستهبیریک کی، ایرانین استقلالیتینی و تامامیتینی حیفظ ائتمکله برابر اوز داخلی ایشلریمیزی ایداره ائتمکده موختار و آزاد اولاق»³.

آذربایجان دموکرات فرقه‌سی صینفی ترکیبندن آسیلی اولمایراق، بوتون خالق مقدس آزادلیق مباریزه‌سینده اشتراک ائتمگه چاغیریردی.

موراجعتنامه‌ده 12 ماده‌دن عبارت شو عار ایره‌لی سورولموشدو. اورادا دئییلیر:

ایرانین استقلالیت و تامامیتینی گوزله‌مکله برابر آذربایجان خالقینا آزادلیق وئرلمه‌لیدیر کی، آذربایجانین آبادلاشماسی، معارف و مدنیتین ترقیسی اوچون عمومی مملکتین عادیلانه قانونلارینی گوزله‌مکله برابر اوز مقدراتینی تعیین ائتسین. بو فیکری حیاتا کنجیرمک اوچون چوخ تنزلیکله ایالت و ویلایت انجومنلرینی سنجیب ایشه باشلامالیدیر⁴.

آذربایجان دموکرات فرقه‌سینین قارشیسیندا صنایعین، داخلی و خارجی تجارتین گنیشلمه‌سی، شهرلرین آبادلاشماسی، ایشسزلیگین آرادان قالدیریلماسی، کندلی احتیاجلارینین تامین ائدلمه‌سی، هابئله دولت تورپاقلارینین و آذربایجان ترک اندیب قاچان مولکدارلارین تورپاقلارینین (اگر اونلار تنزلیکله آذربایجانا قاییتماسالار) قنید شرطسز کندلیلرین اختیارینا وئرلمه‌سی کیمی تاخیره سالینماز وظیفه‌لدوروردو.

آذربایجان دموکرات فرقه‌سینین مقصدلریندن بیری ده بو ایدی کی، ابتدایی مکتبلرده اوچونجو صینفه قدر درس لر آذربایجان دیلینده آپاریلما، اوچونجو صینیفدن یوخاری فارس دیلی و آذربایجان دیلی ایله یاناشی تدریس ائدلمه‌لی، میلی اونیورسیتئت تشکیل اولونسون.

موراجعتنامه‌ده آذربایجانان آلیان وئرگیلرین یاریسیندان چوخونون آذربایجانین اوز احتیاجلارینا صرف ائدلمه‌سی و غیره موسقیم وئرگیلرین لغو اولونماسی و باشقا طلبلر ایره‌لی سورولور.

فرقه‌نین 3 سئنتیابر تاریخی موراجعتنامه‌سینده ایره‌لی سورولن مسالهلر خالقین اورک سوزلری اولوب، اونون اوزون ایللردن بری اوغروندا مباریزه آپاردیغی مقصد و ایدنیاسینی اوزونده بیغجام شکیلده تجسوم ائتدیریردی. محض بونا گوره ده او، آذربایجانین شهر و کندلرینده گنیش خالق کوتله‌لری طرفیندن بویوک سئوینجه قارشیلانندی. بو موناسبتله ده «آذربایجان» قزنتینه یوزلرله تبریک مکتوبلاری گوندریلیدی. قزنت بو حاقدایازیر:

«مینلرله آذربایجانلی آذربایجان شهرلرینده موراجعتنامه پایشدیریلیمیش دیوارلارین قباغیندا توپلانیب اورک دویونتوسو ایله اونو آخیرا قدر اوخودو، دوشوندو، آلقیشلادی. بو واسیطه ایله سعادت و آزادلیق اوچون یول آچیلدیغینی حیس ائتدی. بو ایستی استقبال و حرارتلی توجه گؤستریدی کی، توندوغوموز یول دوز و انتخاب ائتدیگیمیز هدف دوغردور»⁵.

«آذربایجان» قزنتین صحیفه لرینده موراجعتنامه‌نین بوتون یئرلرده: تشکیلاتلاردا، موسیسه و ایدارلرده، فابریک و زاوودلاردا اوخونوب بگنیلدیگینی نومایش ائتدیرن مکتوبلار درج ائدلمیشدیر.

بو زمان آذربایجاندا حزب توده ایرانین (ایران خالق پارتیاسی) آذربایجان ایالتی تشکیلاتی فعالیت گؤستریردی. 1945 جی ایلین سئنتیابر آیینین 7 ده تبریز شهرینده حزب توده ایرانین آذربایجان تشکیلاتینین گنیش ایالت کونفرانسی چاغیریلدی. کونفرانس فرقه‌نین موراجعتنامه‌سینی موداکره ائدرک، اونون آذربایجان خالقینین انقلابی یارادیجیلیق

قوه‌سینه داها دوزگون یاناشدیغینی، آذربایجانین سیاسی، اقتصادی و مدنی اینکشافی اوچون دوزگون و عملی یوللار معین انتدیگینی ینکدیللیکله بگندی و آلفیشلادی. کونفرانس موذاکره انتدیگی مساله بارمه موافیق قرار قبول انتدی.

«آذربایجان» قزنتی کونفرانسین بو قرارینا بؤیوک اهمیت وئرمرک، «گوج بیرلیکده» آدلی باش مقاله‌سینه یازیر کی، کونفرانس موراجعتنامه‌نی و فرقه‌میزین تشکیلی خبرینی بؤیوک شادلیقلا قارشیلاییب آذربایجان خالقینین سعادتینی اونون شوعلاریندا گۆردویو اوچون فرقه‌میزله بیرلشمگی قرارا آلمیشدیر. بو، خالقیمیزین بیرلیگی و آزادلیغی یولوندا بؤیوک بیر آدیمدیر.

1945 جی ایل سننتیابر آیینین 17 ده آذربایجان فهله و زحمتکشلرینین همکارلار اتفاقی دا فرقه‌نین سیاسی رهبرلیگینی قبول انتدی. بو، ینتی یارادیلان فرقه‌نین گوجونو قات قات آرتیردی. «آذربایجان» قزنتی «فرقه‌میزین تاریخی ایشی» آدلی باش مقاله‌سینه فرقه سیرالارینین گوندن گونه آرتدیغینی گۆسترمرک بئله یازیردی:

«بو گونه قدر تبریزده و اطراف شهرلرده اون میندن آرتیق مختلف طبقلردن فرقه‌میزین عوضولگونه قبول اندیلنر اولموشدور. بونا الی میندن آرتیق بیزه مولحق اولماق ایسته‌ین حزب توده ایران عوضولرینی علاوه انتدیکه، گئنیش و بؤیوک بیر جمعیتین اطرافیمیزا توپلاندیغینی گۆرمجگیک»⁶.

فرقه‌ده هله‌لیک پروگرام و نیظامنامه‌نین اولماماسینا باخمایارق، اونا عوضو اولماق ایسته‌ینلر موراجعتنامه‌ده ایرملی سورولموش شوعلار ی قبول ائتمکله فرقه سیراسینا داخل اولوردولار.

«آذربایجان» قزنتی فرقه‌نین یارادیلماسی اوغروندا بؤیوک تشکیلاتچیلیق ایشی آپاریردی. قنید ائتمک لازیمدیر کی، فرقه هله تام اعتباری ایله یارانمامیشدی. بئله‌لیکله ده، «قارشیمیزدا دوران ان مهم وظیفه فرقه‌میزین رهبرلیگی آلتیندا میلی آزادلیق مباریزه‌سینه حاضیر اولدوغونو اثبات ائدن خالق کوتله‌لرینی تشکیل ائتمکدن عبارت ایدی. بو دا آنجاق مؤحکم اینتظاملی و جدی تشکیلاتا مالیک اول بیلن بیر فرقه‌نین رهبرلیگی سایه‌سینه مومکون اول بیلردی»⁷.

موراجعتنامه‌نین نشریندن سونرا آذربایجانین بوتون شهر و کندلرینده فرقه تشکیلاتی فعالیتیه باشلادی. موسیسلر هئیتی طرفیندن شهر و کندلره نوماینده‌لر گۆندریلیدی.

بو مقصدله موراجعتنامه‌نین نشریندن سونرا شهر یور آیینین 22 ده (سننتیابرین 13 د) کنچیریلیمیش فرقه بانیلرینین عمومی ایجلاسیندا اون بیر نفردن عبارت بیر موسیسلر کومیته‌سی و کومیته‌نین صدرلیگینه س. ج. پیشهوری سئچیلیدی.

آذربایجان خالقینین اؤز دوغما فرقه‌سینه و آزادلیق حرکاتینا اولان سونسوز علاقه‌سی بئله قیمنلندیریلیمیشدیر:

«ایکی کیچیک داخمدان آرتیق اولمایان «خاورنو» قزنتینین کنچمیش ایدارمسی بئش میلیونلوق بیر خالق رهبرلیک ائدن بیر فرقه‌نین تاسیسه‌سینه کیفیت ائردی. بو، اینانılmaz بیر ایش اولسا دا، حقیقتن بو حئیرت آمیز بیر فعالیت بیزه آز بیر زماندا آذربایجانین بوتون کند و شهرلرینده فرقه‌نین کومیته و شوعبه لرینی یاراتماغا ایمکان وئردی. اونو دا قنید ائتمک لازیمدیر کی، چوخ یئرده بیزیم نوماینده‌لریمیز آیق باسمدان داها اول خالقین اؤز تشبوئو ایله فرقه تشکیلاتلاری منیدانا چیخب همین 12 شهر یور شوعلار ی اوزرینده فعالیتیه باشلامیشدی. حتّی بعضی کندلرده کندلیلرین هامیسی استئناسیز اولارق، فرقه سیرالارینا کئچمک اوچون نوماینده‌لر سئچیب تبریزه گۆندرمگه باشلادیلار»⁸.

بوتون بونلار آذربایجان خالقینین میلی قورتولوش اوغروندا مباریزه‌یه حاضیر اولدوغونو گۆستریر و ثبوت ائدیر کی، 1945—1946 جی ایلرده آذربایجان خالقینین میلی آزادلیق حرکاتی اؤز مقصدی، موتشکلیگی، مؤحکم اینتظاملیلیغی جهندن کنچمیش انقلابی حرکاتلاردان قات قات اوستون اولموشدور.

فرقه‌نین فعالیتی 1945 جی ایل. آقوست آیینین 1دن باشلامیشدیر. گیزلی فعالیت دؤورو حساب اولونان بیر آی مودتینده (اقوست آیینین 1دن سننتیابر آیینین 3 نه قدر) بیز فووق العاده احتیاطلا ایشلمه‌لی، موخالیفتچیلرین اللرینه بهانه وئرهمه‌لی ایدیک. قاباقجاندان، زمین حاضیرلامادان لئقال ایشه کنچمک مووقفیتسیزلیکله نتیجه‌لنه بیلردی.

1945 جي ايل سنٽيٽيبر آئينين 3 دن همين ايلين نويابر آئينين 20 ه قدر اولان دؤورده آذربايجان دموكرات فرقهسي خالق كوتلهلرينين موباريزهسيني تشكيلا اندير، ايلك پارتيا تشكيلاتلاريني يارادير و اونو مؤحكلمتكم ايشي ايله مشغول اولوردو.

و. اي. لئنين «ندن باشلامالي؟» آدلي اثرينده گؤستميشدير: «... ايندي بو ساعات بيزيم شو عاريميز «هوجوما كئچمك» شو عاريندان عبارت اولاي بيلمز... پارتيايميزين اصيل وظيفهسي بوتون موجود قوولملي درحال هوجوما كئچمگه چاغيرماقدان عبارت اولاي بيلمز، بوتون قوولملي بيرلشديره بيلن و حركاتا يالنيز سؤزده دئييل، ايشده ده رهبرليك انده بيلن، يعني... هر جور پارتلاييشا يارديم انتمگه هميشه حاضير اولان و بونلاردان استفاده ده اندهرك قطعي دؤيوش اوچون يارارلي... انقلابي تشكيلات يارتماغا چاغيرماقدان عبارت اولمايدير»⁹.

و. اي. لئنين معلوم گؤستريشيني الده رهبر توتان فرقه، دوشمنلري سايق سالماق اوچون حركاتين اوللرينده، حتي ميتنيق و كوچه نومائشلريني ده مصلحت گؤرموردو، چونكي قوولملي توپلامدان دوشمن قوولملي اوزرينه هوجوم انتمك اولمازدي.

آذربايجان دموكرات فرقهسيتين تشكيلا و اونون موراجعتنامهسيتين خالق كوتلهلري ايجريسينده گؤستريديكي موثيت تاثير ايران ارتجاعسينا و داخيلي دوشمنلره بؤيوك بير ضربه اولدو. «آذربايجان» قزنتي بو حاقدا يازميشدير: موراجعتنامهميز اطرافدا اولدوقجا درين تاثير بوراخميشدير. دوشمنلريميز، خصوصيله تهراندان ايران خالقلاريني آياقلاي آلتينا آلان موستبيد عونصورلر اونو اوخويوب. تيمرگه باشلاميشلار.

«آذربايجان» قزنتي اوز صحيفه لرينده فرقهين شو عارلاريني، گونون سياسي مسالهلريني سادهديده ايضاح اندير و ايشيقلانديردي. قزنت «فرقهميز ايشه باشلاي» آدلي باش مقالهسينده كوتلهلره خبرلر ياباراق دوشمنلرين علئيهيميزه قالدقيلاريني گؤستري و خالقي موباريزهيه چاغيراراق يازيردي كي، آذربايجان خالقينين داخيلي و خارجي دوشمنلري فرقهميزين منيدانا چيخماسي ايله ياراسالار گونشدن قورخان كيمي قورخويا دوشوب ضيديميزه قالخاچالار. قزنتيميز بو خاين عونصورلره شيدتلي موباريزه آيارديغينا گؤره، اوخوجولار اوچون فؤوق لعاده صورته ماراقللي اولماقدير. بو قانلي ووروشمالاردا بيز حؤكمن قاليب چيخمايبيق، چونكي يولوموز دوغرو و مقصديميز موقدسدير¹⁰.

«آذربايجان» قزنتي بوتون خالقي، او جوملهدن ائرمينلري، آسوريلري و كوردلري، هابنله، صينفي فرقلري نظره آلماق، ايجيرمي ايلليك استبداد دؤورونده ظولم و اسارته معروض قالميش كوتلهلري آذربايجان دموكرات فرقهسيتين اطرافيندا سيخ بيرلشمگه، موباريزه آپارماغا و فعاليت گؤستمگه چاغيريردي. قزنت بو حاقدا اوز فيكريني ايفاده اندهرك يازميشدير كي، بيز ميلي آزادليغي تامين انتمك اوچون هر كسدن فداكارليق طلب انديريك. ماليك، رعيت، ارباب، فهله — هامي آذربايجانين ترقي و سعادت يولوندا فداكارليقلار گؤستمهليدير.

قزنت خالقي وار قوومسي ايله ميلي آزادليق اوغروندا دوشمنلره قارشي آمانسيز موباريزه آپارماغا چاغيرير و موباريزهين اهميتيني كوتلهلره دريندن ايضاح انديردي. قزنت گؤستريدي كي، كيم آزادليق و ترقيه موخاليقت اندرسه، او، ميلتيميزين غدار دوشمندير. اونولا آمانسيز موباريزه آپارمايبيق.

«آذربايجان» قزنتي ايران خالقلارينين آزادليق حركاتيني بوغماق اوچون امپرياليستلرين الي ايله يئني بير حؤكومتين ايش باشينا كئيريلمهسيني قاباقچادان كوتلهلره خبر وئيرير و اونلاري موباريزهيه چاغيراراق يازيردي كي، سيد ضيا و اونون طرفدارلاري ميستئر بئوين و ميستئر ايندنين سؤزلريني عئين تكرر انتمكدهديرلر. اونلار ايراندا قودرتلي بير ارتجاع دولتي يارتماق و دولتين نوختاسيني لوندون سياستچيلرينين اليه تاپشيرماق نيتيندهديرلر. تزه، معاصير بير ايران هيئتلي و وجودا كئيرمگه چاليشيرلار.

قزنت تهرانين بؤيوك آديمالارلا ارتجاعيا طرف گنتمهسيني خاطريلادير، مجلس و دولتين خاين عونصورلردن تشكيلا انديلمهسيني گؤستمكله برابر يونانستاندا مونارخيست عونصورلرين يونان وطنپورلرينه توتدوقلاري قانلي ديوانلار كيمي، ايران دولتينين ده آذربايجان و ايران خالقلارينا وحشيجهسينهديوان توتاجاغيني قاباقچادان خبر وئيردي كي، تهران بؤيوك آديمالارلا ارتجاعيا طرف گنتمكدهدير. باشيميزا يونان خالقينين اويونو گئيرمك فيكريندهديرلر.

مجلس، دولت و مطبوعات ساتيلميش خاين آداملارين اليه دوشموشدور. بونلار ووروب، بيخيبي، داغدييب اوز سياستلريني يئريتمك ايستهبيرلر.

بو زامان ايرانين دولت باشيندا صدردوروردو او، اولكهده ظاهيري دمokratياتياني بنله آرادان قالديرماق اوچون امپرياليستلرين الي ايله دمokratياتيك قوملره قارشى هوجوما كنجير، خاين عونصورلرين و ساتقين مطبوعاتچيلارين فعاليتينه شرايط يارادير، دمokratياتيك تشكىلاتلار و دمokratياتيك مطبوعات وحشيجهسيينه داغدييلير و تار مار انديليردى.

قزئت قودوزلاشميش ايران دولتينين ارتجاعى ماهيتيني گننيش خالق كوتلهلري آراسيندا افشا اندير، آذربايجان خالقينين ان مهم مسالهلري اطرافيندا دقتي جلب اندهرک ايرانين وحدتيني پوزمادان آذربايجان اوچون مىلى استقلاليت طلبيني ايرملي سوروردو. «آذربايجان» قزئتي اوزونون 8 سئنتيابر 1945 جي ايل تاريخلي 3 جو نومرهسينين «ايالت انجومي» آدلي مقالهسينده گؤسترير كي، ايالت انجومي بيزيم قانوني حاقميدير. آذربايجانلار اونو سلاح گوجو و قوربانلار باهاسينا قازانميشلار. بو گونه قدر مستيبلر، مشروطه حؤكومتيني اوز اللرينده آلت اندلر و آزادليق دوشمنلري بيزيم بو حاقميري آرادان قالديرماغا موفوق اولموشدولار. ايندي دنيا ديشيب دمokratياتيا و آزادليق جبهه سي قاليب چيخميش، ارتجاع و استبداد قوهسي محو اولماغا محكوم انديلميشدير. اونا گؤره بيز فرصتن استفاده انديب حاقميري اوز گوجوموزله آلماييق.

قزئت انجوملر تشكىليني آذربايجان و انلجه ده ايران خالقارينين حياتي اوچون بؤيوك سياسي اهميته ماليك اولدوغونو گؤسترهرک يازيردي كي، آذربايجان ايالت انجومينين بؤيوك سياسي معناسي واردير. بو انجومن تهران و ايرانين آيري آيري شهرلرينده باش قالديرميش ارتجاعيا و ضيدي دمokratياتيك جريانينا مؤحكيم بير يومروق و ديشسينديريجي جاواب اولماقدير.

آذربايجان ايالت انجومي تك آذربايجان مسالهسينين حلي دئييل، بوتون آزادليق مسالهسينين حلي دئمكدير.

تهراندا ارتجاع عونصورلري و سيلاحي ژاندارم قوملري آزغينلاشراق دمokratياتيك تشكىلاتلاري اشغال اندير، دمokratياتيك مطبوعاتي باغلايير و زحمتكشلرين كوچه نومايشرلريني آمانسيز صورته داغديير، دمokratياتيك تشكىلاتلارين باشچيلارينى حبس انديرديلر.

بنله بير ارتجاعى وضعيتي تهران قزئتلري ده اعتراف انديرديلر. «دونن سحر نظامى فرماندارينين ژاندارم مأمورلاري، حزب توده ايرانين كلوبونا و همكارلار اتفاقينين يئرلشديكي يئره سوخولاراق عمارتي و اورالارا گليب گندن يوللاري اشغال انديب همين تشكىلاتلارين تابلولارينى چيخارميشلار.

عموميتله حزب توده و فهلملرين همكارلار اتفاقى عوضولريندن 50 نفره ياخين حبس انتميش لر» 11.

اولكهده حؤكم سورن و گوندن گونه شيدتلن ارتجاعين آزغينليغينا قارشى هر يئرده اعتراف سسلري آتماغا باشلايير.

انله بو واخت لوندوندا و بؤيوك دولتين خارجي ايشلرنازيرلرينين كونفرانسي كنجيريليردي.

تهراندا حربي حؤكومت طرفيندن اونلارچا دمokratياتيك قزئتلر باغلانميشدي. بو زامان دمokratياتيك قزئتلرين نشري قاداغان انديلميشدي. بنله بير وضعيتله علاقه دار اولاراق 26 نفر قزئت موديرينين امضاسي ايله لوندون كونفرانسينا اولكهده دمokratياتيك قوملره قارشى چيخيش ائدن ايران دولتينين يئريديگي ارتجاعى سياستي افشا ائدن بير تئلقرام گؤندريلدي.

تئلقرامدا دئييليردي: «ايراندا ايگيرمي ايلدن بري اولكمني سويان و آلمان ايتاليان فاشيستلري ايله امكداشليق ائدن ديكتاتور حاكيميتينين نومائندهلري بو گون بيرلشميش ميلتلرين نيظامنامه پرينسيپلري ايله حسابلاشمايلاق سونگو گوجو ايله ايران خالقيني سؤز و مطبوعات آزادليغيندان محروم انتميشلر. اونلار قزئتلري باغلايير، موديرلرينى حبس اندير لر» 12. تئلقرامدا داها سونرا گؤستريلير كي، خالقين ارادهسي علميهينه اولاراق زورلا تطبيق انديلن بو رنژيمي حيفظ

ائتمک اوچون آزادلیق و دموکراتیانی لغو ائتمک تشبوتلرینه ال آتیلیر. نئلقرامی امضالایانلار یازیرلار: «بیز اجتماعی آدیندان قطعی اولاراق بو جور وضعیتیه اعتباری اعتباری و رسمی اولاراق بیان ائدیریک کی، سوز، بیغینجاق و شخصی امنیت آزادلیغیندان تامامیله محروم ائدیلیمیشیک. بو حل ائدیجی گونلرده سیزی اولکدهکی حقیقی وضعیتله تانیش ائتمگی لازیم بیلیریک. ایراندا دموکراتییا و آزادلیقدان هنج بیر ایز قالمادیغینی و بو وضعیتله علاقه دار اولاراق خالقین عمومی غضبینه سیزین نظریزه چاتدیرماغی ضروری حساب ائدیریک» 13.

آذربایجان خالقینین ایستک و آرزولاری، اوغروندا موباریزه آپاردیغی موقدس مقصدی، ایران دؤلتینین اولکهنی اوچوروما آپارماسی، فلاکت و بدبختلیکلرین سببلری، ایران خالقلارینین دموکراتییا و آزادلیق طلبلری دموکراتیک قزنتلرین صحیفه لرینده گنتدیگجه داها پارلاق صورتده اوز انعکاسینی تاپیردی.

آذربایجان همیشه ایران انقلابینین بئشگی و ایران آزادیخواهلارینین مؤحکم آرخاسی اولموشدور.

ایران ارتجاع سینین آزغینلاشدیغی بئله بیر زماندا آذربایجان خالقی ایران آزادیخواهلارینین کومگینه قالدخاراق، اوزونون کسکین سیلاحی اولان مطبوعات و اسیطه سی ایله دوشمنلری افشا ائتمکله اوز موباریز سسینی اوجالدیر و یورولمادان میلی آزادلیق اوغرونداکی موباریزه نی داوام ائدیریردی.

«آذربایجان» قزنتی میلی آزادلیق اوغروندا موباریزه خالق کوتله لرینی مؤحکم بیر تشکیلاتدا بیرلشدیرمک یولوندا تشکیلاتچیلیق ایشینی آردیجیللیقلا حیاتا کئچیرمک یولوندا چالیشاراق، اوزونون «سیاسی فرقه لرین عفتی» آدلی باش مقاله سینده یازیر کی، بیزیم بؤیوک و آغیر وظیفه میز بو جامعاتی تشکیل ائتمک و اونون اراده و قودرتینی جدی صورتده خالق آزادلیغی یولوندا ایشه سالماقدان عبارتدیر.

فرقه ایلك گوندن اعتبارن فرقه تشکیلاتینین ساغلاملیغینا، عوضولرینین مؤحکم و ثباتلی اولماسینا چالیشمیش، دوشمنلرین و یاراماز عونصورلرین فرقه سیرالارینا سوخولمالارینا قارشی ساییق اولماغین ضرورلیغینی دموکراتیک مطبوعاتین قارشیسیندا تاخیره سالینماز و واجیب بیر مساله کیمی قویموشدور. «آذربایجان» قزنتی بو مونسابتله اوزونون 16 سئنتیابر تاریخی 21 جی نؤمره سینده یازیر کی، آداملارین ظاهیری سیزی آداتماسین، باشینی ساخلاماق ایستهمین دوشمنلری، بلی دنن آداملاری اولدن فرقه یه سوخولماغا قویمایین. بیز هنج کسی زورلا فرقه یه یازدیرماق فیکرینده دئییلیک. خالقین حسن رغبتی و علاقه سی بیزه کیفایت اندر. فقط کندلر و شهرلردن سنل کیمی آخیب گلن جامعاتا بئل باغلامالییق.

فرقه مطبوعاتیندا فرقه تشکیلاتلارینین مؤحکم آداملارین اللرینه تاپشیریلماسی گؤستریلهرک دئییلیردی کی: «فرقه نین اساس سنگرلری گرک دوزگون، دوشونجه لی و ساغلام فیکرلی آداملارین الینه تاپشیریلسین» 14.

فرقه عوضولرینین کمیته دئییل، کئیفته مؤحکم و اینتظامی اولماسی فرقه مطبوعاتینین اساس دقت مرکزینده دورودو. «تشکیلاتیمیز قوی عده بؤیوک اولماسین، آما اینتظام و ایستحکامجا قوتلی اولمالیدیر» 15.

«آذربایجان» قزنتی فرقه قورولتایینین چاغیریلماسی ایشینده تبلیغاتچیلیق و تشکیلاتچیلیق رولونو باجاریقلا یئرینه یئتیریردی.

بو مونسابتله قزنتین نؤمره لرینده «فرقه میزین بیرینجی کونقره سی مونسابتی ایله»، «فرقه اویونجاق دئییلدیر»، «آذربایجان خالقی اوز تاریخی وظیفه سینی اونوتماز»، «بیرینجی کونقره سیمیز»، «موختاریت مساله سی و انجمن ایالتی»، «فرقه کونقره سی خالقیمیزین لیاقتینی اثبات ائدی»، «مرامنامه میز» و س. بو کیمی باش مقاله لر فرقه نین اساس مقصدینی گنیش کوتله لره آیدین بیردیله ایضاح و شرح ائدیردی.

فرقه قورولتایینین موداکره و تصدیقینه وئریمیش پروقرامدا تورپاق مساله سی، معارف و مدنیتین ترقیسی، آذربایجانین صنایع لشدیریلما سی، هابنله تجارتین دوزگون یولا سالینما سی، گوندن گونه آرتماقدا اولان ایشیسوزلیگین قارشیسینین

آلینماسی، آذربایجان خالقینین اؤز مقدراتینا صاحب اولماسی، ایرانین استقلال و آزادلیغینین قورونماسی کیمی مهم سیاسی مسالهلر اطرافیندا عملی تدبیرلر و مباریزه یوللاری گؤستريلمیشدی.

قرئت «فرقه‌میزین بیرینجی کونفره‌سی مناسبتی ایله» آدلی مقاله‌ده فرقه‌نین پروقرامینین حاضرلانماسیندا بوتون خالق کوتلهرینی سفربرلیگه آلیر، خالقی اؤز فیکیرلرینی دئمگه چاغیریردی.

1945 جی ایل اوتکتابر آیینین 2 ده تبریز شهرینده آذربایجان شهر و ویلايتلرینین مختلیف صنیف و طبقه‌لرینی تمثیل ائدن و آذربایجان دموکرات فرقه‌سینین تشکیلاتلاریندان سئچیلیمیش 237 نوماینده‌نین اشتراکی ایله فرقه‌نین بیرینجی قورولتایی کئچیریلدی. قورولتایدا 40 نفر مشورتچی سسله و 17 نفر قوناق صیفتی ایله اشتراک اندیردی.

قورولتایین ترکیبینه فهله، کندلی، ضیالی و صنعتکارلارلا بیرلیکده خیردا مالیکلر و خیردا تجارت آداملاری دا وار ایدی.

قورولتایدا ایران آزادلیغی اوغروندا مباریزه آپارمیش مشهور آدلی سانلی آزادیخاهلار اشتراک اندیردیله. بونلاردان قیامی، کبیری، نوروللا یئکانی و س گؤستمک اولار.

«آذربایجان» قرئت اؤز صحیفه لرینده آدیجیل اولراق فرقه قورولتایینین گندیشینی، نوماینده‌لرین چیخیشلارینی و اورادا موذاکره اولونان مسالهلرین مضمونونو واختلی واختیندا کوتلهره چاتدیریردی. فرقه‌نین حیاتیندا بؤیوک اهمیته مالیک اولان بو تاریخی قورولتایین قبول ائتدیگی 48 ماده‌دن عبارت بؤیوک پروقرامدا اجتماعی، سیاسی، اقتصادی، مدنی معارف مسالهلری قنید اولونموشدو. میلی موختاریت، دیل آزادلیغی و تورپاق مساله‌سینین فرقه قورولتاییندا چوخ حرارتله موذاکره ائدیلمه‌سی قورولتایین نه قدر بؤیوک بیر اهمیته مالیک اولدوغونو گؤستریدی.

قورولتایین تشکیلی مناسبتی ایله فرقه تشکیلاتلاریندان، همکارلار اتفاقیندان، موسیسه و ایدارهلرین، خالقین مختلیف صنیف و طبقه‌لریندن، هابئله ایرانین مختلیف شهرلریندن یوزلرله آزادیخاهلارین تبریک تئلئقراملاری گؤندریلمیشدی کی، بوتون بونلار دا اوتکتابر آیینین 20 ه قدر قرنتین نؤمرلرینده چاپ ائدیلمیشدی.

قورولتایین موذاکره‌سینده میلی موختاریت و تورپاق مساله‌سی مهم یئر توتوردو.

و. ای. لنین گؤستمیشدیر کی: «هر بیر انقلابین ان باشلیجا مساله‌سی، شوبه‌سیز، دولت حاکیمیتی مساله‌سیدیر. حاکیمیتین هانسی صنیف الینده اولماسی هر شئی حل ائدیر... حاکیمیت مساله‌سی اوزریندن نه یان کئچمک، نه ده بونو آرخا سیرایا کؤچورمک اولماز...»¹⁶

آذربایجان دموکرات فرقه‌سینین و میلی آزادلیق حرکتینین قارشیسیندادوران اساس مساله آذربایجاندا خالق حاکیمیتی یاراتماق مساله‌سی ایدی.

محض بونا گؤره ده آذربایجان دموکرات فرقه‌سینین بیرینجی قورولتایینین قبول ائتدیگی پروقرامدا انقلابین اساس مساله‌سی اولان سیاسی حاکیمیت مساله‌سی تام آیدینلیغی ایله اؤز عکسینی تاپمیشدیر. بو حاقد فرقه پروقرامینین 4 جو ماده‌سینده دئییلیر کی، مملکتین سیاسی تنزولونه سبب خالقی ظولمت و جهالتده ساخالیان موستبیدلر حاکیمیتی جدی صورتده مو ائدیلمه‌لیدیر و بیر داها دیکتاتورلوغا یول وئريلمه‌لیدیر.

دموکراتیک حاکیمیت مساله‌سی حاقیندا پروقرامین 6 جی ماده‌سینده دئییلیر: «خالقین عمومی رای وئرمه‌سی یولو ایله مملکتین دردلرینی قانان و اونون یارالارینی ساغالتماق ایسته‌مین و بونا قادیر اولان حقیقی خالق دموکراتیک دولتی یارادیلمه‌لیدیر»¹⁷.

آذربایجان دموکرات فرقه‌سی اولکده خالق حاکیمیتی قورماق اوغروندا مباریزه‌ده فهله کندلی صنیفینین هئگمونلوغونو حیاتا کئچیرمک و بو صنیفلرین اتفاقینین مؤحکم‌لندیريلمه‌سی بولوندا بؤیوک سعی گؤستریردی.

فرقه پروقرامیندا فهلهلرین حقوقلاری نام پار لاقلیغی ایله ایفاده اولونموشدو.

فهلهلرین وضعیتی یاخشیشدیرماق مقصدی ایله پروقرامدا بو مادهلر قنید اولونموشدو:

آ) بوتون اولکده 8 ساعاتلیق ایش گونو تعیین ائدیلمهلی و اضافی ایشه موتناسیب علاوه موزد وئرلمهلیدیر؛

ب) فهله، قوللوقچو و موتخصیصلر اوچون اجتماعی بیمه (سیغورتا) قانونو یارادیلب حیاتا کچیریلمهلیدیر؛

و) تنزیکله خصوصی زحمت قانونو یارادیلمهلیدیر؛

د) بوتون فهلهلرین، ایشچیلرین حقوقلاری حیفظ اولونماق شرطی ایله اونلارا هفتهده بیر گون ایستیراحت گونو، آزادلیق گونلری، میلی بایراملاردا ایستیراحت و ایلهه بیر آی مرخصلیک (مادونیت) وئرلمهلیدیر 18.

پروقرامدا، همچین زحمتکشلرین اقتصادی وضعیتی یاخشیشدیرماق، ایشسزلیگی آرادان قالدیرماق مقصدی ایله اولکده یئنی فابریک، زاوود، هابئله آغیر صنایعین یارادیلماسی ضرورتی و اونون یوللاری گؤسترلمیشدی.

آذربایجان دموکرات فرقهسی آذربایجان خالقینین احتیاج و طلبلریندن دانیشدیقا و اونون میلی خصوصیتلرینی نظره آلدیقا بئله اونو ایرانین داخیلینده بیلیمیش و همیشه اولدوغو کیمی، ایرانین استقلالیتینی مدافعه ائتمیشدیر. بو حاقدان آذربایجان دموکرات فرقهسینین پروقرامینین بیرینجی مادهسینده دئییلیر کی، آذربایجان دموکرات فرقهسی ایرانین تمامیت و استقلالیتینی مدافعه ائتمکله برابر، آذربایجان میلی و ینرلی خصوصیتلرینی نظره آلاق اونون اقتصادی سیاسی و مدنی ترقیسی سورتلندیرمک مقصدی ایله تنزیکله ایالت و شهر انجمنلری سچکیلرینه باشلاماگی طلب ائدیر.

آذربایجان دموکرات فرقهسی داهی لنینین خالقلارین اوز مقدراتینی تعیین ائتمک حاقینداکی مدعاسینی دؤورون ان واجیب مسالهمسی حساب ائدهرک، آذربایجان خالقینین سیاسی، اقتصادی و مدنی معارف ساحه سیندهکی موختاریتینین تامین ائدیلمهسینی مهم وظیفهلریند بیری کیمی قارشیا قوبموشدو. بو حاقدان پروقرامدا گؤستریلیر کی:

«ایران مملکتینین داخیلینده یاشایان هر بیر میلتن داخیلی موختاریت و اوز مقدراتینی تعیین ائتمک حقوقو، ایالت و ویلایت انجمنلری واسیطهسی ایله تامین ائدیلمهلیدیر» 19.

پروقرامدا قنید اولونموش سیاسی حرکت خطینه اویغون اولراق، آذربایجان دموکرات فرقهسی موستملکهچیلرین تجاوزکارلیغینا و داخیلی ارتجاعیا قارشی مباریزده فهلهلرین، کندیلرین، شهر خیردا بورژوازیسینین و دیگر وطنپرور دموکراتیک قوملرین واحید جبهه سینی تشکیل ائدی.

اوز نظری و عملی فعالیتینده مارکسیزم لنینیزم تعلیمینی رهبر توتان و پرولتار بین المیلچیلیگی پرنسپلرینه صادیق اولان آذربایجان دموکرات فرقهسینین پروقرامیندا اولکهنین بوتون زحمتکشلرینین امپریالیزم و فئودالیزم اسارتیندن آزاد ائدیلمهسی، ایران استقلالیتینین تامین اولونماسی، بوتون ایراندا دموکراتیک اصولی ایدارهنین یارادیلماسی کیمی مهم مسالهلر قنید اولونموشدو: «ایراندا حقیقی آزادلیق، استقلال و دموکرات اصولی ایداره یاراتماق آذربایجان خالقینین عالی هدفیدیر» 20.

قزئت قورولتاینین اهمیتی حاقیندا یازمیشدیر کی، ایکی گون عرضینده پروقرام کیمی اساس بیر مسالهنین حلی اثبات ائدیر کی، بیزیم کونقرئسیمیز مرکزی پارلامنت آدانان مجلسدن فعالیت و یارادیجیلیق جهندن تصوره گلمز بیر مسافهده ایرملی دوشموشدور.

بیرینجی قورولتای فرقهنین پروقرام و نیظامنامهسینی قبول ائتمکله برابر فرقهنین مرکزی کومیتهسینی و مرکزی تفتیش کومیسایسینی دا سنجدی.

بئلهلیکله، آذربایجاندا واحید و سیاسی بیر فرقه یارانمیش اولدو، بوتون آذربایجاندا واحید بیر میلی جبهه یارادیلی.

قنید ائتمک لازیمدیر کی، آذربایجاندا کونفرانسلا، بیغینجاقلار چوخ اولوردو. لاکین بئله بیر اختیاراتا، تام و مستقیل صلاحیته مالیک اولان قورولتای کنچیریلیمه میشدی.

بونلارین هامیسی «ایالت نامینه تشکیل اولوندوقلاریندان جدی تصمیملر توتا بیلیمه مگه مجبور اولموشدولار. چونکی اساس و پرنسیپال مسالهلری حل ائتمک ایالتی کونفرانسلا رین صلاحیتیندن خارج ایدی، حالبوکی بیزیم کونفرنسیمیز تامامیله سربست و اساس مسالهلری موداکره و حل ائتمک اوچون ان عالی بیر مرکز حساب اولونوردو»²¹.

قبول اولونموش پروگرام و قرارلاری نظره آلساق، قورولتای سادهجه بیغینجاقل اولماییب، «بو گون دوست و دوشمنلریمیزین تصدیقی ایله بوتون دونیادا سس سالان بویوک حرکتیمیزین نقشه و تدبیرلرینی تهیه ائتمکله، دوغروان دا حربی و انقلابی بیر ارکانی حرب ایشینی گورموش اولدو. بو جهندن دئییه بیلریک کی، کونفرنسین سونا چاتماسی ایله میلی حرکتیمیز باشلانیب مونظم صورتده خالق تشکیلات حالینا آماغا موفوق اولدو»²².

«آذربایجان» قزنتی فرقه نین پروگرام و نیظامنامه سینی ایضاح ائتمکله کیفایتلنمیردی. قزنت عئینی زاماندا بوتون فرقه عوضولرینی و خالق کوتله لرینی فرقه نین شوعارلارینی، قورولتایین قرارلارینی یئرینه یئتیرمک اوغروندا مباریزیه قالدیریدی.

«آذربایجان» قزنتی گونون ان واجب و مهم مسالهلرینی اوز صحیفه لرینده عکس ائتدیرمکله خالق و فرقه عوضولرینی سیاسی و نظری جهته سیلاخلاندیریدی. قزنت ساده دیلده، کوتله لرین باشا دوشدیو، خالقین دوغما دیلینده یازدیگی اوچون ده گنیش زحمتکش کوتله لری طرفیندن رغبتله اوخونور، اونون سوزلری ایسه فرقه نین رسمی تاپشیریگی کیمی قبول ائدیلمیردی.

ن. س. خروشوو مطبوعاتین اهمیتینی، اونون باشلیجا ایدئیا سیلاحی اولدوغونو گؤسترهرک دئیمیشدیر: «...سیلاح اولمادان اوردو و وروشا بیلیمه دیگی کیمی، مطبوعات قدر کسکین و مباریز بیر سیلاح اولمادان پارتییا اوز ایدئولوژی ایشینی موفقیته آپارا بیلمز»²³.

«آذربایجان» قزنتی ده میلی آزادلیق و دموکراتییا اوغروندا داخلی ارتجاع قوه لرینه و امپریالیستلره قارشی مباریزه ده فرقه نین ان اعتبارلی و مؤحکم ایدئیا سیلاحی ایدی.

«آذربایجان» قزنتی ان یاخشی یازیچی و ژورنالیستلری اوز اطرافیندا بیرلشدیره بیلیمیشدیر. بونلاردان فریدون ابراهیمی، م. ترابی، ه. خوشکنابی، اسماعیل شمس، ق. قهرمانزاد، عباس پناهی، احمد موسوی و س. گؤستریمک اولار. فرقه نین صدری پیشهوری «آذربایجان» قزنتین و آنادیلینده نشر ائدیلن مطبوعاتین تشکیلاتچیسینی اولموشدور. «آذربایجان» قزنتینده ان مؤحکم و مضمونلو، دولغون مقاله لر پیشهوری نین قلمی ایله یازیلیمیشدیر. او، «آذربایجان» قزنتینه یاخیندان رهبرلیک ائتمیشدیر.

س. پیشهوری قزنتین فعالیتینی قیمتلندیرمک دئیمیشدیر: «آذربایجان» قزنتی منیم نظریمه مباریزه سیلاحی اولدوغو قدر فرقه و خالق ایشینین ده ایناسی اولموشدور.

قزنت خالق کوتله لری ایله اوز دوغمادیلینده دانیشیر و اوزونون گنیش موخبیر شبکه لری واسیطه سی ایله اونلارلا سیخ علاقه ساخلاییردی. خالق کوتله لری قزنت واسیطه سی ایله دموکراتلارین مقصدینی دوشونوردو، فرقه نین ایشلری، فعالیتی بو قزنت واسیطه سی ایله گنیش کوتله لره چاتدیریلیردی.

هر بیر اوخوجو آذربایجاندا، ایراندا و دونیادا جریان ائدن تاریخی حادثه لرین ان گؤزل ایفاده سینی «آذربایجان» قزنتین صحیفه لرینده گوروب اوخویا بیلر.

«آذربایجان» قزنتی میلی آزادلیق اوغروندا، ایشیقلی گله جک اوغروندا مباریزه آپاران کوتله لرین اوانقاردی اولان واحد پارتییا نین یارادیلماسی یولوندا جدی سعی گؤستمیشدیر. قزنت دموکراتیک قوه لرین تشکیلینده و اونلاری واحد

پارتيا ياراديلماسي ايشينه جلب ائتمكده، پارتيبانين مقصد و وظيفه لرني کوتله لره چاتديرماقدا، کوتله لرني انقلابي شعورونون و سياسي اينكشاف سوييه سينين آرتماسيندا بويوك تشكيلاتچيلىق و تبليغاتچيلىق رولو اويناميشدير.

آذربايجان خالقينين آرزو و ايستكلريني، اونون ميلي آزادلىق طلبلريني حياتا كنجيرمك اوغروندا بويوك موباريزه يولو كنجميش اولان «آذربايجان» قزنتي آزادلىق و دمokratيا ايشينه خيومت ائدن قاباقجيل مئديالارين ترنومجوسو و تبليغاتچيسي اولموشدور. او، آذربايجان دمokrat فرقه سينين هر گون فهله صينفي ايله، گنئيش خالق کوتله لري ايله دانئشان ديلى، سون درجه قووتلي بير سيلاحي اولموشدور.

آذربايجان دمokrat فرقه سينين خالق سعادت يولوندا، آذربايجانين ترقيسي يولوندا نه قدر فداكارلىق گوستريب، نه كيمي تدبيرلر كنجيرديگيني، خالقين بو فرقه اطرافيندا توپلانميش ناموسلو اوغوللارينين نجه كسكين و شرفلي موباريزه آپارديگيني ايشيقلانديران «آذربايجان» ژورنالي يازير كي: «آذربايجان دمokrat فرقه سينين ناشيري افكاري «آذربايجان» قزنتينين صحيفه لري آزادلىقلا استبداد، استقلاليتله محكوميت، عدالته ظولم، ترقي ايله ارتجاع آراسيندا گندن آمانسيز موباريزه نين گرگين صحنه لرني گوزلر يميزين قارشيسيندا جانلانديرير» 24.

آذربايجان خالقينين 1945—1946 جي ايللرين ميلي آزادلىق حرکاتي دؤورونده ديل مساله سي چوخ جدى و كسكين بير شكيله ايرملي سورولموشدور. دئمك اولار كي، بو مساله آذربايجان خالقينين بوندان اولكي انقلابي موباريزه حرکاتي دؤورلرينده هنج بير زامان 1945—1946 جي ايله اولدوغو قدر وسعت و کوتلوي خاراكتئر آماميشدي.

چوخ ميلتلي اولكه اولان ايراندا آذربايجان خالقي هاميدان آرتيق امپرياليسترلين و ايرانين ارتجاعچي حاكم دايملرينين يئرئيتديكلري سونسوز ميلي ظولم سياستينه و تضيقينه معروض قالميشدير. ايگيرمي ايلليك استبداد اوصولى ايداره سي دؤورونده و سونراكي ايلرده ده آذربايجانين بولو ثروتي ايرانين ارتجاعچي دؤلتي طرفيندن غارت ائديلميش، اونون دوغماديلي قاداغان اولونموش، بو خالقين پارلاق تاريخي. ميلي تي، زنگين مدنيتي اينكار ائديلمه رك زورلا فارسلاشديرما سياستي آپاريلميشدير.

ايرانين ارتجاعچي حاكم دايملري اؤزلرينين منفور نيئلرينه نايل اولماق اوچون آذربايجانين قديم شهر، کند، داغ و چايلارينين دا بير نچه سينين آدلاريني ديبشدير ميشلر. مثلا، اورميه شهريني — رضاييه، سالماس شهريني — شاهپور، آجي چايي — تلخود و س. آدلاندير ميشلار.

ايرانين حاكم ميلتچيلري و ارتجاعچي حاكم دايملري ايران مدنيتي، ايران ديلى و ايران ميلتي آدي آلتيندا چيخيش انده رك، ايراندا ياشايان آذربايجانلي، كورد، توركمين، عرب و س. خالقلارين ديبلريني، مدنيتيني، ميلي وارليغيني حياسيزجاسينا اينكار. اندير و اونلاري ايران مدنيتينين و ايران تاريخينين بير حيصه سي كيمي قلمه وئرهرك ايديعا انديرلر كي:

«...مilletimiz dunya مدنيتينين مشعلداري اولدوغو بير وختدا بيزيم آذربايجانلي هموطنلر يميزين اوز ساير هموطنلريندن آيريجا ادبياتي و تاريخي اولماميشدير. يعني تاريخين بوتون دؤورلرينده اونلارين محلي ديبلري ده اولماميشدير، عكسینه، اونلارين و اجدادلارينين ميلي و تاريخي ديلى فارسي اولموشدور» 25.

بورادان ايران دؤلتينين آذربايجانلي، كورد، توركمين عرب و باشقا خالقلارا قارشي فارس ميلتچيلىگي سياستي يئرئيتديگي آچيق و آيدين صورته گؤرونور.

ولاديمير ايليچ لئنين دئميشدير:

«كيم ميلتلرين و ديبلرين حقوق برابرليگيني قبول و مدافعه ائتميره، هر جور ميلي ظولمه و يا حقوق برابر سيزليگينه قارشي موباريزه ائتميره، او، ماركسيست دئيلدير، او حتتي دمokrat دا دئيلدير» 26.

آذربایجان دموکرات فرقه‌سی و اونون موباریز مطبوعاتی یاران‌دیغی گوندن مارکسیزم لئنینیزم مؤوقعینده دوراراق دوشمنلرین بوتون یالان، اساسی اولمایان، دفعه لرله دنیلیب چینیتمیش مدعالاریندان داشی داش اوسته قویمامیش، اونو دارماداغین ائتمیشدیر.

بو مونسبتله قزئت اؤزونون «دؤزولمز جنایت» ادلی مقاله‌سینده یازمیشدیر کی، آذربایجان میلیتی دونیانین ان قدیم و مدنی خالق‌لاریندان بیریدیر. آذربایجانین اوچ مین ایلدن آرتیق پارلاق تاریخی واردیر. اونون بوتون دنیا ادبیاتیندا گؤرکملی یئر توتان شاعیرلری وار، بئله بؤیوک بیر خالقین اؤزونه لاییق تاریخی، میلیتی، دیلی و اجتماعی خصوصیتی واردیر. بودیل، آنادیلیمیز، حاجی میرزه حسن روشدیبه‌نین دندیگی کیمی، آذربایجان دیلیدیر. بودیل و میلیوندان آرتیق نوفوذ اولان قهرمان، موباریز و آزادیخه بیر خالقین دیلیدیر.

ایرانین ارتجاعی حؤکومتینین و حاکیم صیفین آذربایجان خالقینین دوغمادیلینی قاداغان ائتمه‌سینه قارشی عصیانکار سسینی اوجالدان قزئت بونو «دؤزولمز جنایت» آدلاندیریر و قنید ائدیر کی، هیتلرچیلر و موسسولینیلر حؤکومتی دموکراتیک قوه‌لرین قارشیسیندادیز چؤکوب محو اولدوغو زاماندا، تئهران مورتجعلری هله ده بیزیم میلی و تاریخی وارلیغیمیزی اینکار ائدیر مکتبلرده یوز مینلره آذربایجانلی بالالارینین دیلینی کسیرلر. اونون شئیخ محمد خیابانیدن یادیگار قالان عزیز گؤهرینی تاپدالاییرلار.

آذربایجان دیلی تاریخ بویو خالقیمیزین یادئاللی اشغالچیلارا قارشی آپاردیغی موباریزه اؤز حیاتیلیغینی و ثابیتلیغینی ساخلامیشدیر.

آذربایجان خالقینین ان گؤرکملی یازیچی، شاعیر و ادیب‌لری اؤز گؤزل اثرلرینی آذربایجان دیلینده یازمیشلار. دونیانین بیر سیرا کلاسیک یازیچیلارینین اثرلرینین آذربایجان دیلینه ترجمه اولونماسی بودیلین لوغت فوندونون نه قدر زنگین و گنیش اولدوغونو اثبات ائدیر.

آذربایجانین منقول ایستیلایسیندان سونرا «تورکلشدیریلدیگی» حاقیندا ارتجاعی عونصورلرین بوشوغازلیق‌لاری دا چوخدان چاغیریلیمیش بایاتیدیر.

ایرانین مشهور آزادیخاهلاریندان بیرری اولان مکرم ترابی آذربایجان دیلینین منقوللار طرفیندن یاران‌دیغینی ایدیعا ائدن مورتجعلره، اونلارین مطبوعات جیزما قاراجیلارینا بئله جاواب وئرمیشدیر: «آذربایجانلیلار منقوللارین گوجلره اؤزدیللرینی تحمیل ائدیکلرینی ایدیعا ائدیلر چوخ نادان آدمالاردیر. منقوللار یوز ایلدن آرتیق آذربایجاندا حاکیمیت سوره بیلیم‌دیکلری حالدا اؤزدیللرینی بیزه تحمیل ائتمیشلرسه، عجا آلتی یوز ایلدن زیاده حؤکومت ائدن فارس‌لار نه اوچون بودیلی دیبشدریمگه مووفق اولمامیشلار؟ بو اثبات ائدیر کی، دیلی زور و یا آیری آیری واسیطه‌لرله دیبشدریمک اولماز. دیلیمیزین موخالیفلری بو پوچ ایدیعالاری ایله آذربایجانین مدنیتینی بوغماق، بو واسیطه ایله خالقیمیزی جهالتده ساخلاماغا جان آتیرلار» 27.

دیلین اهمیتی حاقیندا بؤیوک روس پئدوقو اوشینسکی دئمیشدیر کی، بوتون خالق، اونون بوتون وطنی اونون دیلینده جانلانیر.

هر بیر میلتن مالینی، دؤلتینی و حئی وطنینی الیندن آلسان، اولوب ایتمز، آمادیلینی آلسان اولر و اوندان بیر نیشان دا قالماز.

گنیش خالق کوتله‌لری ایله سیخ باغلی اولان «آذربایجان» قزنتی آذربایجان دیلینین خالق اوچون ضروریلدیغینی و حیاتیلیغینی ایناندیرجی صورتده ایفاده ائدیر کی، دونیادا هر شنیدن شیرین، سئوملی، جاذبه‌دار آنادیلیدیر. هر هانسی میلتن آزاد آنادیلی اولمازسا، او میلتن محو اولار، چونکی آنادیلی اولمایان میلتن معارفی و ادبیاتی اولماز. معارفی اولمایان بیر میلته ایسه یابانچی ائللر قیوم و یاخود آغا اولوب، اونو قول حالیندا ساخلیار. دوشمنلرین بوش ایدیعالارینا باخماپاراق دیلیمیز چوخ گنیش و زنگین بیردیلدیر. اونون ریشه‌سی خالقیمیزین قانیندا و اورگینده‌دیر. بیز

اونو آنا سودو کیمی امیب وطنیمیزین روحنواز هاواسی ایله تنفوس ائتمیشیک، اونو تحقیر ائدنلر بیزیم حقیقی دوشمنلریمیزدیر.

لئنین موستملکه و آسیلی اولکه خالقارینین میلی آزادلیق موباریزهسینین وظیفه لریندن دانیشارکن گؤستمیشدیر کی، مظلوم خالقارین اوز تاریخی، آنادیلینی و میلی مدنیتینی موستملکهچیلرین هوجومندان مدافعه ائدیپ، خالقین اوزونه قایتارماق میلی آزادلیق حرکاتینین قارشیسیندا دوران مهم وظیفه لرین بیری دیر.

محض بو جهندن ده «آذربایجان» قزنتی اوز فعالیتینین اساس استقامتینی آذربایجان خالقینین میلی مدنیتینی، دیلینی قوروماق اوغروندا موستملکهچیلره و ایران ارتجاعچیلارینا قارشی موباریزه چئویرمیشدیر.

قزنت حاقلی اولراق یازیر: «دیل مسالہسی مملکتین وحدتینی پوزمور، بلک، عکسینه اولراق، اونو داها دا قوروتلندیریر.

آذربایجانین میلی خصوصیتی ایران استقلالیتینین علنیهه اولان بیر شئی دئییلدیر. بیز آذربایجان و ایران استقلالیتینین علنیههه بیر ایش گؤرمه میشیک. ظولم زنجیرینی قیرماق ایران استقلالیتینین علنیههه دئییلدیر.

س. پیشهوری آذربایجان دیلینین دوشمنلرینه آشاغیداکي جومله لرله اولدوروجو جاواب وئرهرک گؤستمیشدیر کی، دیلین ریشه سی آنالارین سینه سیندن، خالقین آداب و عنعنه سی اوجاقلار باشیندان قالخیر. نه قدر کی، آنالار دیریدیر و اوجاقلار یانماقدادیر، بو خالقین دیلینی، آداب و عنعنه سینی عوض ائتمک مومکون دئییلدیر.

محض بونا گؤره ده هئج تصادوفي دئییلدیر کی، آذربایجان دموکرات فرقه سینین بیرنجی قورولتاینیندا حرارتله موزاکره اولونان و مدافعه ائدیلمن مسالهلرین بیری ده آذربایجان دیلی مسالہسی اولموشدور. قزنت اوزونون «مرامنامه میز» ادلی باش مقاله سینده یازیر کی، قورولتایمیز مرامنامه کیمی اساس و مهم مسالهلری اوز آنادیلینده موزاکره ائدی و گؤستردی کی، دیلیمیز شعر و ادبی دیل اولدوغو کیمی، سیاسی اجتماعی و دولتی مسالهلری حل ائتمکده ده آرتیق درجه ده یارارلی بیری دیر.

آذربایجان خالقینین سسین، اونون حاق ایشینه و ایره لی سوردویو دموکراتیک پرینسیپلر، دونیانین موترقی خالقاری کیمی، ایرانین دموکراتیک دایرملری، آزادیخه پارتیبالاری و مطبوعاتی دا طرفدار چیخاراق، همین ایدنی و فیکیرلری رغبتله قارشیلامیشلار.

حزب توده ایرانین مرکزی کومیتہ سینین بو مونسبتله نشر ائدیگی بیاننامه سینده آذربایجان دیلی حاقیندا بئله دئییلیر:

«...بو ائله بیری دیل دئییلدیر کی، اونو ایندیکی نسیل و یاخود حاضرکی پارتیبالار و جمعیتلر ایختیراع ائتمیش اولسونلار، بلکه قرینهلر دیر کی، نئچه میلیون جمعیت بودیلده دانیشیر» 28.

تئهراندا نشر ائدیلمیش «کیهان» قزنتی 1945 جی ایل یانوار تاریخلی 863 جو نؤمره سینده «پیشهوری یه پیغام» ادلی مقاله سینده حیاسیز جاسینا یازیر کی، سیز آذربایجان دیلیندن و میلیتیندن ال چکسه نیز، بیر کیچیک خان، بیر ستار خان و بیر خیابانی اولا بیلسینیز.

بورادان گؤرونویو کیمی، امپریالیستلری و اونلارین نؤکرلری اولان ایران دولتی، ایران ارتجاعچی عونصورلرینی هر شئیدن آرتیق عصیبلشدیرن، اونلاری یالان و بؤهتان دئمگه مجبور ائدن، حدیندن آرتیق ناراحت ائدن بیر حقیقت وارسا، او دا آذربایجان دموکرات فرقه سینین پروقرامیندا اوز عکسینی تاپمیش میلی موختاریت. خالقین سیاسی حاکیمیتی و س. مسالهلر دیر کی، بوتون بونلار دا آذربایجاندا انقلابی حرکاتین غلبه چالماسی ایله حیاتا کئچیریلدی.

ایرانین ارتجاعچی حاکیم دایرملری و اونلارین بو بروقلارینی یئرینه یئتیرن ساتقین مطبوعات یئنی بیر بؤهتان ال آتاراق آذربایجان دیلینی فارس دیلینین شؤعه سی آدلاندیرماقلا قزنتلرینین صحیفه لرینده چوخلو های کوی قالدیردیلار. لاکین دوشمنلرین بو بؤهتانلاری دا اولکی کیمی مغلوبیته اوغراد.

س. پیشه‌وری دوشمنلرین بو بۇهتانلارینا دا منطیقی سۆزلری ایله بئله جاواب وئرمیشدیر:

آذربایجان دیلی فارس دیلینین شوعبه سی دئییل، خصوصی بیردیلدیر. بودیلی دانماق حقیقتی دانماق کیمیدیر. بیزیم حرکتیمیزین میلی خصوصیتمیزدن بیری دیل مسالہسی ایدی. بیزیم حرکتیمیزدیله واسیطہسی ایله دونیادا نوفوذ و شۆهرته مالیک اولای بیلدی و دونیایا گۆستریدی کی، بئش میلیونلوق بیر خالق وار کی، او، اؤزدیلینده یازیب اوخویور.

آکادئیمیک میرزه ایبراهیموو «آنادیلی» آدلی اثرینده ثبوت اندهرک یازیر کی: «... اسارت آلتینا دوشموش هنج بیر خالق اؤز میلی وارلیغینین ودیلینین محو اندیلمه‌سینه راضی اولمامیشدیر. بئله خالقار سیاسی استقلالیت و دؤلتن محروم اولدوقلاری حالدا بئله، اولوم دیریم موباریزه‌سیندن ال چکمه‌میش، اؤز میلی وارلیق، میلی مدنیت و آنادیلرینین ساخلانماسینا و ترقی‌سینه سعی انتمیشلر. بئله‌لیکله تا قدیم زامانلاردان بری آنادیلی هر خالقین حیات و آزاده‌لیک موباریزه‌سینده میثلسیز بیر سیلاح اولموشدور»²⁹.

«آزاد ملت» قزنتی آنادیلی حاقیندا بئله یازمیشدیر: «آذربایجان خالقینین آنادیلی تضیق‌لر آلتیندا اولوبدور. لاکین او، هنج واخت آرادان گنتمه‌یب، بلکه کول آلتیندان اود کیمی کؤزریب ایشیق‌لانمیشدیر»³⁰.

آذربایجان میلتینین دیلی. وطن دیلدیر.

بودیل حسن اوغولارین، نسیمیلرین، محمد فضولیلرین، واقیفلرین یادیگار قویوب گنندیکلری دوغما آذربایجان دیلدیر.

جلیل محمدقولوزاد، محمد سعید اوردوبادی، معجوز، میرزه علی اکبرصابیر، ج. جاببارلی و باشقالاری اؤز اولمز اثرلرینی دوغما آذربایجان دیلینده یازیب یاراتمیشلار.

سوونت آذربایجانیندا آذربایجان خالقی اؤز دؤلتینی یاراتمیش، فورماجا میلی، مضمونجا سوسیالیست مدنیتینی، آنادیلینی یوکسک درجه‌ده اینکشاف اندیرمیشدیر. آذربایجان دیلینده بوتون موعاصیر علمله دایر درس کیتابلاری و علمی تدقیقات اثرلری یارادیلیمیشدیر. آذربایجان دیلینده یوزلرله یازیب یارادان عالیم و یازیچیلار یئتیشمیشدیر؛ 18 ایلدیر کی، آذربایجاندا علملر آکادئمیاسی یارادیلیمیشدیر. بونو قئید انتمک کیفایتدیر کی، مارکسیزم لنینیزم کلاسسیکلرینین، فیلسوف، عالیم، شاعیر و یازیچیلارینین اثرلری آذربایجان دیلینده ترجمه اندیلیمیشدیر.

«آذربایجان» قزنتی حقیقتن آذربایجان خالقینین میلی مدنیتینی، اونون کئچمیش و حاضرکی انقلابی موباریزه تاریخینی اؤز صحیفه لرینده ایشیق‌لانديران، اونو دموکراتیک و آزادلیق سئور مدنی بیر میلت کیمی دونیایا تانیتدیران خطابت کورسوسو اولموشدور. محض بونا گۆره ده آذربایجان خالقی امپریالیزم، داخلی ارتجاع قوملرینه و ساتقین مطبوعاتچیلارا قارشی باریشماز موباریزه آپاران «آذربایجان» قزنتینی اؤزونون دوغما مطبوعاتی، دانیشان دیلی، حاق و عدالت جارچیسی حساب انتمیش و اندیر.

س. پیشه‌وری «آذربایجان» قزنتینی یوکسک قیمت‌لندیرهرک دئمیشدیر: «آذربایجان» قزنتی فرقه‌میزین دیلی و میلی آزادلیق حرکتیمیزین آتشین سیلاحی اولدوغو اوچون، اونون قیزیل صحیفه لری موباریزه‌میزین شانلی صحیفه لرینی تشکیل انتمکده‌دیر،

خالقا قیریلماز علاقه و کوتله‌لرین یارادجیلیق قوملرین، انقلابی عزمینه مؤحکم اینام آذربایجان دموکرات فرقه‌سینین قودرت منبعینی تشکیل انتمیشدیر. او، موباریزه‌ده بونو اساس توتموشدور کی، حیاتین بوتون نعمت‌لرینی یارادان و تاریخین اصیل یارادجیلاری فهلملر و کندیلریدیر.

«آذربایجان» قزنتی خالق کوتله‌لرینی اولکهنین سیاسی، اقتصادی و دونیادا جریان اندن بین الخالق وضعیتله یاخیندان تانیش انتمکله برابر، فرقه‌نین حرکت خطینین دوزگونلوگونو اونلارا ایناندیرجی صورتده باشا سالیردی.

آذربایجاندا گننیشلمکده اولان میلی آزادلیق حرکتینی بوغماق مقصدی ایله ساتقین ایران دؤلتینین باشچیسی صدر ینی بیر حیلہ‌یه ال آندی.

او، عۆمرو بویو ایران خالقارینا و اۆلکەنین استقلالیتینە خیانت ائتمیش مشهور امپریالیست جاسوسو سید مەهدی فروخی فۆق العادە اختیاراتلا آذربایجانا والی تعیین ائتمگە چالیشدی.

لاکین آذربایجان خالقی امپریالیستلرین و ایران دۆلتینین بئله بیر خیانتینی هله شئیخ محمد خیابانینین رهبرلیک ائدیگی میلی آزادلیق حرکتی دۆرۈندە گۆزلری ایله گۆرمۈش و شاهیدی اولموشدور.

آذربایجان دموکرات فرقهسی بو خالقین الده ائتمیش اولدوغو انقلابی تجروبهلرینه آرخالاناراق دوشمنلرین بئله بیر خیانتینی واختیندا افشا ائتدی. بو موناسبتله تبریز شهرینده عمومی بیغینجاقلار کئچیریلدی. آذربایجان خالقی همین بیغینجاقلاردا یئکدیلیکلە قبول ائدیگی قطعنامه واسیطهسی ایله ایران دۆلتینین و امپریالیستلرین یئنی فیتنهکارلیغینی و آلچاق حرکتینی بیسلەدی و فروخینین آذربایجانا والی تعیین اولونوب گلەسینه قارشی اوزونون قطعی اعتراضینی بیلدیردی. ائله بو واخت آذربایجانین دموکراتیک مطبوعاتی کوتلهلری سایق اولماغا چاغیراراق، دوشمنلرین آذربایجاندا بۆیۈک بیر فیتنه یاراتماق فیکرینده اولدوغونو گۆسترەرک، ایران ارتجاعسینا خالقین آیدان خیردارلیق ائدەرک یازیردی کی، بئله بیر خیانتین وار قووه ایله قارشیسینی آماق بیزیم میلی و ویدجانی وظیفه میزدیر. سۆزۈنه داوام ائدن قزنت یازیر:

«قوی اولسون، آذربایجان آزادیخلاری بیر داها ایمتاحان وئرمگە حاضریدیرلار. لاکین بوتون دنیا بیلەلیدیر کی، بو قانلی صحنه نی آچان نالاییق و یاراماز عونصورلردن تشکیل تاپمیش تئهران حۆکومتی و اون دۆردونجو مجلس باشچیلاریدیر»³¹.

قزنت «چاغیریلماش قوناقلار بیلەلیدیرلر» آدلی باش مقاله سینده بو حاقدان آذربایجان خالقینین تئهران ارتجاعسینا جاوابینی بئله ایفاده ائتمیشدیر:

«اونوتماسینلار کی، آذربایجان ایصفاهان، یزد و کیرمانا بنزمز. خالق آزادلیغا علاقه مندیر، یونجا یئیب آدیغی قانون اساسینی حیفظ ائدەجک، مشروطه نین پوزولماسینا یول وئرمه جکدیر»³².

سۆزۈنه داوام ائدن قزنت تئهران حۆکومتینه خالقین آیدان دئییر کی، قلم آزادلیغینا، ویدجان و عقیده آزادلیغینا، اجتماعی و جمعیت آزادلیغینا توخونماق اولماز. او، خالقین ناموسودور. بونا ال اتانلارین اللری کسیر و اوزلری محو اولارلار.

ایران بۆیۈک بیر مملکتدیر. اونون طبیعی ثروتی اون بنش میلیونلوق دئییل، اللی، بلکه یوز میلیونلوق بیر اهالینین حیاتی تاملین ائده بیلر.

لاکین تئهرانین باشچیلاری ویلایت و ایالت اهالیسی اوچون حاق حیات قایل دئییلر. اونلار اوزلرینی اشرف مخلوقات حساب ائدیرلر.

بئله بیر حال ایران دۆلتی ایله خالق کوتلهلری آراسیندا بۆیۈک اوچورومون و باریشماز ضیدیتین موجود اولدوغونو بیر داها اثبات ائدیر.

«دۆلتین قودرتی خالقین اونا اولان مئیل و رغبتیندن آسیلیدیر. خالقا اساسلانمایان بیر حۆکومت داهیلردن بئله تشکیل اولونارسا، یاشایا بیلمز، یاشاسا دا مملکتی و میلی فلاکتە دوچار ائتمکدن. باشقا بیر نتیجه یه یئنیشمگە قادیر اولماز»³³.

زور و سونگویه آرخالانان ایران دۆلتینین اوزون زامان داوام گتیرمه ییب، خالق کوتلهلرینین موباریزه سی نتیجه سینده آلت اوست ائدیله جگینی «آذربایجان» قزنتی قاباقچادان خبر وئره رک یازیردی: خالقین محبتی و علاقه سی اولمادان خالقین دوشمنی سایلان بیر حۆکومت تئر گنج روسوایچیلیقلا بیخیلماغا معروض قالار. بو، اجتماعی و طبیعی بیر قانوندور.

قزئت خالق کوتلهلرينين دولتين ايشلرينده ياخيندان اشتراك ائتمهسينين ضروريلينگيني و اونون ايران خالقلاري اوچون اهميتيني قنيد ائدهرک گؤسترير كي، بيز بونلارين هاميسيني دوشونوب نظره آلاق، خالقين حؤکومت ايشلرينه ياخينلاشديريلماسيني ايرملي سوروب ميلي بير دولتين انجومنلر واسيطهسي ايله يارانماسيني طلب ائديريرک.

لاکين ايران دولتي آذربايجان خالقينين حاق سؤزونه و قانوني طلبلرينه قولاق آسمير، سيلاح گوجو ايله خالقين آزادليق سسيني بوغماغا چاليشيردي.

ايران دولتينين و ارتجاعی دایرلرين سياستيني افشا ائدن «اقدام» قزئتي يازير:

اگر اولکهنين هر بير مقامي يالنيز ايراني نظرده توتسايدی و اولکهنين بوتون مسالهلرينده حاق، عدالت، اينتظام و مصلحتين ضيدينه گئتمهسه يدي، آذربايجانين ايشي بو يئر چاتمازدي. ايندي اعتراف ائديرلر كي، آذربايجان ايرانين باشيدير. دونن ايرانين باشيني داشلا ازيرديلر. آذربايجان خالقينين ناله و فريادلاري بير يئر چاتميردي.

بس بو گون نه اوچون آذربايجان خالقيني اوخ، قالخان و سونگونون هدي ائتمک ايستهيرلر؟³⁴

ژاندارملار و ارتجاعی عونصورلر آچيقدان آچيغا دمورکراتيک قوولمه قارشي هوجوما کئچديلر.

«آذربايجان» قزئتي ارتجاع عونصورلرينه خبردارليق ائدهرک گؤستريردي كي، ايگيرمينجي عسرده خالقين مالينا، جانينا و ناموسونا تجاوز ائتمک اولماز. داغ باسماق و شاللاق آلتيندا اولدورمک، آغيز تيمک، دوداق کسمک زاماني کئچميشدير. ژاندارملار اونوتماسينلار كي، فرقه عوضونو تحقير ائتمک، فرقه بيناسينا ياخين دوشمک اولماز.

قزئت اولکهده هرچمرجليک يارادان، خالقلارين قانيني آخيدان ايران دولتينين يئرئديگي سياستي افشا ائدهرک دئير: قوي بوتون دنيا بيلسين كي، آسيياي دنسپوتيزم (استبداد) روحو ايله روحلانان مرکزي حؤکومت مملکتی صلح و امين آمانليق يولو ايله ايداره ائتمگه قادير دئيلدير. قوي بوتون دنيا بيلسين كي، آذربايجان خالقي بو جنایتکار دولتين قارا سياستي نتيجهسينده نه قدر بلالار چکميش و نه سببه اوزونو ايداره ائتمک اوچون چاره آختارماغا باشلاميشدير.³⁵

اردبيل نومایندهسي لنکراني ايران مجلسينده چيخيش ائدهرک آذربايجان خالقينين حاقلي طلبلريني مدافعه ائتميش و دئيميشدير:

«سيز لجازليق ائدير، آچيقدان آچيغا ايرانا خيانت ائديرسينيز. سيز آذربايجانين ايستهديکلريني وئرمک و حاق سؤزلريني ائشيتمک عوضينده، اورايا توپ، فيشنگ و سرنيزه گؤنديرسينيز»³⁶.

کيرمانشاهدا نشر ائديلن «بيستون» قزئتي آذربايجان دمورکرات فرقهسينين پروگراميني و بورادا ايرملي سورولن اجتماعي، سياسي، اقتصادي مسالهلرين دوزگون اولدوغونو تصديق ائدير و آذربايجان خالقينين حاقلي طلبلريني مدافعه ائدهرک يازير: «آذربايجان» دئير: خالقين و اولکهنين مقدراتيني گرک خالق اوزو معين ائتسين. آذربايجان خالقي زحمت چکديگي حالدا اونون اوز منافعينه اوغون اولان هر بير اجتماعي اصلاحات کئچيرمکده حاقي اولماليدير. آذربايجانلي اوز دوغماديلينده يازيب اوخوماقدا آزاد اولماليدير.

آذربايجان خالقينين چکديگي زحمتلرين نتيجهسي پايئاختدا عالي قصر و بينالارين نيکيلمهسینه صرف ائديلمهلميدير. بوتون بو طلبلر موختاريتين معناسيدير كي، تام آيدينلغي ايله فرقه مرانامهسينده اوز عكسيني تاپميشدير. آذربايجان اوجا سسله دئير كي، ايران خالقلاري ميلي حؤکومت طلب ائديرلر و موستملکهچيلرين قولقلارينا چاتديريرلار كي، نه تک آذربايجان، بلکه بوتون ايران حریت ايستهير.³⁷

تئهراندا نشر ائديلن «فرمان» قزئتي آذربايجان دمورکرات فرقهسينين يارانماسي ضرورتيني ارتجاعی ايران دولتلرينين آذربايجان خالقينا ائنديگي ظولم و تضيقين نتيجهسي کيمي قيمئلنديرهک يازير كي، بيز تشخيص وئرميشيک كي، دمورکرات فرقهسي آذربايجان خالقينين سؤديگي و بؤيوک علاقه بسلهديگي بير ميلي فرقهدير كي، ايران ارتجاعسينين ظولم و تضيق نتيجهسينده منيدانا گلْميشدير. بيز اينانيريق كي، آذربايجان خالقينين طلبلري حاقليدير. بيز حؤکمن بيليريرک

كي، اونلار دا بيزيم كيمي آذربايجاني ايرانين آيريلماز حيصه سي حساب ائديرلر و ايران خالقلارينين بيرگه كؤمگي ايله بو اسارته سون قويماق و ايراني امپرياليسترلرين نؤكرلري اولان ارتجاعچيلارين ايندن نجات وئرمجكلر 38.

آذربايجان خالقينين بو حاقللي طلبلريني نه اينكي ايرانين دموكراتيک مطبوعاتي، حئي دونيانين صولح سئور و وطنپرور خالقلاري دا اوركدن آلفيشلايب تصديق ائتديلر. فرانس كومونست پارتيا سينين و فرانس خالقينين سئوملي رهبرلريندن مارسئل كاشئن بو موناسبتله «هومانيتي» قزئتنده يازميشدير: آذربايجانلilar تئهران حؤكومتينين اونلارا تحمیل ائتديگي تاماميله فنودال قيومچولو غوندان عذاب چكيرلر. همچنين اونلارين ميلي عنعنه لرينه حؤرمت ائديلمه سيني آرزو ائتمه لري طبيعي دئييلمي؟

آذربايجانلilar ايسته يرلر كي، اونلارا ايرانين داخيلينده موختاريت وئريسین، اقتصادي و معارف پروقراملاري گئنيش حياتا كئچيريلسين 39.

لاکين مجليسه خالقين حقيقي نوماينده لرینين يئرلريني تومتوش خاين عونصورلر هاي كوي سالاراق دولته تضيق گؤسترمله، اونو آذربايجان خالقينين حاقللي طلبلريني و خالقين دموكراتيک حرکاتيني بو غوب آرادان آپارماغا تحريك ائديرديلر.

«آذربايجان» قزئتي ارتجاعی عونصورلرين قالدیرديقلاري هاي كويون سببيني بئله ايضاح ائدير:

«اونلارين داد فريادي طبيعيدر، چونكي سود وئرن آذربايجان آدلي اينكلري آرتيق اونلارا سود وئرمك ايسته مير. سودونو اوز عزيز بالاسينا صرف ائتمك ايسته ير». 40

لاکين آذربايجان خالقي ارتجاعين بوتون وحشيلیگين، عذاب و ايشگنجه لرينه دؤزمرک دوغما فرقه سينين باير اغي آلتيندا، اونون شوعارلاريني حياتا كئچيرمك اوغروندا موباريزه سيني آرديجليليلا داوام ائديريردي.

بیر طرفدن، آذربايجان دموكرات فرقه سينين قودرتي، ديگر طرفدن، آذربايجان و ايران خالقلارينين ميلي استقلاليت اوغروندا دموكراتيک حرکاتين عظمتلي گوجو اولكهده بير طرفلي سياست يئریدن صدر حؤكومتينين اساسيني سارسيدي و نتيجه ده ايرانين ارتجاعی دولت كابینتي سقوط ائئدي. بئله ليكله، فرخي نين تيريزه گلکم مساله سينين پوچا چيخماسي، فرقه نين گونده ليک ايشلرده ايرمليلمه سي تئهران موحيطينده شيدتلي قورخو ياراتدي. نتيجه ده ال آياغيني ايتيرميش مجليس مورتعلري صدري ايش باشيندان کنار ائتديلر.

تئهرانين دموكراتيک مطبوعاتي آذربايجان خالقينين حاقللي طلبلريني مدافعه ائدير و ايران دؤلتينين ارتجاعی ماهيتيني و يئر يتديگي خالقا ضيد سياستيني كسكين صورتده پيسله بيردي.

تئهراندا نشر اولونموش «ارس» قزئتي يازير:

گؤزله بيرلر كي، آذربايجان خالقي حؤكومت اورقانلارینين تورتديگي سايسيز حسابسيز جنايتلرينين عوضينده سوکوت ائديب دئسين: بيز قولو باغلي قولوق، بيزي نه قدر ايسته سينيز تحقير ائدين، ساغين، كئف چكين، بيزيم اوچون ايسه خرابه ليكلر كيفايتدير 41.

تئهراندا نشر ائديلن «نجات ايران» قزئتي اوز مقاله لرینده ايران دؤلتينه ثبوت ائديب گؤسترير كي: «آذربايجاندا دموكرات فرقه سينين تشکيلي سيزين ايشلرينين عكس صداسيدير، ياراماز ايش خوشا گلمه ين نتيجه وئر. بو خوشا گلمه ين ايشلر سيزين كيمي سيلله وورانلارين نؤقوندن دوغور. سيلله بئيلر سونا قدر دؤزميه جكلر. بونو بيلمه ليسينيز كي، سيلله وورماغين سيلله يئمگي ده واردير» 42.

همين قزئت سونرا يازير:

«آذربایجاندا دموکرات فرقه‌سینین تشکیل ائدیلمه‌سی ایران خالقینین حقیقی مشروطه‌نی برپا ائتمک، ایرانین آزادلیغینی، استقلالیتینی، بوتؤولوگونو الده ائتمک اوچون باشلانمیش حرکتین بیر دالغاسیدیر»⁴³.

قرئت باشقا بیر نؤمره‌سینده تهرانی آذربایجان پارچالاییب، سویوب، غارت ائتدیگینی گؤستره‌رک یازیر: «پانتتهرانیزم آذربایجانا تامامیله سوپورگه چکمیش و اورادا ایشه یارایاجاق بیر شئی قویمامیشدیر. خالق یاشاماق ایستهبیر. شهرده یاشاماق اوچون صحیه،مکتب، اینستیتوت، اونیورسیتنت و مینرله‌دیگر شئیلر لازیمدیر کی، بونلارین دا هنج بیری آذربایجاندا یوخدور. اورادا وضعیت بئله‌دیر. بلکه مین دفعه بوندان دا پیسیدیر. دموکراتلارین اساس قانونا او یغون اولاراق ایالتی و ویلایتی انجمنلرین تشکیل ائدیلمه‌سی طلبلری قانونسوز و پیرسیز دئییلدیر»⁴⁴.

تهراندان نشر ائدیلن «موظفر» قرنتی ایسه آذربایجان خالقینین اعتراضینین سببینی ایران دولتینین ایلر بویو استبداد اوصولی ایداره‌سینین و اونون یئریتدیگی میلی ظولم سیاستینین نتیجه‌سی بیلیم یازمیشدیر کی، ایگرمی ایلیک ارتجاعی سیاستین آذربایجانا بیر شئی وئرمه‌دیگی بیری یانا دورسون، آذربایجانا نه وارسا، هامیسینی بو خالقین و بو یوردون ثروتینی، محصولونو دا الیندن آلمیشدیر»⁴⁵.

آذربایجان خالقینین دؤزولمز و آغیر وضعیتینی قرئت بئله تصویر ائدیر:

«دولتین تضیقی و یوخسوللوق انله بیر درجه‌ده آرتمیشدیر کی، یوز، مینرله آذربایجانلی بیری تیکه چورک قازانماق اوچون اوز دوغما یوردونو، عایله‌سینی، ائوبنی و اوشاغینی ترک ائدیپ ایش آختارماق اوچون ایرانین باشقا شهرلرینه گنتمگه مجبور اولوردو. سیز بو گون بئله لوت، آیق یالین مینرله آذربایجانلی بالالارینین تهرانی کوچهلرینده دیوار لاریبینه یاتدیقلارینی گؤرسینیز»⁴⁶.

مؤلیف مقاله‌سینده ایره‌لی سوردویو موحاکیمه‌دن منطیقی نتیجه چیخارماق سون سؤزونو بئله ایفاده ائدیر: «هنج کیم آذربایجانلیلارین استعدادینی، قابیلیتینی و چالیشقانلیغینی اینکار انده بیلمز. بوتون بو استعداد و قابیلیتین قارشیسیندا آذربایجانین اوزونون نه‌ی و اردیر؟ هنج نه‌ی»⁴⁷.

آذربایجان خالق بوتون بو محرومیتلره مردلیکله سینه گره‌رک، موستملکه زنجیرینی قیرماق اوغروندا، دموکراتییا و آزادلیق یولوندا ایران خالقلاری ایله بیرلیکده شانلی مباریزه‌سینی آردیجیللیقلا داوام ائتدیریر.

«آذربایجان» ژورنالی بو برده یازیر:

ایران آذربایجانیندا یاشایان آذربایجانلیلارین طلبی چوخ آیدین و ساده‌دیر. اونلار آرتیق حقوقسوز یاشاماق ایستهمیرلر. اونلار واحد بیری میلّت کیمی آغا قالخب دونیانین دموکراتیک میلّت‌لرینی نومونه گؤستریب، بو میلّت کیمی اوز طالعلرین آغاسی اولماق ایستهبیرلر»⁴⁸.

تبریز شهری همیشه آذربایجان و ایران انقلابینین بشیگی اولدوغو اوچون، آذربایجان دموکرات فرقه‌سی یارانديغي گوندن تبریزه، بوراداکي کارخانا و فابریکلره ایشلین، آزادلیق حرکتینین اؤن سیرالاریندا گندن فهله صیفین، هابئله فهله صیفین موتقی اولان کندلیره بؤیوک اهمیت وئرمیش و اونلارین منافع اوغروندا چالیشمیشدیر. بو موناسبتله «آذربایجان» قرنتی یازیر کی، تبریز شهری آذربایجانین دوشونن بئینی و گؤرن گؤزودور. اؤنؤ جدی موحافیظه ائدیپ قوروماق لازیمدیر. بیز هنج زامان میلّتیمیزین اکثریتینی تشکیل ائدن زحمتکشلری اونودا بیلیمریک. اونلارین منافعینی تامین ائتمک اوچوندور کی، بیز میلی، مترقی و دموکراتیک بیری رنژیم یاراتماق شو عاری ایله چالیشیریق. کندلیلر ایسه بیزیم دؤنم اوزوموز و بوکولمز قوللاریمیزدیر. اونا یوزده یوز اینانیب بئل باغلا یا بیلریک»⁴⁹. سونرا قرئت یازیر: «اؤزونو یاریم میلیون ریالا ساتان تهراندان مطبوعاتی بیلمه‌لیدیر کی، ایرانین حقیقی صاحیبی اونون فهله‌لری، کندلیسی و ویلایتلرده یاشایان سایر زحمتکشلریدیر. بو قوملری نظره آلماییب، اونلارین احتیاجینی تامین ائتمگه قادیر اولمایان بیری دولت یاشاماغا قادیر اولما بیلمز»⁵⁰.

ایرانیان خیانتکار 14 جو مجلس نوماندہلرینین وکالت مودتی قورتارمیشدی. بیئی مجلس سئچکیلری باشلانمالی ایدی. بیر طرفدن ده اولکده یارانماقدا اولان سیاسی فرقه و جمعیتلرین وارلیغی و اونلارین مباریزهسی ایرانیان ارتجاعی حاکیمیتینی سارسیدیردی. ایران دؤلتی و اونون آغالاری اولان امپریالیستلر بونو یاخشی بیلیردیلر کی، بنله بیر شرایطده سئچکی باشلانارسا، آزادیخالار مجلسده بؤیوک موقع توتا بیلرلر.

آذربایجان دموکرات فرقهسی ایران خالقلارینین منافعینی نظره آراق 14 جو مجلسی ارتجاعچی بیر مجلس کیمی تانییب، اونون وئردیگی قانونلاری اعتبارسیز ساییر، 15 جی مجلس سئچکیلرینه باشلامای اؤزونون میلی وظیفهلریندن بیرری حساب اندهرک، بو یولدا خالقی حاضیرلاشماغا دعوت اندیردی.

قزئت سئچکی کومپانییاسی مونسبتی ایله گئنیش تبلیغات ایشی آپاراق گؤستریردی کی، دموکراتیزمین حقیقی معناسی خالق حاکیمیتیدیر.

بو مونسبتله قزئت یازیر کی، سئچکی فرمانینی خالقیمیز اؤزو وئرملیدیر. بورادا تک آذربایجانلیلارین دئییل، بوتون ایران خالقلارینین اولوم دیریم مسالہسی حل اولونور. اونا گؤره بیز سئچکینی باشلامالی و اونو سونا چاتدیرمالیییق. هم ده بیزیم فرقهیمیز عمومی ملتین دؤلت قورولوشوندا و قانونوئریجیلیک مجلسینده اشتراک ائتمهسینی تامین ائتمهلیدیر.

قزئت سونرا یازیر کی، قوی تهران مورتععلری خالق طرفیندن سئچیلن وکیللریمیزی قبول ائتمهسینلر.

بیز ایرانیان آیری آیری یئرلرینده ده بو ایشین باشلانماسینی اومید اندیردیک. لاکین، گورونور، همیشه اولدوغو کیمی، بیرینجی قدمی گؤتورمک آذربایجانین عهده سینہ دوشموشدور. اولسون، بو افتخارلی ایشی ده بیز باشلاریق.

آذربایجان دموکرات فرقهسی خالقی مباریزه چاغیراراق گؤستریردی کی، سیاسی قودرت انجومنلر و مجلس نوماندہلرینین آزادیخاه و دموکرات شخصلردن سئچیلمهسی ایله قازانایلا بیلر. بونو هئچ بیر فرقه عوضو اونوتامالیدیر. پارتییانین بو گؤستریشی اونون اورقانیندا اؤز عکسینی تاپاراق بنله ایفاده اندیلیردی:

«بو گوندن اعتبارن فرقه سیاسی قوه کسب ائتمک یولوندا مباریزه اندیر. ایکنجی دؤورہنین شوعلارلاری بؤیوک میتینقلر، گئنیش کونفرانسلا و اسیطهسی ایله انجومنلر و مجلس سئچکی سینین معناسینی خالقا آنلادیب اونلاری بو یولدا مباریزه حاضیرلاماقدان عبارتدیر» 51.

پارتییانین بنله بیر موقعی نین، خطی حرکتینین دوزگونلوگونو پیشهوری اؤز اثرینده بنله ایضاح ائتمیشدیر: «بو گوندک بیز داغا دوغرو چیخیردیق، داغین آرخاسینی گؤرمه دیگیمیز اوچون اؤزوموزو یورا بیلیمزدیک. چونکی چیخدیغیمیز داغین آرخاسیندا مهلک (اؤلدوروجو — م. ر. ویلایی) و یا یوکسک بیر داغ دخی اولای بیلریدی. ایندی ایسه بیز داغین قوشه سینہ چاتماغا موفوق اولموشوق. اونون آرخاسی ایسه گوزوموزون قارشیسیندادیر. اونو ائتمک اوچون قارشیدا اولان مشکلاتی دخی رفع ائتمک قودرتیمیز واردیر. آرتیق دایانماق اولماز. خالقی میتینقلر، نومایشلر و اسیطهسی ایله باشا سالیب هیجانا گئیرمه لی بیک» 52.

امپریالیستلرین سیاسی فریلا داقچیلیقدا صدردن داها ماهر و غدار اولان ابراهیم حکیمی نی ایرانیان دؤلت باشچیسی کنچیرمه سی میلی دموکراتیک قوه لره قارشی هوجومو قوتلندیرمک قصدینی گودوردو. بو زامان ارتجاعی قوه لری شهر و کندلرده وحشیجه سینہ هوجوما کنچیردیلر.

ژاندارم و مولکدارلارین آذربایجانین شهر و کندلرینده تورتدیکلری وحشیلیکلری «آذربایجان» قزئتی 47 جی نومره سیندن آردیجیل اولاراق درج ائتمگه باشلاییر. سلطان کندیند، کندین مولکدارلاری طرفیندن ایکی یاشیندا معصوم بیر اوشاغین اؤلدورولمه سی، اردبیلده، مشکین شهرده، قوشابولاق و خانبولاقدا، اهرده، ژاندارملارین گوناھسیز کندیلرلی اؤلدورمه لری قزئتین صحیفه لرینده عکس ائدیلمیشدیر.

ژاندارملارین و مولکدارلارین ظولموندن جانا گلمیش کندیلیرین قزئتده گؤندر دیکلری شیکایت مکتوبلارینین بیرینده دنییلیر:

«بیز کندیلیر سیزدن خواهیش اندیریک بیزیم درلریمیزی، موصیتلریمیزی قزئتده یازاسینیز. قوی تامام جاماعات بیلسین کی، بیز کندیلیرین باشینا بو جانلیر نه اویونلار کتیریر و بیر دسته خان، بگلرین ظولموندن آه ناله میز گویه دایانمیشدیر. هر گون بیر بهانه ایله بیز گوناھسیز کندیلیری غارت اندیب آرواد اوشاقلاریمیزی اسیر اندیرلر. بو سویغونچولارین ظولموندن جانا گلمیشیک. بیز کندیلیرین اللرینی اکیندن، جوتدن چیخارمیشلار. بیزلری اوز بیتریمیزدن چؤلر، داغلارا دیدرگین سالمیشلار.

آمان قاسیم خان و اونون نوکرلرینین الیندن!

آمان عبدوللا خانین و آتیلارینین الیندن، ال آمان.

بیر خواهیشیمیز وار. او دا بودور کی، توقع اندیریک بو جانلیرین، بو اشرارلارین و بو قان یچن امنیهلرین شرینی بیزیم باشیمیزدان رد ائدین. امضا: بیر دسته کندلی» 53.

داھا بیجاق سوموگه دایانمیشدی. فرقه خالق کوتلهلرینی یئنی شوعارلارلا قطعی موباریزه آپارماغا چاغیریردی. بنلهلیکله، «آذربایجان» قزئتی فرقه نین یئنی تاکتیکاسینین حیاتا کئچیریللمهسی اوغروندا موباریزه آپاراق خالقی قییاما و عملی موباریزه چاغیریر.

فرقه مطبوعاتی خالقا موراجعت اندهرک گؤستریر کی، بیز رادیولارین و اونلارین موخبیرلرینه دئییریک کی، بو یورسونلار مجلس شورایی میلینین و داخل نازیرلیگینین دفترلرینه باخسینلار و هم ده آزادیخه قزئتلرین ایدارلرینده آذربایجان خالقینین عریضه لرینی گؤرسونلر کی، بو دؤرد ایل مودتینده بودیارین شهرلریندن اونلارا نچه مین تنلقرام گؤندر یلمیش و اونلارین بیر نچه سینه ده اولسا جاواب وئر یلیبمی؟

قزئت چوخ حاقلی اولاراق یازیر کی، بیر و یا ایکی گون ایدارمه یزه گلیب بو عریضه لر کی گتیرن آذربایجانلیلارین اوزلرینه باخاسینیز، اونا بیزیم قلیمیزین یاندیغی و ویدانیمیزین عصیان ائتدیگین سببلرینی آنلار سینیز 54.

قزئت اوزونون «کارلار انشیتسین و کورلار دا گورسون» ادلی باش مقاله سینده ایران دولتینین آذربایجاندا یئریتدیگی قانلی سیاستینی افشا اندهرک گؤستریر کی، سردودا باربارلار دؤرونون آغیر وحشیلیگینی آندیران، جاوان اوشاقلارین بودلارینا داغ باسماق افسانه دئییل، حقیقتدیر. بو حقیقتی اورتوب باسدیرماق اوچون ایران دولتی «آذربایجان» قزئتینین تنهراندا یاییلماسینی قاداغان اندیر و بنلهلیکله ده خالقین گوزونو باغلابیب، قولاغینی کار ساخلاماق ایسته ییر.

لاکین قزئت خالق کوتله لرینین موباریزه یولونو ایشیقلا ندیریر و اونلاردا غلبه یه اولان اینامی مؤحکم لندیریردی.

آذربایجانین شهرلرینده خیردا فابریک و زاوودلار باغلانمیش، مینرله فهله لر کوچیه ایتلمیشدی.

آذربایجاندا اقتصادی بۇحران یاراتماق مقصدی ایله مورجع تاجیرلر آذربایجانین بول محصولونو: یاغ، تاخیل، ات و باشقا محصوللاری تنهرانا چکیب آپاریردیلار. ارتجاعین بنله بیر حرکتی خالق کوتله لرینین غضبینی داھا دا آرتیریردی.

فرقه اولکه نین اقتصادی، سیاسی وضعیتی، دشمن سیرالاریندا موجود اولان چاشقینلیغینی، انقلابی قوولرین هر آن آرتماقدا اولان فعالیتینی و انقلابی جوشقونلوغونو نظره آلیب دشمنین هوجومونا، ژاندارم، پولیس و دولت مأمورلارینین اوزباشینالیغینا قارشی قطعی تدبیرلر گوردو. بو تدبیرلر سیراسیندا آذربایجان دمکرات فرقه سی مرکزی کومیته سینین 1945 جی ایل 7—8 نو یابر تاریخی پلنومونون قراری مهم اهمیته مالیکدیر. همین پلنوم اولکه ده موجود سیائی وضعیتی دقتله نظر دن کئچیردیکدن سونرا فدایی دستهلرینین یاردیلماسی، 15 جی مجلسه، ایالت و ویلایتلرده انجومنلره درحال سئچگیلره باشلانماسی، شهر و کندلرده گنیش میتینقلر کئچیریللمه سی و س. حا قیندا قرار قبول ائتدی.

دموکراتیک حرکات داها سورعتله اینکشاف ائتدی. آذربایجانین هر طرفینده میتینقلر، نومایشلر باش وئردی. بو ازدهاملی میتینقلرده خالق فرقه‌نین ایرملی سوردویو شوعلارلار اطرافیندا موافیق قرارلار چیخاریردیلار.

بو موناسته «آذربایجان» قزنتی «بویوک خالق بیغینجاقلاری» آدلی باش مقاله‌سینده یازیر کی، بویوک میلی حرکات آرتیق باشلانمیش، آزادلیغی تامین ائتمک یولوندا مؤیدانا قویولان شوعلارلارین اجرایی گلیب چاتمیشدیر. خالق چوخ آچیق بیر صورتده ایالت و ویلایت انجمنلرینین تشکیلینی طلب ائدیر، قانون اساسیمیزین پوزولماسینا یول وئرمه‌مک اوچون 15 جی مجلس سئچگیلرینین باشلانماسینی ایسته‌ییر. ایندی آذربایجاندا داوام ائدن میتینق و نومایشلرین معناسی بودور.

بئله‌لیکله، دموکراتیک حرکات دالغاسی بوتون آذربایجانی بورودو. بو وضعیت بوتون ایرانا تاثیر گؤستردی. گیلان، مازانداران، جنوب نفت معدنلری و تهران حرکتله گلدی. ایرانین بیر چوخ یئرلریندن دموکراتیک عونصورلر آذربایجانا آخیب گلیر، بعضیلری فدایی دستلرینه، بعضیلری فرقه سیرالارینا داخل اولوردولار.

دولت مأمورلارینین کندلرده تورتدیکلری وحشیلیکلری افشا ائتمک مقصدی ایله، آذربایجان دموکرات فرقه‌سینین آذربایجانداکی دموکراتیک دولتلرین دیپلوماتیک مأمورلارینا و ایران دولتیله گؤندردیگی 1945 جی ایل 16 نوایبر تاریخی آچیق مکتوبونو تبریزده چیخان دموکراتیک مطبوعات و ایرانین دموکراتیک قزنتلری نشر ائدیرک بنش میلیونلوق بیر خالقین حاق سسینی دونیا چاتدیردی.

«آذربایجان» قزنتی بو موناسته یازیر کی، لاکین اوزلرینی پورت آرتور قالاسینین فاتحی حساب ائدن ژاندارم ریسلری، کور توتدوغونو بوراخمایان کیمی، السیز آیاقسیز کندیلرله وحشیجه‌سینه رفتارلارینی داها دا شیدت‌لندیریب، اونلارین مال، جان و ناموسونا تجاوز ائتمکدن ال گؤتورمه‌دیلر. نهایت، بیچاق سوموگه دایانیب کندلینین تاب و تاوانی کسیددی. ایندی بویوروب اکتیکلری توخومون ثمره‌سینی درسینلر. داها سونرا قزنت یازیر: «میبانانان، سرابدان و ماراغانان گلن خبرلردن معلوم اولور کی، جانا دیوب وحشتلره تحمل ائده بیلیمین کندلی انتقام سیلاحی ایله قیام ائتمیشدیر. قیامچیلارین هدفی جلالدارین سیلاحینی آلیب کندلردن قوماقدیر» 55.

بوتون آذربایجانین شهر و کندلرینده تشکیل تاپان بویوک میتینقلردن سنجیلمیش نوماینده‌لر تبریز شهرینه گلهرک، خالق کونفرئسینی تشکیل وئرمگه باشلادیلار. چیخاریلان قرارلاری امضا ائدنلرین سایبی یوز میندن آرتیق ایدی.

آذربایجان خالق کونفرئسی، آذربایجاندا انقلابی احوالی روحیه‌نین موجود اولدوغو تاریخی بیر شرایطده، خالق بیغینجاقلاریندان سنجیلمیش 700 نوماینده‌نین اشتراکی ایله 1945 جی ایلین نوایبر آیینین 20 ده تبریز شهرینده کنجیریلدی.

نوماینده‌لرین آرزو و تکلیفلرینه اوغون اولاراق کونفرئس اوزونو موسیسان مجلسی آدلاندیردی و آذربایجان خالقینین عالی حاکیمیت اورقانی کیمی حرکت ائده‌جگینی اعلان ائتدی.

س. ج. پیشه‌وری بین الخالق وضعیتی و ایرانین داخلی وضعیتی گنیش تحلیل ائدیرک گؤستردی کی، آزادلیق و دموکراتییا اوغروندا مبارزه‌یه قالخان آذربایجان خالقینین چیخیش یولو آنجاق خالق عصیانیندایر.

آذربایجان خالق اوز مقدراتینی اوز الینه آلمایینجا میلی ظولم، احتیاج و محرومیت نه آذربایجانان و نه ده اونون امک سئور، مباریز خالقینان اوزاق اولمایاقدیر. پیشه‌وری همین تاریخی نیطقینده دئدی کی، آذربایجان خالق ایرانین سرحدلری داخلینده یاشامالی‌دیر. بو او دئمک دئییلدیر کی، اونون آداب عنعنه‌سی، دیل و حقوقو اولماسین.

بیز، مجلس شورایی میلی‌یه اوز نوماینده‌لریمیزی گؤندرجه‌ییک. ایراندا یاشایان باشقا میلتلر ده بیزیم قارداشلاریمیزدیر. لاکین بیزه اختیار وئرلمه‌لی‌دیر کی، بیز اوز ائومیزین صاحیبی اولاق، اونو ایسته‌دیگیمیز کیمی ایداره ائدک. بیز ایندی موختاریت آلیب بونولا دا اوز سعادتیمیزی قوردوقدا، مملکتیمیزی آباد ائندیکده ایرانین باشقا ایالتلری ده بیزیم بو یاخشی. ایشیمیزدن درس آلاقلار. بیزیم میلی قودرت میلی قوممیز اولمالیدیر. آزادلیغی آلارلار، اونو وئرمزلر. اگر

بیزیم خالقیمیزین قاباغینا سیلاحلا چیخسالار، قوي بو میلی کونفرئس اؤز میلی ماهیتینی مدافعه ائتمک اوچون جاوانلارین سیلاحلی قوولرینی یاراتسین.

خالق کونفرئسی معروضهده ایرملی سورولن بوتون مسالمره بئکدیللیکلر طرفدار اولدو و اونون اساس مدعالارینی قرار لایحهسینه داخل ائتدی. خالق کونفرئسی آذربایجان خالقینین میلی استقلالیت، آزادلیق و دموکراتییا اوغروندا بین الخالق امپریالیزم، استبداد اوصولی ایدار هسینه و داخلی ارتجاع قوولرینه قارشی آپاردیغی انقلابی مباریزه تاریخینده شانلی صحیفه لر آچدی.

خالق کونفرئسی آذربایجاندا خالق حاکیمیتی نین یارادیلما سینی، قبول اولونموش قرارلارین عملی اولاراق حیاتا کنچیریلمه سینی و میلی مجلسه سئچگیلره باشلاماق ایشینی، پیشهوری باشدا اولماقلا، 39 نفر دن عبارت سئچیلیمیش میلی هئیته تاپشیردی و بو ایشلری موقیتله بئرینه بئتیرمک اوچون اونا تام اختیار وئردی.

خالق کونفرئسی آذربایجان میلی مجلسینه سئچگیلرین کنچیریلمه سی حاقیندا 46 ماده دن عبارت دموکراتیک سئچگی نیظامنامه سینی تصدیق ائتدی. همین نیظامنامه قادیلار کیشیلره برابر سئچیب سئچیلیمک حقوقو وئرمکه یاناشی، سئچگیلرین تام دموکراتیک اساسدا گیزلی، برابر و مستقیم آپاریلما سینی تامامیله تامین ائدیردی.

قنید ائتمک لازیمدیر کی، خالق کونفرئسینین سئچدیگی میلی هئیت تئهرانی گؤزله مهن آذربایجان خالقینین موختاریتینی تامین ائتمگی اؤز قارشیسینا اساس بیر وظیفه کیمی قویو و بو ساحه ده بیر سیرا تدبیرلر گوردو. آذربایجان خالق کونفرئسی طرفیندن سئچیلیمیش میلی هئیت فاکتیک اولاراق آذربایجان خالقینین اراده سینی تمثیل ائدن موقتی انقلابی حؤکومت ایدی. محض بونا گؤره ده، دئتمک اولار کی، 1945 جی ایلین نوایبر آیینین آخیرلاریندان اعتبارن آذربایجان خالقینین آپاردیغی آزادلیق مباریزه سنین گنیشینده خصوصن بیر وضعیت، ایکی حاکیمیتلی لیک یارانمیش اولدو. بونلاردان بیری ایران دؤلتینین آذربایجاندا کی خالفا ظولم ائدن ارتجاعی دؤلت آپاراتی، دیگر ایسه خالقین اراده سینی تمثیل ائدن و خالق کونفرئسی طرفیندن سئچیلیمیش انقلابی میلی هئیت ایدی. بو ایکی حاکیمیتلی لیک 21 آذره قدر (1945 جی ایل دئکابری 12 نه قدر) داوام ائتدی. بو موناسبتله پیشهوری دئمیشدیر کی، خالق کونفرئسی طرفیندن سئچیلیمیش بو هئیته (میلی هئیته — م. ر. ویلایی) داشیددیغی وظیفه گؤره موقتی حؤکومت آدی وئرمک اولار، چونکی ایگیرمی گون تامام آذربایجاندا خالقین امنیت و آسایشینی قوروماق بو هئیتین اختیاریندا ایدی.

ائله بو زامان تئهرانین رسمی دایرملری ایرانین کئچمیش باش نازیری بایاتی آذربایجانا والی گؤندریب آذربایجانین میلی هئیتی ایله دانیشیغا گیرمگی اونا تاپشیردی. لاکین اونون آذربایجان خالقینین ایستک و آرزولارینی حل ائتمکده هنج بیر حقوقو یوخ ایدی. موذاکره لری بیرینجی گونون آیدین اولدو کی، او، واخت قازانماق و آذربایجان خالقینی آداماغا جان آتیر.

دموکراتیک مطبوعات دوشمنلرین حیله لرینی و چکدیکلری پلانلارینی آلت اوست ائدرک یازیردی کی، تئهران حیله گرلیکلر خالقیمیزی آداماغا اوچون بیزه یاخشی بیر والی گؤندرمگی و شیرین عدلر وئرمگی ایرملی سورموشدو. بیر طرفدن، سرهنگ ورهاملار، پرویزیلر و زنگنه لر واسیطه سی ایله کند و شهر اهالیسینی ازیر، دؤیور، آقاندان سالیردیلار. او بیری طرفدن، مولایمتی ایله مشهور اولان حسام سولطان بایاتی والی تعیین ائدیب اونا تاپشیردیلار کی، حرکات باشچیلاری ایله سازیش ائتسین، خالقین گؤزوندن برده آسماق اوچون بؤیوک اصلاحات و عدلری ایله ایشه باشلا سین. 56.

حیله لرینین و اووجلارینین آچیلدیغینی گؤرن و خالقین شیدتلی غضبی ایله قارشیلانان بایات بی آبیر اولاراق تئهرانا قابیتماغا مجبور اولدو.

آذربایجان دموکرات فرقه سنین رهبرلیگی آلتیندا خالق کونفرئسینین قبول ائتدیگی قرارلارین بئرینه بئتیریلمه سی ایله بیر زاماندا سیلاحلی فدایی دستلری ده کندلرده و شهرلرده ژاندارملارین سیلاحینی آلاق اولاری، شهر و کندلری بیر بیرینین آردینجا اؤزلرینه تسلیم ائدیردیلر.

آذربایجانین فهله و کندلی صنیفلرینین و بوتون وطنپرور میلی قوولرین ارادهسینی تمثیل ائدن خالق کونقرئسی آذربایجان میلی مجلسینین یارادیلماسی طلبینی بنله بیر تاریخی اجتماعی ضرورته گوره اساسلانیردی کی، امپریالیزم و ایران ارتجاعچیلاری آذربایجان خالقینن قانی باهاسینا اده ائدلمیش مشروطه‌نین دموکراتیک اساسلارینین حیاتا کنچیریلمه‌سین، ایالتی و ویلایتی انجمنلرین یارادیلماسینا هر واسیطه ایله مانع اولموش و بو حقوقلاری برپا ائتمک اوغروندا باشلانان آزادلیق حرکتینی وحشیجه‌سینه بوغوشلار. محض بونا گوره ده آذربایجان خالق اؤز قودرتینه آرخالاناراق، تهرانی ارتجاعچی حاکیم دایرملرینین مصلحتینی گؤزله‌مهدن و اونلارین موداخیله‌سینه یول وئرمهدن اؤز اراده‌سی ایله اؤز میلی حاکیمیتینی تامین ائتمه‌لیدیر. هم ده خالق کونقرئسی معین ائندی کی، آذربایجان خالق مشروطه‌یه ایستیناد ائتمکله، اونون دموکراتیک اساسلارینی مو عاصیر دؤورون طلبلرینه او یغون شکیلده گئنیشلندیرهرک، اؤزونون میلی موختاریت حقوقونو حیاتا کنچیرمک اوچون ایالتی انجمن عوضینه آذربایجان میلی مجلسینین یارادیلماسینی مقصده او یغون و ضروری حساب ائدیر.

فرقه و میلی هئیت بوتون طبقه‌لرین دموکراتیک و وطنپرور نو ماینده‌لرینی میلی مجلسه سئچمک شو عارینی ابره‌لی سوروردو. خالق کوتله‌لری فرقه‌نین چاغیریشینی بؤیوک روح یوکسکلیگی ایله قارشیلادیلار. مجلس سئچگیلری میتیلسیز سیاسی فعاللیق شرایطینده کنچیریلیردی. بوتون فرقه عوضولرن و بی طرفلر فرقه‌نین گؤستریدیگی نامزدلره سس وئردیلر، بو او دنمک ایدی کی، فرقه خالقین محبت و اعتمادینی قازاندیغینا گور، خالق اونون سیاستین، اونون شو عارلارینا سس وئیریدی. چونکی ایشیمیز خالق ایشی اولدوغو اوچون خالقین گؤستریدیگی حسن توجه بیزیم اوچون بؤیوک غلبه حساب اولونمالیدیر.

مؤحکم قالالار و بیخیلماز سنگرلرین هامیسیدان مؤحکم خالقین اورگیدیر. اورکلری فتح ائدن قوولرین موقابیلینده هئچ بیر قالا مو قوایمت انده بیلمز. فرقه‌میز خالقین اورگینی فتح ائتمیشدیر. بونو مجلس سئچگیلریمیز اثبات ائندی.

«خالق بیزیمله‌دیر» ادلی باش مقاله‌سی ایله قزئت آذربایجانین میلی مجلسینه سئچگیلر حاقیندا یازیر کی، میلی مجلسه سئچگیمیز خالق طرفیندن چوخ جدی استقبال اولوندو. ایکینجی گونده شهریمیزده بیئدی میندن آرتیق رای وئریلدی.

خالق اؤز میلی اراده‌سینی مرکز لشدیرمک اوچون ساعاتلارلا سئچگی صانددیقلا رینین قباغیندا نؤبویه دورور و سئچگی بوللنتنی ادیقان سونرا اؤزونو خوشبخت حساب ائدیپ اونو قوبوننا قویور، بیرینجی مجلس میلی سئچگیسینده شیرکت ائتمک افتخارینی اؤولادی اوچون یادیگار ساخلا ییر.

بنله‌لیکله، تبریز شهرینده حسابلا ییجی کومیسینین نتیجه‌لری میلی مجلس سئچگیلرینین سون 6 جی گونو مطبوعات صحیفه لرینده درج ائیلدی، یعنی آذربایجان میلی مجلس سئچگیسی نو یابر آیینین 27 دن باشلا ییب دن کابر آیینین 1 ده موقفیتله قورتاردی. بئش گون مودتینده یالیز تبریز اهالیسی نین 23 951 نفری آذربایجان میلی مجلس وکیلرینه سس وئردی.

بو موقفیت دوشمنلریمیزه آغیر بیر ضربه و بوتون آزادیخواه‌لرین و آذربایجانین سعادتینی، آزادلیغینی ایسته‌مین خالقیمیزین ان فرحلی موقفیتی ایدی.

قزئت سئچگینین اهمیتی و اونون خالق طرفیندن حرارت و سئوینجه قارشیلانماسی حاقیندا یازمیشدیر: «بو، ایرانین مشروطه تاریخینده گورونمه‌میش بیر ایشدیر. ایشیمیز خالق ایشی اولدوغو اوچون، خالقین گؤستریدیگی حسن توجه بیزیم اوچون بؤیوک فتح و موقفیت حساب اولمالیدیر» 57.

میلی آزادلیق حرکتی گئدیشینده تاریخی دؤنوش یارادان، عمومی سیلاحی خالق عصیانی یولو ایله سیاسی حاکیمیتی اله آلماق تاکتیکاسینی معین ائدن فرقه، خالق کونقرئسینین سئچدیگی میلی هئیتین صلاحیتینی آرتیردی. اونا بوتون قرارلاری حیاتا کنچیرمکده یاخیندان رهبرلیک ائندی.

هئیتی میلی دؤورهمی فرقه‌نین ان قیزغین فعالیت دؤورو اولموشدور. هئیتی میلی اؤز جاری ایشینی داوام ائندیررکن فرقه، بیر طرفدن میلی مجلس سئچگیسینی کنچیرمک، دیگر طرفدن ده، فدایی تشکیلاتینی یار ائتماقلا مشغول ایدی.

خالق کونفرئسینین دموکراتیک دۆلتلره و ایرانین صلاحیتلی مقاملارینا گۆندردیگی دئکاراسیا ایستر داخیلده و ایسترسه ده خاریجده بۆیوک تاثیر باغیشلادی.

بئلهلیکله، دنیا بیلدی کی، آذربایجان خالقینین طلبلری حاقلی و قانونیدیر.

میلی مجلسه سنجگیلرین کئچیریللمهسی، ایرانین دۆلت نومایندهسی بایاتلا دانیشیقلاار آپاریلماسی، تاخیل و باشقا ارزاق محصوللارینین مؤحتکیرلر طرفیندن آذربایجاندا چبخاریلماسی قارشیسینین آلینماسی، ژاندارم و پولیس ایدارهسی طرفیندن زیندانلارا سالینمیش گوناھسیز کندلیلرین و زحمتکشلرین آزاد اندیللمهسی و س. بو کیمی انقلابی تدبیرلر میلی هئیتین فعالیتینین باشلیجا جهتلرینی تشکیل اندیردی.

تبریز شهری فدایی قوولری طرفیندن اوزوک قاشی کیمی موھاصیرمه آلینمیشدی.

آذربایجان دموکرات فرقهسی ایشین صلوح بولو ایله، قان تۆکولمهدن باشا چاتدیریلماسینا، ایرانین تبریزده یئرلشن سیلاحلی قوشون، ژاندارم و پولیس قوولرینی قارداش قانی تۆکمهدن آذربایجانین یئنی انقلابی حۆکومتینه تسلیم اولماغا چاغیریدی.

لاکین ایران قوشونلارینین تبریزدهکی سیلاحلی قوولرینین باش کوماندانی گئنئرال درخشانی هله تسلیم اولماق ایستهمیر، تنھراندا گۆستریش و قوه آماغا چالیشیردی.

ساتقین ایران دۆلتینین و اونون قوشون قوولرینین باش قارگاه ریسسی گئنئرال ارفع تبریزدهکی قوشون قوولرینه رادیو واسیطهسی ایله خالق کوتلہلری اوزرینه آتش آچماق امری وئریشدی.

بوتون بونلارا باخمایاراق «آذربایجان» قزنتی و میلیوندان آرتیق خالقین سون سۆزونو بیلدیرهرک یازمیشدیر کی، ایندی آذربایجان خالقینین دوشونن باشی و موقتدیر میلی حۆکومتی واردیر. اونون قانینی بو آسانلیقلا تۆکمک اولماز. رادیو واسیطهسی ایله آتش فرمانی وئرن تنھران و اونو آذربایجاندا اجرا ائدن یالانچی پهلوانلار اوز تکلیفلرینی آنلاسنلار. خالق اینتیقام چکمدن صرفنظر انده بیلمز. ایندی آذربایجان آیاق اوستهدیر. اونو دیز چۆکمگه وادار ائتمک ایستهمین اوغلانلارین آنالاری آغلار قالار. آذربایجانلی اوز حاقینی اوزونون عزم و ارادهسی سایهسینده آمیش و وجوده کئیرمیشدیر.

آذربایجان خالقینین، اوغروندا موباریزه آپاردیغی مقصدہ نایل اولماق گونو یئنتیشدی. 1945 جی ایل دئکابر آیینین 12 ده (21 آذر) آذربایجان دموکرات فرقهسینین رهبرلیگی آلتیندا فداییلرین قیزغین موباریزهسی و گوجلو ضربہلری نتیجهسینده آذربایجان خالقینین میلی آزادلیق حرکتی غلبه چالیدی. آذربایجانین بوتون شهر و کندلریندن دموکراتیک اساسلار اوزرینده سئچلمیش 101 نفر خالق ائلچیلرینین اشتراکی ایله دئکابر آیینین 12 ده تبریز شهرینده آذربایجان میلی مجلسینین ایجلاسی آچیلدی.

آذربایجان میلی مجلسی یئنی دۆلت تشکیل ائتمگی فرقهنین صدري پیشهورییه تاپشیردی. مجلس، پیشهورینین باشچیلیغی ایله یئنی تشکیل ائدیلمیش میلی حۆکومتین 10 نازیرینین ترکیبینی یئکدیلیلکله تصدیق ائندی.

ژاندارم و پولیس قوولری بیر بیرینین آردینجا. فدایی دستلرینه تسلیم اولوردولار.

اوزلرینی چبخیلماز وضعیتده گۆرن گئنئرال درخشانی چوخ دانیشیقدا سونرا تسلیم اولماق قرارینا گلدی. بئلهلیکله ده آذربایجانین یئنی دۆلت باشچیسى ایله ایرانین آذربایجانداکی قوشون قوولرینین باش کوماندانی آراسیندا تسلیم اولماق حاقیندا 7 مادهدن عبارت موقاوله باغلاندى. بونولا دا ایرانین تبریزدهکی سیلاحلی قوشون قوولری یئنی یارادیلمیش خالق حۆکومتینه تسلیم اولدو.

قئید ائتمک لازیمدیر کی، آذربایجانین بوتون شهرلرینده ارتجاع قوولری فداییلرین قهرمانجاسینا ووروشمالاری نتیجهسینده محو ائدیلمیگی و یا تسلیم اولدوقلاری حالدا، هله اورمییه شهرینده پولکونیک زنگنه‌نین باشچیلیغی آلتیندا

ایران قوشونلاری ایله. فدایی دستلری آراسیندا قیزغین دؤیوش گنڈیردی. دوشمنلرین عنادلی موقابیمتینه و قان تۆکمهلرینه باخمایاراق، آذربایجان دموکرات فرقهسی اورمییه جاماعاتینین کۆمگینه چوخلو فدایی قوملری گۆنردی و ارتجاع قوملرینی دارماداغین ائتدی.

آذربایجان دموکرات فرقهسینین رهبرلیگی آلتیندا 1945 جی ایل دئکابر آیینین 12 ده آذربایجان خالقینین غالبیتله باشا چاتان میلی آزادلیق حرکتی اولکدهکی ایکی حاکیمیتلی لیه سون قویدو. آذربایجان خالقینین سیلاحتی عصیانی نتیجهسینده آذربایجاندا ایران ارتجاعسینین حؤکمرانلیغی دئوریلدیکن سونرا میلی هئیت اؤز صلاحیتینی آذربایجان میلی مجلسینه وئرمکله فعالیتینی باشا چاتدیردی.

بئلهلیکله، بوتون دنیا و میلیونلار آرتیق بیر خالقین آزادلیق طلب ائدن حاق سسینی ائشیتدی، اوندان اولان توکنمز قومنین، انقلابی متانت و شوجاعتین شاهیدی اولدو.

آذربایجان میلی حؤکومتی نشر ائتدیگی دئکلاراسیاسیندا گۆستریر کی: «آذربایجان میلی مجلسینی سئچدیگی آذربایجان میلی دۆلتی ایریین استقلال و تامامیتینی حیفظ ائتمکله برابر ایشه باشلادیغینی بو واسیطه ایله بوتون خالقا اعلان ائدیر» 58.

«میلی حؤکومتیمیز امنیتی یاراتدی» ادلی باش مقالهسینده «آذربایجان» قزنتی آذربایجاندا میلی آزادلیق حرکتینین غلبهسینی آقبشلا یاراق یازیر:

«خالقیمیزین قودرتی ایله آذربایجاندا میلی حؤکومت یاراندى. وطنیمیزین اوقولریندن آزادلیق گۆنشی دوغدو. بونونلا دا ارتجاعین پاسلی زنجیرلری پارچالاندى. میلیونلارلا عذاب ایچریسینده چابالایان اینسانلار ظولم و اسارتدن نجات تاپدی. ایندی خالقیمیزین نظری میلی حؤکومتیمیزهدیر.

یاشاسین میلی حؤکومتیمیز!» 59

بئلهلیکله، «بو موباریزهده آذربایجان اؤز تاریخی وظیفهسینی یئرینه یئتیرهک ایران خالقلارینین اؤن سیرالاریندا دوردو، ارتجاع سنگرلرینی دارماداغین ائتدی، بیرینجی دفعه اولاراق میلی حؤکومت قوردو و زحمتکش کوتله اؤز مقدراتینی تعیین ائتمکده یارادیجیلیق قودرتی گۆسترمگه فرصت تاپدی» 60.

آذربایجاندا اولدوغو کیمی کوردوستاندا دا قاضی محمدین باشچیلیغی ایله کوردوستان دموکرات فرقهسینین رهبرلیگی آلتیندا میلی حؤکومت یاراندى.

آذربایجاندا و کوردوستاندا انقلابی حرکتین غلبهسی و میلی حؤکومتین تشکیلی ایران خالقلاری اوچون بؤیوک الهام و قودرت منبعی اولدو.

حزب توده ایرانین مرکزی کومیتهسینین اورقانی اولان «رهبر» قزنتی بو موناسبتله یازمیشدیر کی، آذربایجانین رشادتلی خالقی ارتجاعی عامیللرین خیانتکار سیاستینه قارشى ایلك دفعه دویونلنمیش یومروقلاری ایله جاواب وئردی و اؤزونون میلی دموکراتیک حرکتینی یاراتماقلا باشقا ایالتلرین و مرکزین نجات تاپماسینا شرایط یاراتدی» 61.

آذربایجان دموکرات فرقهسینین ایلك فرقه تشکیلاتلاریندان توتوموش مرکزی کومیتهسینهدک بوتون تشکیلاتلاریندا میلی مجلس وکیللری، دۆلت آپاراتیندا و خالق قوشونلاری سیرالاریندا فعالیت ائدن اساس فرقه کادرلاری فهله، کندیلرین و موترقی ضیالیلارین ایچریسیندن چیخمیش، انقلابی موباریزه مکتبی گۆرموش یولداشلار ایدیلر.

فرقه صدری و اونون معاونلری صادق بادگان... باشدا اولماقلا، یئنه ده مرکزی کومیته عوضولری بیرینجی سیرادا موباریزه ائدیپ بؤیوک و حئیرتلندیرجی ایشلر گۆرمکده ایدیلر. بو سیاسی و اجتماعی موباریزه سیراسیندا داها آرتیق فعالیت گۆسترن مرکزی کومیته عوضولریندن قیامی، خلیل آذربادگان، جؤودت، تقی شاهین، م. چشم آزر، رفیعی، ظفری، هاشمی نیا و س. گۆسترمک اولار کی، گنج گوندوز یاتمایب موباریزهده خالق کوتلهلرینی تشکیل ائدیردی 1.

خالق کوتلهلري ايله باغلي اولان آذربايجان دموكرات فرقهسي فدايي دستلرينين ده تشكىلاتچيسي و رهبري اولموشدور.

فدايي تشكىلاتينين ياراديلماسي آذربايجان خالقينين تاريخينين شانلي صحيفه لرinden بيريني تشكىل ائتميشدير. فدايي تشكىلاتي چوخ طبعي بير خالق حركاتيندان دوغوموشدور.

فدايي تشكىلاتينين ياراديلماسي باره سينده پيشه وري «فرقه و دولتین اساس مسالهلري حاقينداكي معروضه سينده دئيميشدير: بيز فدايي تشكىلاتيني ياراتماغا باشلاديميز زامان ميلي حؤكومتی ياراتماق اوچون مختليف تكليفلر وار ايدي. بعضي فرقه عوضولري معين بير گونده قيام انديب دولت ايدارلريني توتماغي، قوشون حيصه لريني سيلاح گوجو ايله دار ماداغين ائتمگي ايرملي سورورلر. بعضيلري ايسه تئهرانا تئلئقراف وورماق، كوچه و خيابانلاردا نومائش و ميتينقلر تشكىل ائتمك يولو ايله بو بؤيوك مقصده نائل اولماغي مومكون سايرديلار. حئي بوندان اولكي عوممي ايجلاسداك بعضي فرقه عوضولريميز مركزي كوميته ني موحافيزه كارليقا موتهم انديب دئيرديلر: ميتينق و نومائش اولماداغينا گوره فرقه عوضولري روحدان دوشوب، مأيوس اولماغا باشلاميشلار. اگر نئز بير زاماندا نومائشلره باشلاماساق، ارتجاع بيزيم تشكىلاتيميزي تاماميله محو ائدهجك و بوساتيميزي پوزاجاقدير. هله مركزي كوميته نين اوزونده بدبينليك گوندن گونه آرتير و فرقه عوضولريندن بير قروپونون بيزيم كندليني باشينا بوراخيب اونون دردينه يئتشمه ديگيميزي اوزوموزه وورور، اويونو اودوزدو غوموزو سؤيله بيرديلر 63.

پيشه وري داها سونرا يازير: بوناراضيلغا باخماي اراق بيز فدايي دستلرينين قورولوشونا بؤيوك اوميد باغلايب، ايشين ايجريسندن خبري اولمايان فرقه عوضولرينين آجي سوزلريني اودوب اوز ايشيميزي داوام ائتديرديك. بيز اوگون حيس ائتميشديك كي، خالق بيزيمله دير. او بيزيم آرديميزجا گنده جكدير. اونا گوره آجي تنقيدلر و شيدتلي هوجوملارا باخماي اراق تام تمكينليك خالقي تشكىل ائديب، فدايي دستلريني اينانيلميش ادمالارين رهبرليگي آلتينا چكمگه چاليشيرديق. نهايت، حركات خالق ايجريسندن باشلادي، بوتون. اولكه ني بورويوب تئهران ارتجاع سينين قوشون قالالاريني اوزوك قاشي كيمي موحاصيره به آلب ميلي قودرتيميزين قاباقيندا ديز چؤكمگه مجبور ائتدي 64.

آذربايجان دموكرات فرقه سي حقيقتن فدايي حركاتينين ارکان حربي وظيفه سيني لياقتله يئرینه يئتيرميشدير. فرقه ميز كندلرده طبعي صورتده باشلانان فدايي حركاتيني تشكىل ائتمگي بير آي اولدن قارار ائلميشدي. بو تشكىلاتا بيلاواسيطه فرقه نين صدري پيشه وري رهبرليك ائديردي. فرقه نين ان جدی، ان فعال كادرلاري فدايي دستلري باشچيلغينا تعيين ائدلميشدي 65.

ميلي آزادليق حركاتينين غلبه سيندن سونرا فدايي دستلرينين باشچيلاريندان بير قروپونا آذربايجان ميلي مجلسينين فرماني ايله حربي روتبه وئريلدي.

بونو قنيد ائتمك كيفايتدير كي، تبريز فدايلريني گئنئرال جعفر كاويان، ماراغا فدايلريني گئنئرال كيبيري، مييانا و ساراب فدايلريني گئنئرال قولام دانيشيان، ميياندا فدايلريني پولكوونيك قولو صوبجي، اوسكو فدايلريني مايور آيوب كلنئري، اورميه فدايلريني آزاد وطن تشكىل ائتمگه تعيين ائدلميشديلر 66.

بونلاردان باشقا، فرقه فعاللاريندان پولكوونيك آرام زاديكيان، پولكوونيك قولام رضا جاويدان، فرضي دهقان، زاماني، مير كاظم، مير خليل، مير ابولفضل هاشمي، تيزفهم، پولكوونيك م. محمودند، خليل آذر و ساير فدايلرين تشكىلنده فداكارليقا چالشميشلار.

مردن، اردبيل، آستارا، زجان، مييانا و س. شهرلرده فدايي و فدايي باشچيلارينين بؤيوك خيدمتلري اولموشدور.

ميلي آزادليق حركاتينين اساس سيلاحي قوه سي اولان فدايي دستلري بوتونلوكله كندليردن و فهله لردن تشكىل اولونموشدور. آذربايجان ميلي مجلسينين رياست هئيتينين قراري ايله حركاتدا اشتراك ائتميش 10 ميندن چوخ فدايي و فدايي باشچيلاري، زحمتكش خالق کوتلهلري «21 آذر» مندالي ايله تلطيف اولوندولار.

بئله ليكله، آذربايجان دموكرات فرقهسي حقيقتن ميلي آزادليق حرڪاتينين بوتون مرحله لرينده، حرڪاتين يوكسليشي دؤورونده بئله خالق كوتلهلريني، فدائي دستهلريني تشكيل انديب اونلارين ارتجاع اوزرينده غالبييتلي هوجومونو تامين انتميشدير. بو اينكارئيلمز حقيقتلر آذربايجان خالقينين ميلي آزادليق حرڪاتينين اونودولماز شانلي تاريخيني تشكيل اندير.

1. و 2. و. اي. لئنين، اثرلري، 5 جي جيلد.
3. و 4. «قيزيل صحيفه لر»، (آذربايجان خالقينين ميلي آزادليق يولوندا موباريزهسي تاريخيندن)، تبريز، 1946 جي ايل.
5. «آذربايجان» قزنتي، ايکينجي دوره، نؤمره 1، 5 سننتياير 1945 جي ايل
6. «آذربايجان» قزنتي، ايکينجي دوره، نؤمره 6، 18 سننتياير 1945 جي ايل
7. و 8. س. ج. پيشه وري. «ايران آذربايجانيندا دموكراتيک حرڪات تاريخي» (اليازماسينين صورتني) 1 جي حيصه 1946 جي ايل. آدف نين آرخيوي
9. و. اي. لئنين، اثرلري، 5 جي جيلد.
10. «آذربايجان» قزنتي، ايکينجي دوره، نؤمره 1، 5 سننتياير 1945 جي ايل.
11. «داد» قزنتي، نؤمره، 545، تئهران، 15 سننتياير 1945 جي ايل.
12. و 13. «وطن يولوندا» قيزيل عسگر قزنتي، نؤمره. 112 (315)، 23 سننتياير 1945 جي ايل. «تئهران قزنتلري موديرلرينين خارجي ايشلر نازيرلري شوراسينا تئلقرامي» (تئهران، 17 سننتياير 1945 جي ايل. سوونت ايتفاقي مطبوعات نومائندهليگي).
14. و 15. «قيزيل صحيفه لر»، تبريز، 1946 جي ايل.
16. و. اي. لئنين، اثرلري، 25 جي جيلد.
17. 18، 19، و 20. آذربايجان دموكرات فيرقهسينين مرانامه و نظامنامهسي. تبريز، 24 اوکتياير 1945 جي ايل.
21. س. ج. پيشه وري. «ايران آذربايجانيندا دموكراتيک حرڪات تاريخي» (اليازماسينين صورتني) 1 جي حيصه 1946 جي ايل. آدف نين آرخيوي
22. «شهريورين اون ايکيسي»، تبريز، 1946 جي ايل.
23. ن.س. خروششوو. «ادبيات و اينجهصنعتين خالقين حياتي ايله سيخ علاقه سي اوغروندا»، «آذربايجان» ژورنالي نؤمره. 9 باكي، 1957.
24. «آذربايجان» ژورنالي نؤمره. 3. و 4. اوکتياير و نويابر، 1945
25. «ايران ما» قزنتي، نؤمره. 452، تئهران، 12 دئکابر 1945 جي ايل.
26. و. اي. لئنين، اثرلري، 20 جي جيلد.
27. «قيزيل صحيفه لر»، تبريز، 1946 جي ايل.
28. «نوروز ايران» قزنتي، نؤمره. 568، تئهران، 25 سننتياير 1945 جي ايل.
29. «وطن يولوندا» گون آشيرري چيخان قزل عسگر قزنتي، نؤمره. 119 (122)، 10 اوکتياير 1945 جي ايل.
30. «آزاد ملت» قزنتي، تبريز، نؤمره. 54، 23 ابيون 1946 جي ايل.
31. «آذربايجان» قزنتي، ايکينجي دوره، نؤمره. 19، 3 اوکتياير 1945 جي ايل
32. يئنه اورادا. نؤمره. 31، 18 اوکتياير 1945 جي ايل.
33. «قيزيل صحيفه لر»، تبريز، 1946 جي ايل.
34. «اقدام» قزنتي، نؤمره. 882، تئهران، 21 نويابر 1945 جي ايل.
35. «آذربايجان» قزنتي، ايکينجي دوره، نؤمره. 38، 26 اوکتياير 1945 جي ايل.
36. يئنه اورادا، نؤمره. 28، 15 اوکتياير 1945 جي ايل.
37. «بيستون» قزنتي، کيرمانشاه، نؤمره. 147، دئکابر 1945 جي ايل.
38. «فرمان» قزنتي، نؤمره. 827، تئهران، 8 دئکابر 1945 جي ايل.
39. «نامه مردم»، نؤمره. 23، تئهران، 13 يانوار 1946 جي ايل.
40. «آذربايجان» قزنتي، ايکينجي دوره، نؤمره. 47، 6 نويابر 1945 جي ايل.
41. «ارس» قزنتي، نؤمره. 1334، 135، تئهران، 17 اوکتياير 1945 جي ايل.

42. 43، و 44. «نجات ايران» قزنتي، نؤمره. 538، تنهران، 9 اوكتيابر 1945 جي ايل.
45. 46، و 47. «موظفر» قزنتي، نؤمره. 110، تنهران، 29 اوكتيابر 1945 جي ايل.
48. «آذربايجان» ژورنالي نؤمره. 3 و 4. اوكتيابر و نويابر، 1945 جي ايل.
49. «آذربايجان» قزنتي، ايکينجي دؤره، نؤمره. 41، 30 اوكتيابر 1945 جي ايل.
50. يئنه اورادا، نؤمره. 35، 23 اوكتيابر 1945 جي ايل.
51. «آذربايجان» قزنتي، ايکينجي دؤره، نؤمره. 51، 11 نويابر 1945 جي ايل.
52. س. ج. پيشه وری. «ايران آذربايجانيندا دموکراتيک حرکات تاريخي» (اليازماسينين صورتی) 1 جي حصه 1946 جي ايل. آدف نين آرخيوي
53. «آذربايجان» قزنتي، ايکينجي دؤره، نؤمره. 56، 16 نويابر 1945 جي ايل.
54. «آذربايجان» قزنتي، ايکينجي دؤره، نؤمره. 53، 13 نويابر 1945 جي ايل.
55. «آذربايجان» قزنتي، ايکينجي دؤره، نؤمره. 58، 19 نويابر 1945 جي ايل.
56. «شهریورين اون ايکيسي»، تبريز، 1946 جي ايل.
57. «آذربايجان» قزنتي، ايکينجي دؤره، نؤمره. 69، 3 دنکابر 1945 جي ايل.
58. «قبزيل صحيفه لر»، تبريز، 1946 جي ايل.
59. «آذربايجان» قزنتي، ايکينجي دؤره، نؤمره. 82، 20 دنکابر 1945 جي ايل.
60. «ايران آذربايجاني حاقيندا حقيقت»، آذرنتشر، 1949 جو ايل
61. «رهير» قزنتي، نؤمره. 780، تنهران، 3 ماي 1946 جي ايل.
62. «شهریورين اون ايکيسي»، تبريز، 1946 جي ايل.
63. و 64. سيد جعفر پيشه وری. «21 آذر»، 1961 جي ايل.
65. و 66. «شهریورين اون ايکيسي»، تبريز، 1946 جي ايل.

میلی حؤکومتین سیاسی، اقتصادی و مدنی رفورمالاری نین یئرینه یئتیریلمه سینده دموکراتیک مطبوعاتین موباریزه سی

آذربایجان دموکرات فرقه سی حاکیم پارتییا اولدوغو بیرینجی گوندن اعتبارن دوغما آذربایجان دیلینده مطبوعاتین چیخماسینا آرتیق درجه ده فیکیر وئریش و میلی حؤکومتین بوتون سیاسی و اقتصادی تدبیرلری نین کوتله لر اوچون ایشیقلا ندیر یلماسیندا همین مطبوعات قارشیسیندا تاخیره سالینماز مهم وظیفه لر قویموشدور.

آذربایجاندا میلی حؤکومتین قورولماسی ایله آذربایجان میلی مطبوعاتی نین ترقی و انکشافی اوچون ده یئنی بیر دؤر آچیلدی.

آز بیر زماندا تبریز و آذربایجانین ویلایت مرکز لرینده آنا دیلینده یئنی قزئت و مجموعه لر نشر اولونماغا باشلادی.

تبریز شهرینده آذربایجان میلی مجلسی نین اورقانی «آزاد ملت»، آذربایجان همکارلار اتقانی نین اورقانی «غلبه»، آذربایجان. دموکرات جاوانلار تشکیلاتی نین اورقانی «جوانلار»، «یئنی شرق»، «فریاد»، ائرمی دیلینده «حاقا فاشیست» (انتیفاشیست)، اردبیل شهرینده «جودت»، اورمییه شهرینده «اورمییه»، زنجان شهرینده «آذر» قزئتلری، تبریزده «شفق»، «دموکرات»، آذربایجان شاعیرلر جمعیتی نین اورقانی «گونش»، «آذربایجان»، «مدنیت»، میانادا «وطن» و س. مجموعه لری گؤستریمک اولار.

بو دؤرده دوغما آنا دیلینده نشر اندیلیمیش مطبوعاتیمیزا آذربایجان دموکرات فرقه سی نین اورقانی اولان «آذربایجان» قزئتی استقامت وئریر و اونلارین موباریزه یوللارینی ایشیقلا ندیریردی. بو حاقدا دئییلیر: «آذربایجان» قزئتی آرتیق اؤز مقدراتینا بییلمنمیش قهرمان بیر خالقین موباریز اورقانی اولموشدور. بورادا ایشتیراک ائدن استعدادلی موحریرلر مورجعلرین هر نوع فته کارلیقلارینی واختلی واختیندا افشا اندیرلر. قزئت ایران آذربایجانیندا هر گون بؤیوک اجتماعی تدبیرلر گؤرن میلی حؤکومتین هر آدمینی خالقا ایضاح اندیر، خالقین جوشه گلیمیش کین و غضبینی داها دا آلولاندیریر، اونون میلی شعور و اراده سینی دوغرو بیر استقامته یؤنلدرک هر آن سرواخت و آییق اولماغا چاغیریر.1

آذربایجان میلی حؤکومتی نین دموکراتیک اساسلار اوزرینده حاضیرلانمیش 20 ماده دن عبارت یئنی پروقرامی آذربایجانین گنیش خالق کوتله لری طرفیندن بؤیوک سؤنیج و رغبتله قارشیلانندی، چونکی بونلار آذربایجان خالقینین سیاسی، اقتصادی، مدنی معاریف ساحه لرینده حیاتا کئچیریلیمک اساس مسله لر ایدی.

میلی حؤکومتین پروقرامیندا گؤستریلن ماده لر ایستر میلی حؤکومت طرفیندن و ایسترسه ده آذربایجان میلی مجلسی طرفیندن قانونوئریجیلیک یولو ایله حیاتا کئچیریلیمکجه، بوتون دموکراتیک رفورمالار اؤز عکسینی آذربایجاندا نشر اندیلن دموکراتیک مطبوعاتین صحیفه لرینده تاپیر و خالقا آیدین صورته ایضاح اولونوردو. میلی حؤکومتین یئنی پروقرامی نین دموکراتیک بیر پروقرام اولماسی حاقیندا دئییلیر: «ایران آذربایجانیندا خالقین اوزوندن نشات ائدرک عمله گلیمیش و خالق کوتله لری نین عصرلردن بری ائتدیکلری آرزولاری یئرینه یئتیرن دموکراتیک اصلاحات بوتون دونیادا دموکراتیانین صادیق دوستلاری طرفیندن ممنونله قارشیلانمیشدیر.

ایران آذربایجانین موختار حؤکومتی طرفیندن نشر اولونموش پروقرام نظر دقتی اوزونه خصوصیه جلب ائتمیشدیر. بو پروقرامدا نظرده توتولموش تدبیرلر میلی حیاتین بوتون ساحه لرینی ساغلاملاشدیرماغا دوغرو یؤنلдіلمیشدیر»2.

آذربایجان میلی حؤکومتی نین تدبیرلریندن و قرارلاریندان بری آذربایجان دیلی حاقیندا و تبریز شهرینده دارولفونونون آچیلماسی حاقیندا چیخاردیغی قرار دیر. آذربایجان میلی حؤکومتی آذربایجان دیلینی رسمی دولت دیلی اعلان ائدی. قراردا دئییلیر: «بو گوندن آذربایجاندا آذربایجان دیلی رسمی دولت دیلی حساب اولونور. دولتین قرارلاری و رسمی اعلانلار، همچنین خالق قوشونلاری حیصه لرینه وئریلن فرمانلار و قانون لایحه لری مطلق آذربایجان دیلینده یازیلما لیدیر»3.

بونولا يانشي اولاراق، ميلي حؤكومت آذربايجاندا ياشايان ميلتله اوز ايشلريني اوز آنا ديللرينده آپارماغا اختيارات وئردي. بوندان باشقا، ميلي حؤكومتين قراري ايله آذربايجاندا ياشايان خيردا ميلتلهين خصوصي ميلي مكنبلرينده تعليمين اوز آنا ديللرينده آپاريلماسينا دا ايجازه وئريلدي.

ميلي حؤكومتين ميلي اونيورسيتنتي و ديل حاقينداكي بو ايكي قراري آذربايجانين دموكراتيک مطبوعاتيندا گنئيش صورتده ايشيقلاندير يليب خالق کوتلهلرينه چاتديريلدي.

«آذربايجان» قزنتي بو ايكي قراري قيمتلندير هرک «ميلي ديل — ميلي دارولفونون» آدلي مقالهده بئله يازميشدير:

«بو قرار معاصر دونيانين دموكراتيک اولكلهري نين قانونا اويغون و عصرين احتياجلارا موناسيب بير قراريدير. بو قرار آنا ديلينده اوخويوب يازماغي رسمي حالا گنئيرمک صورتی ايله، آذربايجاندا ياشايان بوتون خالقار اوچون عومومي تحصيلين يولونو آچميشدير»⁴.

دوغرودان دا ميلي حؤكومتين بئله بير تدبيری آذربايجان خالقي نين ميلي مدنيتي نين انكشافيندا بؤيوك رول اوينادي. دوغما آنا ديلينده مكنبلر آچيلماسي، ابتدايي و اورتا مكنبلر اوچون آذربايجان ديلينده درس كيتابلاري نين چاپ انديلمهسي دنديكلريميزه پارلاق ثبوتدور.

آذربايجان ميلي حؤكومتين نين معاريف ساحه سيندهكي بو ايلك قديملي آذربايجان خالقي نين ميلي شعور و دوشونجهسي نين محصولدور.

آذربايجان خالقي نين ميلي آزادليق حرکاتي خالقي اوز اولكهسي نين، اوز مقدراتي نين حقيقي صاحبي اننديگي كيمي، اونون دوغما ديليني و ميلي مدنيتيني ده اوزونه قايتاردی. او، بئلهليكله ده خالقين ايرملييه دوغرو انكشاف و ترقي انتمهسینه گنئيش يول آچدی.

آذربايجاندا اونيورسيتنتين تشكيلي ده آذربايجان خالقي نين مدنيت تاريخي اوچون بؤيوك هديه اولدو.

سيد جعفر پيشهوري 1946 جي ايلين ايبون آيينين 12 ده تبريزده آذربايجان اونيورسيتنتي نين آچيليشي موناسيبتی ايله سؤيلهديگي نطقينده دئميشدير: «بيزيم بو دارولفونونو تاسيس اننديگيميز ايله بوتون ايراندا مدني و علمي انقلاب اولاجاقدير. بو دارولفونون خالقيميزين احتياجيني گلهجكده تامين انديب اونا يارديم اندهجكدير... گلهجكده دارولفونون هر ايلكي كيمي آچيليشي مراسيمينده بو گونلري افتخارلا ياد اندهجهييك. بو دارولفونون بيزيم اوچون ان مهم حياتي و علمي موسيسه اولاجاقدير. بيز كندلي بالالاريني كندلردن ييغيب گنئيريب بورادا تعليم تربيه اندهجهييك...»⁵

بيز آذربايجاندا دموكراتيک حرکاتين غلبه سيندن سونرا آذربايجان خالقي نين ميلي مدنيتي نين دموكراتيک اساسلار اوزرينده آرتان حقيقي انكشافيني گوروروك. خالق کوتلهلري بؤيوك بير سؤينجه، آزاد صورتده، كنجميشدن ميراث قالميش خارابالار اوزرينده يوزلرله ابتدايي و اورتا مكنبلر، اونيورسيتنت و ساير ميلي مدنيت اوجاقلاري ياراتماقلا. بنش ميليوندان آرتيق بير خالقين ميلي مدنيتيني انكشاف انندير مکن اوغروندا چاليشيرديلار.

آذربايجان خالقي سورعتلي آديملارلا سياسي، اقتصادي و مدني معاريف ساحه سينده گننديكجه بؤيوك موفقيتلر الده انديردي.

تكجه بونو قنيد انتمك كيفايتدير كي، ميلي حؤكومت تبريز اونيورسيتنتي نين بيناسي اوچون 2 ميليون 500 مين تومن تخصيصات آيرميشدي.

آذربايجاندا ياراديلان يني مدنيت اوجاقلاريندان بحث اندن «دموكرات» مجموعهي يازير كي، ايندي آذربايجانين شهر و كندلرينده هر گون مينلرله يني مدني معاريف اوجاقلاري يارنامقادير. مكنبلرده يوخسول اوشاقلار اوچون پولسوز تحصيل ايمكاني يارنميشدير⁶.

استبداد اوصولي ادارهي نين حوكم سور دويو ايللرده آذربايجان زحمتكشلي نين بالالاري مكنبلرده اوخوماقدان و تحصيل آماقدان محروم ايديلر.

«آزاد ملت» قزنتي بو حاقدان يازير: ايرانين ايجيرمي ايلليک ارتجاعي حوكومت دؤرونده ايران مملكتي بوتون اجتماعي و اقتصادي ساحه لرده دالا قاليب، همين ارتجاعي دولت اوزون ايللر بويو مملكتين انكشافيندان اوترو هنج بير فايديلي ايش گؤرمه ميشدير.

تحصيل ايراندا بالينيز دولتي اوشاقلاريندان اوترو ايدي. هر كيمي كي، پولو بوخ ايدي، اونون اوشاقلاري اوخوماقدان محروم ايدي. بو وضعيت آذربايجاندا دموكراتيک و ميلي حرکاتيميزا قدر داوام ائتدي» 7.

ميلي حوكومتين مهم تدبيرلريندن بير ده كئچميش ارتجاعي قورولوشدان خالقا ميراث قالميش ساوادي ليغي آز بير مودت ايجريسينده لغو ائتمك ايدي.

آذربايجان دموكرات فرقه سي و ميلي حوكومت اولكهنين يارالاريني ساغالماق، اونون مدني اقتصادي ساحه لرينه انكشاف ائتديرمك اوچون گننيس خالق کوتلهلرينين كيجيكن توتوموش بويوگه قدر ساوادا و علمه بييله نمه سيني گونون ضروري و واجيب مسالهلريندن بير حساب ائديردي. محض بونا گوره ده آذربايجانين بوتون شهر و کندلرينده ساوادي ليغا قارشي موباريزه آپارماق شعاري آلتيندا خصوصي صينيقلر تشكيل ائيلدي. آذربايجانين معاريف ادارهي و فرقه كوميتهلري بو ساحه ده بويوك ايش گوردولر.

کندلرده کندليلر اوز قوملري ايله مکتب بينالاري تيكيرديلر. خالق کوتلهلرينين بو ذوقونو و ميلي حوكومتين تدبيرلرينه اولان سونسوز محبت و علاقه سيني گؤسترن قزنت يازير: بيلديگيميز كيمي، كئچن ايلين عرضينده آذربايجان کندليلري اوز خرجلري ايله 2000 مکتب بيناسي تيكيميشديلر. بو خالقيميزين مدنيت، علم و صنعتده اولان علاقه سيني گؤسترير 8.

بونو گؤسترمك كيفايتدير كي، ميلي حوكومت يني تاسيس اولوناجاق مکتبلر، گنج كورسلاري و اونيوئرسيتتئين تكميلشديريلمه سيئه 10 ميليون 600 ايجيرمي مين 230 تومن بودجه ايجريسيدير.

امپرياليستلر و اونلارين آلتييلاري اولان ايران حاكيم دايرهلري آذربايجانا هر ساحه ده ضربه وورموش، بو خالقين يني نسلي نين انكشافينين قارشيسيني آلاق اونو بدبختليگه، اوچوروما و محوه دوغرو سوق ائتميشلر.

ايران ارتجاعي نين آذربايجانين گنج نسليه گؤسترديگي بو دوشمنچيلىك موناسيبيتي نتيجه سينده آذربايجان اوشاقلاري نين چوخ حيصه سي يئتم و باشسيز قالميش، بويوك فلاكت ايجريسينده ايديلر.

امپرياليزمين و ايرانين ارتجاعي اوصولي ادارهي نين بو چوروك قايدا قانونلاريني افشا ائدن و اونلاري دامغالايلان «آذربايجان» قزنتي يازير كي، هر گون سايب آرتان بو ديلنچيلرين فيكريني چكن و اولكهنين حيثيتيني دوشونن بير مأمور، بير حاكيم، بير حاكيميت اورقاني بوخ ايدي. دولت بونلارا عادي بير شئي كيمي باخيردي 9.

اوز اولكه سي نين، خالقي نين سعادت و خوشبختليگي اوغروندا بويوك اديملار آتان ميلي حوكومت يئتم و صاحيبسيز اوشاقلارين تربيه سي، اونلارين قايعيسينا قالماق ساحه سينده ده بير سيرا جدي تدبيرلر حياتا كنجيرتدي.

ميلي حوكومتين قراريندا گؤستريلير كي، «آذربايجان ميلي حوكومتي خالقين استقبالي، سعادتيني و همچنين گله جك نسيلين مدنيت و صحت جهتيندن ترقي سيني تامين ائتمك مقصدي ايله يئتم صاحيبسيز اوشاقلاري كوچهلردن بيغيب تربيه ائتمك اوچون پروريش و تربيه اولري آچمايدير. حوكومتين قرارينا گوره 3 ياشيندان 14 ياشينا قدر اولان يئتم، صاحيبسيز قيز و اوغلان اوشاقلاريني تربيه ائتمك اوچون بيرنجي نوبه ده تبريز شهرينده ايكي قيز و ايكي اوغلان تربيه خاناسي تشكيل ائديله جك و باشقا شهرلرده ده بو جور موسيسلر ياراتماق اوچون حاضيرليق گوروله جكدير» 10.

ميلي حوكومتين بو تدبير ده آذربايجان خالقي طرفيندن چوخ سؤنيچ و حرارتله قارشيلاندي. «اوروميه» قزنتي خالقين بو سؤنيچيني بنله افاده ائتميشدير: «...آذربايجان ميلي حوكومتميز يئتم صاحيبسيز اوشاقلارين تربيه سي حاقيندا گوزلجه

تدبيرلر و خوداپسندانه فيكيير و تصميملر نظره آليب. ميلي حؤكومت يئتيم اوشاقلاري و صاحبيسيز قيزلاري اوز نازپروردلري و بير گولدستهسي كيمي محبت آغوشوندا بسلهك فيكريندهدير. اونا گوره لازيم گوروروك كي اورميه اهالييسينه مؤزده وئرك. سئوگيلي حؤكومتيميزين بو عالي فيكرينين پارلاق شعاسي آز بير زاماندا بو شهرده ده هاميين گوزلريني ايشيقلانديريب يئني بير دونيا و يئني بير سعادهت سؤق ائتديرمك» 11.

ميلي حؤكومت آذربايجانين يئني. شهرينده، اؤ جوملهدن تبريز، اورميه، اردبيل، ماراغا، زنجان، خوي و اهرده تربيه ائولري آچماق اوچون 1 ميليون 500 مين تومن تخصيصات بوراخدي.

ايشيسيز ليگه قارشي موباريزه آپارماق، يئني كارخانالار و فابريكلر ياراتماق، كئچميش دؤرده باغلانميش كارخانالاري ايشه سالماق ميلي حؤكومتين قارشيسيندا دوران اقتصادي تدبيرلردن بيري ايدى. محض ميلي حؤكومت بو مهم ايشين عهدهسيندن باجاريقلا گله بيلدي. «آذربايجان» قزئتي بو حاقدان يازير كي: دايناميش «بشمينه» توخجولوق كارخانسيني ايشه سالماق و بئلهيكله ده نئچه يوز نفر ايشيسيز قالميش فلهلري ايشله تامين ائتمك اوچون ميلي حؤكومتيميز خالق قوشونلاري نازيرليگي نين سيفاريشلريني يئرينه يئتيرمك مقصدي ايله او كارخانايا بير ميليون رييال پول بوراخميشدير 12.

ارتجاع حاكيميتي دؤرونده اؤلكهده حؤكومت سورن ايشيسيزليك حاقيندا «آزاد ملت» قزئتي يازميشدير كي، آذربايجاندا حركاتيميزا قدر فلهلرين، اكينچيلرين و آشاغي طبقلرين حقي حيات شرايطي اولدوقجا آغير ايدى. ايشيسيزليك خالقين حياتيني تهديد. ائتديردي.

ميلي حؤكومتدن اول ايشيسيزليك بوتون اؤلكهني. باشدان باشا بوروموشدو، تكجه بونو گؤسترمك كيفايتدير كي، آذربايجاندا 10 ميندن آرتيق ايشيسيز وار ايدى. ايرانين باشقا ويلايتلرينده ده ايشيسيزليك فلهلرين و زحمتكشيلرين حياتي اوچون قورخو تۇرمهديردي. ايران دؤلتينين ايللر اوزونو حل انده بيلمهديگي بئله بير خسته حالي، ايشيسيزليك مسالهسيني يالنيز آذربايجاندا خالقين ميلي آزداليق حركاتي نتيجهسينده ياراديلميش ميلي حؤكومت حل ائتدي.

ايندي اوچ دؤرد يوز فلهه عابلهسي نين معاشيني تامين ائدن «بوستان» كارخانساي حركاتيميزدان اول باغلانماق عرفه سينده ايدى، «بشمينه» كارخانساي اداره ائندلرين خيانت نتيجهسينده حركاتدان اول باغلانميش، نتيجهده يوزلرله فلهه ايشيسيز قالميشدي.. ايندي حؤكومتيميزين بيناگوزارليغي نتيجهسينده همين كارخانالار ايشه دوشوب، ايندي ايسه گئجه گوندوز ايشلهيير 13.

ميلي صنايعني ديرچلتمك، يئني فابريك و زاوودلار آچماق و اؤلكه نين صنايعيه اولان احتياجلاريني تامين ائتمك كيمي مهم مسله ميلي حؤكومتين دقت مركزينده دوروردو.

تبريزده تريكوئاژ «ظفر» فابريكينين، «آذربايجان» پاپيروس و چاي فابريكلرينين اچيلماسي ميلي حؤكومتين گوردويو اقتصادي تدبيرلردن بيريدير.

«آذربايجان» ژورنالي بو موناسيبتله يازير: «بو مودتده تيجارت ايشلري يولونا قويولموش، تعطيل ائديلن صنايع موسيسهلرينين چوخو ايشه سالينميش، يئني كارخانالار: ايپليك پالتار توخويان «ظفر» كارخانساي و سايره اچيلميش، مملكتده بوللوق يارانميشدير» 14. ميلي حؤكومتين كؤمگي ايله بو صنايع موسيسهلرينين ايشي جانلانديريلميشدي.

ميلي حؤكومت يئني تيكنيتلر اوچون 5 ميليون تومن پول آييرميش و تيكنيتي ايشلرينين باشلانماسي مينلرله فلهمني ايشله تامين ائتديردي 15.

ميلي حؤكومت كؤهنه يوللاري تعمير ائتمك، آسفالت يوللار، يئني يوللار سالماق و يئني كؤرپولر قورماق ساحه سينده ده بير سيرا موفقيتلي ايشلر گوردو. سايبينقالا، ميئاندا، اهر، ميئانا، خالخال، آستارا، اردبيل، زنجان و تبريز يوللاريني، ماهاباد، ميئاندا، آستارا، اردبيل، نير، ساراب و بوستاناباد كؤرپولريني يئنيلىشديرمك و تعمير ائتمكله مينلرله ايشيسيزلري ايشله تامين ائتدي.

میلی حکومت طرفیندن شوسئ و دمیر بوللاری نین تعمیر ی، تزه بوللارین چکیلمه سی، یئنی تئلقراف خطرلری نین و پوچت ادارلری نین دوزلدیلمه سی اوچون پوچت تئلقراف نازی رلیگینه 8 میلیون 795 مین تومن تخصیصات آیرمیشدی. همین بودجه ده یئنی بینالارین تیکلمه سینه و دولت بینالاری نین تعمیر اندیلمه سینه 2 میلیون تومن پول نظرده توتولموشدو.

تبریزده نشر اندیلن «دموکرات» مجموعه سی یازیر کی، ایندی هر کس آذربایجانا باخار سا، فرقه میزین رهبرلیگی ایله یارانمیش و وجودا گلیمیش بویوک تاریخی ایشلری گۆره بیلر: تزه تیکینتیلر، شوسئ بوللاری نین چکیلمه سی، بویوک شهرلرده خیابانلارا آسفالت دۆشمه سی — بوتون بونلار جانلی میثاللاردیر 16.

میلی حکومت دؤرونده خالقین رفاهی اوچون گؤرولن اجتماعی اقتصادی تدبیرلری آذربایجان خالقی نین حیاتیندا ایرلمیه دوغرو بویوک آدیم حساب ائدن «یئنی شرق» قزنتی یازیر: «بیر ایل بوندان قاباق خارابازارا چئوریلیمیش شهرلریمیز و گوندن گونه زیبیلیک ایچینده غرق اولان خیابانلاریمیز ایندی آسفالت اولوب و اولماقدادیر. بو تاثیرلی و جدی آدیملاری خالق گؤزلری ایله گؤرور و اوندان استفاده ائدیر» 17.

«ایزوئستییا» قزنتی آذربایجاندا حیاتا کئچیریلن اجتماعی اقتصادی تدبیرلری بئله قیمنلندیرمیشدیر:

«دموکراتیک حرکات ایران آذربایجانیندا خصوصی یوکسلیشه نایل اولموشدور. ایران آذربایجانین اهالیسی ایسه اوزون مودت عرضینده نه اینکی سیاسی، عئینی زاماندا میلی ظولم، آغیر جزا و تعقیبلره معروض قالمیشدیر. بونا گۆره ده آذربایجاندا اصلاحات اوغرونداکی حرکات ایران دولتی چرچیوه سینده میلی موختاریت اوغرونداکی مباریزیه چئوریلیمیش و آرتیق یئرلی آذربایجان اهالیسی نین اساس منافعینه او یغون بیر سیرا میلی دموکراتیک اصلاحاتلارین حیاتا کئچیریلمه سی ایله نتیجه لشمیشدیر» 18.

آذربایجان دموکرات فرقه سی نین رهبرلیگی ایله آذربایجان همکارلار اتقاقی تبریز شهرینده 40 میندن آرتیق فهله و صنعتکاری اؤز بایراگی آلتیندا بیرلشدیرمیشدی.

آذربایجان دموکرات فرقه سی فهله لرین حقوق و منافعینی قوروماق بولوندا بویوک ایشلر گؤرموشدور. آذربایجاندا غلبه چالمیش میلی آزادلیق حرکتی نتیجه سینده فهله لرین یاشاییش وضعیتینی کئچمیشله مقایسه اندیلمز درجه ده یاخشیلشدی.

دئمک لازیمدیر کی، آذربایجان دموکرات فرقه سی همیشه فهله صینفی نین منافعینی قوروماق بولوندا هنج بیر فداکارلیقدان چکیمه میشدیر.

آذربایجان میلی مجلسی نین 1946 جی ایل اییول تاریخلی 52 ماده دن عبارت ایش قانونون اعلان اندیلمه سی آذربایجان فهله لرین حیاتیندا یئنی بیر دؤنوش عمله کئیردی. بو قانون آذربایجان فهله لرینه 8 ساعاتلیق ایش حقوقو، تعیل، سیغورتا، استراحت و س. حقوقلار وئردی کی، بونون دا هله او واختا قدر ایراندا بئله میثلی گؤرونمه میشدی. همین قانون فهله لرله زاوود و فابریک صاحبیلری آراسیندا مئیدانا چیخان اختلافلاری آرادان قالدیرماقدا بویوک رول اوینادی و فهله لرین اقتصادی حقوقلارینی تامین ائدی.

آذربایجان فهله لری میلی حاکیمیتی اله آلدیقدان سونرا ایکی آزادلیغا نایل اولدولار: «بیرینجیسی — عموم آذربایجان خالقی کیمی میلی آزادلیق، ایکنجیسی — عموم فهله لرین منافعینی تامین ائتمک و اسیطلری ایله صینفی آزادلیقدیر کی، هر ایکیسی ده فهله صینفی نین مباریزه تاریخینده قیزیل خطرله یازیلماقدا 19.

«غلبه» قزنتی آذربایجان فهله لرین سیاسی و اقتصادی حقوقلار اله ائتمه سیندن دانیشاراق یازیر: «میلی حرکاتیمیزین کارگرلریمیزه وئردیگی حقوق آزادلیغی اونلاری شرقتین ان خوشبخت و سعادتلی کارگرلری دیبه تانیبا بیلیمیشدیر» 20.

میلی حکومت آذربایجانین اقتصادیاتینی یوکسلیتمک، خالقین گوزرانینی یاخشیلشدیرماق مقصدی ایله تبریز، اورمییه، اردبیل، زنجان، خوی، ماراغا، اهر، مییانا، ماکو، سالماس، آذرشهر، مییانداب، آستارا، خالخال، مشکینشهر، سولدوز،

مرد، ساراب و علمداردا دولت ماغازالاري آچراق دولتین انحصاریندا اولان قند، چاي، پارچا، توتون، پاپيروس و س. مالارین ثابت و اوجوز قیمتله تيجارتي تشکيل ائتدي. بوندان باشقا، ميلي حوکومت بير ميليون تومن مبلغينده خزينه سندلري چاپ ائتدي. بو دا فهلهلره و ايشچيلره بير تومن پولا بير قران، يعني 10% اوجوز مال آلماق اوچون ايمکان وئريردي.

ميلي حوکومتين بوتون بو و س. تدبيرلري ايران مورتعيلرينين و اولارین آغالاري اولان آمريکان اينگيليس امپرياليستلرينين ميلي آزادليق حرکاتيني اقتصادي بلوکادا و تضيق يولو ايله بو غماق قصدلريني بوچا چيخارتيدي. ميلي حوکومت آذربايجان خالقي نين ساغلامليغيني تامين ائتمک ايشلري اوچون آذربايجانين صحيبه نازيرليگينه 5 ميليون 30 مين تومن بودجه آيير ميشدي.

آذربايجان خالقي نين بو ناييلتيلريني ايرانين استبداد اوصولونان جانا دويموش خالقلاري بؤيوک رغبتله قارشيلاديلار. تئهراندا نشر اولونان «شهباز» قزنتي آذربايجان خالقي نين بوناييلتيلري حاقيندا يازير: «ايران آذربايجانيندا تام بير آساييش واردير. اهالي ميلي حوکومتين تدبيرلريندن، او جومله دن ايشسيزليگين لغو ائديلمه سي، ارزاق شئيلري قيمتي نين آشاغي دوشمه سي، ايران آذربايجاني شهر و کندلرينين آبادلاشماسيندان راضيديرلار» 21

آذربايجان اهالي سيني بنشده دورد حيصه سيندن چوخو کند تصروفاتي ايله مشغولدر. کندلي تورپاقلاري ايسه عومومي تورپاغين آنچاق 10 فاي زيني تشکيل ائدير. بورادا کند تصروفاتي نين گئري قالماسي، تورپاق اوزرينده حاکميت، تورپاقدان استفاده شرطلرينين و وئرگيلرين آغيرليغي کندليرين آجينا جاقلي وضعيتيني گوندن گونه آغيرلاشديرير.

آذربايجاندا ايري مولکدار صاحيبلريندن زولفقاري، صمد خان، عبداللا خان، اسگندريلر، ممقانيلر و سايرهلري گؤسترمک اولار كي، بونلار ايللر بويو غصب ائتديکلري تورپاقلاري کندليره ايجار ميه وئرمرک محصولون بنشده دورد حيصه سيني زورلا کندليرين ايندن آليرديلار.

«اورميه» قزنتي آذربايجانين مونبيت تورپاغا و بول محصولا ماليک اولماسيندان دانيشاراق يازير: بيزيم آذربايجانيميز هم مونبيت تورپاغا ماليک، آبهاوا جهتدن غابت درجه ده الوئريشلي و غني اولماقلا برابر، اکينچيلیگه ايرانين باشقا يئرلريندن داها اويعوندور! 22

آذربايجان کندليرينين يئتيشديرديگي بول تاخيل، مئويه و بسله ديکلري مال قارائين محصولو نه اينكي خالقين احتياجيني تامين ائدير، حئي آذربايجان، تئهران و اونون ويلایتلري اوچون ده بير آزوقه منبعايدير. بوتون بونلارا باخماياريق ميلي آزادليق حرکاتينين غلبه سينه قدر آذربايجاندا فئودال موناسيبيلرينين حوکم سورمه سي، مولکدارلارين و ژاندارملارين سونسوز ظولم و استثماري، کندلير اوزرينده قويولان موختلاف وئرگيلرين چولوغو اولارين وار يوخدان چيخماسينا، بير تيکه چورک قازانماق اوچون اوز دوغما دياريني ترک ائدهرک دسته دسته ايرانين ويلایت و شهرلرينه گئيرديلر.

دموکراتيک حرکاتين غلبه سينه قدر آذربايجاندا کندليرين وضعيتي بنله ايدي.

سوئت اتفاقي کومونيست پارتياسينين زنگين انقلابي موباريزه تجروبه سيندن، بؤيوک لنينين دهاسيندان هميشه الهام آلميش آذربايجان دموکرات فرقه سي تورپاق مساله سينين حلينده ده مارکسيزم لنينيزم نظريه سينين و مدعالاريني زامان و مکان شرايطينه اويعون اولاراق ياراديجيلىقلا تطبيق ائتدي. محض بونا گوره ده آذربايجان دموکرات فرقه سي، اوزونون و ميلي حوکومتين پروقراميندا قئيد ائتديگي کيمي، دولت تورپاقلاريني و آذربايجان خالقي نين ميلي آزادليق حرکاتينا قارشي چيخيب آذربايجاندا خاريجده تبليغات آپاران مولکدارلارين تورپاقلاريني عوضسيز اولاراق يوخسول کندلير آراسيندا بولوشدورمک پروبلئميني قانونوئريجيبليک يولو ايله، عملي صورتده حياتا کئچيردي. بو ايسه بيرينجي نؤوبه ده تورپاقسيز کندليه تورپاق وئريلمه سي، خالقين رفاه حالينين ياخشيلاشديريلماسي، کندليرين آراسيندا ايشسيزليگين آرادان قالديريلماسي اوچون فرقه نين و ميلي حوکومتين گوردويو ان قيمتلي و دگرلي تدبيرلريندن بير کيمي سايبيلير.

آذربايجان ميلی مجلسي نين رسمي اورقاني اولان «آزاد ملت» قزنتي 1946 جي ايل 20 فنورال تاريخي نؤمرهسي نين باش مقاله سينده يازير كي، ميلی مجلسي ميميز، ميلی حؤكومتي ميميز دموكراتيک اوصولا تشکيل تاپديقدان بري وار قورهسي ايله خالقيميزين و وطنيميزين ترقيسي اوروندا چاليشميش، کندليلرين گوزرانيني ياخشيلاشديرماق مقصدي ايله بو مسالهنی اؤز پروقرامي نين 12 جي ماده سينده قئيد اتندي تورپاق قانونونا اساسن بؤلونهجک کندلرين سايب تقریبين 1 500 ه چاتير و بئله ليکله بو کندلرده تقریبين 200 مين عاييله يا بير ميلیونا قدر کندلي تورپاق صاحبي اولموش، اؤز حياتينا، امگينه و زحمتي نتيجه سينده الده اتنديگي محصولا مالیکدير. اولکهنين اساس ساحه سي اولان کند تصروفاتي نين انکشافی و دموكراتيک تدبيرلر نتيجه سينده يئنيدن قورولماسي، شوبه سيز كي، عومومي وضعيته ده بؤيوک تاثير گؤستره جکدير. اولکهنين استحصال عاميللرينده كي دييشيکليک، اونون مدني و موترقي بير اولکيه چئوريلمه سي اوچون لازيم اولان ضروري شرطلرينددير.

آذربايجان ميلی مجلسي نين قبول اتنديگي تدبيرلردن بري ده «مصادره حقنده» كي قانونور. بو قانونا گؤره آذربايجاني ترک انديب تئهرانا و ساير شهرلره گئدرک، آذربايجانين آزادليغي و ميلی حؤکومتين علئيهينه تبليغات اپارانلارن آذربايجاندا اولان بوتون منقول و غئيري منقول املاكي موصاديره انديليلر.

ميلی حؤکومت مولکدارلارلا کندليلر آراسيندا موناسيبي موعين قايدايا سالماق، کندليلرين استثمار اولونماسيني محدودلاشديرماق، محصول بؤلگوسونده کندليلرين پاييني چوخالتماق و س. ساحه سينده ده تدبيرلر حياتا کئچيردي. «کند تصروفاتي بهرهمي نين مالیکله اكينچي آراسيندا بؤلونمه سي قانونو» اولکهميزين کند تصروفاتي نين انکشاف ائتمه سينه ايمکان ياراتميشدير.

کنچن دؤرلرده مالیک ايله اكينچي آراسيندا بهره و باشقا وئرگيلر اوسته عمله گلن اختلافلار بعضي واخت بؤيوک کشمکش و قان تؤکملره سبب اولوردو. بو قانون بو کيمي ياراماز حرکتلره سون قويور.

ميلی حؤکومت آذربايجانين کند تصروفاتي نين انکشاف اتنديرمک، کندليلرين وضعيتيني ياخشيلاشديرماق، کندليلره کند تصروفاتي و اكين ماتريالي آلاماق، اولارلا يونگول شرطلره بورج وئرمک اوچون کند تصروفاتي نازيرليگينه 5 ميليون 5 مين تومن تخصيصات آييردي.

ميلی حؤکومتين آقرار اصلاحاتي آذربايجان خالقي طرفيندن بؤيوک سئوينج و قيزغين حرارتله قارشيلاندي. تورپاق بؤلگوسو آذربايجاندا بؤيوک ائل شنليگينه و ائل بايرامينا چئوريلدي.

آذربايجان ميلی مجلسي نين و آذربايجان ميلی حؤکومتين نين يئر بؤلگوسو حاقيندا كي قانون و تدبيرلري نين حياتا کئچيريلمه سي خبري ايران کندليلري نين تورپاق اوروندا كي موباريزه سينه يئني الهام و قودرت وئردي. هم ده اولاردا بئله بير فيکرين، بئله بير تدبيرين يقينليگينه اولان اينامي قات قات آرتيردي.

آذربايجاندا آقرار اصلاحاتي امپرياليزمه و اولارين اجتماعي داياقلاري اولان ايران ارتجاعينا، کومپرادور بورژوازياسينا ان اغير و سارسيدجي ضربه ووردو.

ميلی حؤکومتين آقرار اصلاحاتي آذربايجان فهله و کندليلري نين اتفاقيني بير داها مؤحکملندي. اولاري اؤز دوغما فرقه سي و دموكراتيک حؤکومتی اترافيندا داها سيخ بيرلشديردي.

يئر بؤلگوسونون اهميتي مطوعاتدا بئله قيمتلنديريليميشدير: بو ايش نه تک آذربايجاندا، بلکه ايرانين بوتون ويلايتلرينده اقتصاد و تکامل جهتن بؤيوک تبدولات وجودا گئيرمکدير. يئر بؤلگوسو و مالیکله رعيتين حدودونو تعيين ائدن قانونلار ميلی حرکاتيميزين اقتصادي تملي و مادي اساسي اولدو! 23.

1946 جي ايل اوکتابر آي نين 2 ده تبريز شهري نين فرقه فعاللاري ايجلاسیندا كي نيطقینده آذربايجان دموكرات فرقه سي نين صدري و ميلی حؤکومتين باش نازيري سيد جعفر پيشهوری دنميشدير: کندلي بيزيم حرکاتيميزين مؤحکم

داياغيدير. من اوميد ائديرم كي، بير واخت گلهجك ايران خالقي دا آذربايجان خالقي ايله بيرليكده تورپاقلاري غصب ائدن و ايراني ترقي دن ساخلايان بؤيوك فؤدالارين كؤكونو كسيب آرادان آپاراجاقدير 24.

آذربايجان خالقي نين آزاد موحيطده يئني حيات صحنه سينده ابري آديملارلا انكشافا دوغرو ايرمليه ميسي، اولكه نين سعادت و ترقي سي اوغروندا ميلي حؤكومتين حياتا كئچيرتديكي اقتصادي تدبيرلر دمؤكراتيک مطبوعات صحيفه لري نين زيبنتي اولدو. بو موترقي تدبيرلر نه اينكي آذربايجانين دمؤكراتيک مطبوعاتيندا، انلهجه ده ايران و دونيانين بير سيرا دمؤكراتيک قزئتلرينده اؤز عكسيني تاپدي.

تئهراندا نشر ائديلن «ظفر» قزئتي آذربايجان ميلي حؤكومتين نين الده ائتميش اولدوغو موفقيتلري آقيشلاياراق قئيد ائدير كي، آذربايجاندا ميلي حرکات موفقيت الده ائتديكن سونرا او، خالقين «انكشافي يولوندا تاثير نديجي قدملر گؤتوردو. کندليلر اؤز حوقوقلارينا چاتديلار. يعني يئر صاحيبي اولدولار. كوچملر آسفالت اولوندو، هابئله يئني فابريكلر تيكيلدي و باغلانميش موسيسملر يئنين ايشه دوشوب، معاريف موسيسملري و چوخلو مکتبلر برپا اولوندو 25.

حزب توده ايران و اونون دمؤكراتيک مطبوعاتي ميلي حؤكومتين حياتا كئچيرتديكي بوتون اجتماعي اقتصادي تدبيرلري آقيشلايدغي كيمي، اونون آقرار اصلاحاتيني دا يوكسك درجه ده قيمتلنديردو.

«نامه رهبر» قزئتي «كئچميشده و ايندي» آدلي مقاله سينده انقلابي حرکاتدان قاباق آذربايجان کندليلرين موختليف عنوانلارلا آليان وئرگيلرين ميلي حؤكومت طرفيندن لغو ائديلديگيني و آذربايجان کندليلرين تورپاق صاحيبي اولدوغونو قلمه آراق يازير كي، آذربايجان ميلي حؤكومتين بوتون قبول ائدلمز وئرگيلرين هاميسينا قيزيل خطله قلم چكدي و مولكدار بهر هسيني عدالتلي اساسلار اوزرينده يئنين قوردو. دؤلت تورپاقلاري نين کندليلر آراسيندا بولونميسي نتيجه سينده كئچميشده اؤز زحمتلري نين بهر هسندن استفاده ائده بيلمين کندليلرين بؤيوك حيصه سي تورپاق صاحيبي اولدو. اونلار بؤيوك علاقه ايله ايشه باشلاياراق اؤز احتياجلاريني رفع ائتمك اوچون کندلي بانكيندان استفاده ائديرديلر 26.

ميلي حؤكومتين حياتا كئچيرديكي رفورمالاري حتي دونيانين بير سيرا مطبوعاتي دا تصديق ائدير. واشينقتوندا چيخان «The Middle East» ژورنالي ميلي حؤكومتين بو اصلاحاتيني اعتبار ائتمك مجبور يئتنده قالاراق يازير: «عوصيانچيلارين رهبري و يئني رژيمين باش نازيري پيشه وري دقيق و تاثيرلي تشبوتله بير سيرا چوخ لازيملي اصلاحاتلار كئچيرتدي. بونلار تورپاق اصلاحاتيندان، فهلملرين وضعيتي نين ياخشيلاشديريلماسي، اجتماعي ايشلرين و معاريف ايشلري نين انكشافي تدبيرلريندن عبارت ايدي» 27.

ميلي حؤكومت آز مودتده موسيقي، تئاتر و اينجه صنعتين انكشاف ائديريلمه سي ساحه سينده ده بير سيرا موفقيتلي ايشلر گؤردو. تبريز شهرينده آذربايجان دؤلت تئاتري، اوغلان و قيزلاردان عبارت موسيقي رقص آنسامبلي — فيلارمونيا ياراديلدي. اورميه شهرينده دؤلت تئاتري ياراديلدي. شهرلر بيمزده موسيقي مکتبلري، موزملر تشكيل ائديلي. تبريز شهرينده ستار خان، باغير خان و شئخ محمد خيابانين نين هئيكللري قوبولدو.

بو باره ده تئهراندا نشر ائديلن «داد» قزئتي نين موديري ابولحسن عميدي نوري اؤز خاطرملرينده يازير: «هله ايندييه قدر ايرانين پايختي اولان تئهراندا نه دؤلت، نه بلديه و نه ده دؤلتلي آداملار طرفيندن ايرانين مركزينه لاييق اولان بير تئاتر سالونو تيكيلمه ميشدير. حالبوكي آذربايجاندا بنش آي مودتبنده تيكينتي و قوروجولوق فعاليتي خصوصي سورعتله ايرمليه مكدهير» 28.

آذربايجان خالقي نين حاق ايشيني و آزاد سسيني بوتون دونيا يايماق اوچون تبريز شهرينده آذربايجان راديو ستانسيسي ياراديلدي.

شاعير و يازچيلار بيمزين يازيب ياراتمالاري اوچون گئنئش فعاليت منيداني آچيلدي. اونلارين آنا ديلينده اثرلري چاپ اولونماغا باشلادي.

گنج میلی حؤکومتین اجتماعی اقتصادی تدبیرلری آذربایجان خالقینی سئویندیردیگی کیمی، اونون "ایلدیریم سور عتی ایله یاییلان تاثیریری ایران زحمتکشلرینه چاتدی و موباریزهده اونلاری روحلاندریدی.

ایرانین موختلیف شهرلرینده یاشایان آذربایجان زحمتکشلری «آذربایجان» قزنتی رئاکسیاسینا یازدیقلاری مکتوبلاردان بیرینده اؤز سئوینجلرینی بئله افاده اندیردیله: بیز تئهراندا یاشایان آذربایجانلیلار، «آذربایجان» قزنتینی اوخودوغوموز زامان بیزلرده یئنی روح یوکسکلیگی و بؤیوک شادلیق عمله گلیر. تزه میلی حؤکومتین آز مودت عرضینده بؤیوک قدملر آتماسی بیزی حدیدن آرتیق سئویندیریر.

اؤلکهمیز و آنا یوردوموز اولان آذربایجانین هر جهتدن ترقی ائتمهسی، امنیتی برپاسی، معاریف و مدنیتی اؤز آنا دیلمیزده اولماسی، کند تصروفاتی نین انکشافی اوچون لازیمی تدبیرلرین گؤرولمهسی، تیریزده یئنی توخوجولوق و باشقا کارخانالارین تئز بیر زاماندا ایشه سالینماسی، دینچیلرین بیغیلب ایشه جلب اندیلمهسی و باشقا یئنیلیکلری «آذربایجان» قزنتینده اوخویارکن قلیبمیز فرحله دولور، بیزه جان وئریر.29

آذربایجانداکی دمورکراتیک حرکاتین و میلی حؤکومتین اقتصادی تدبیرلری نین ایران خالقینی میلی آزادلیق حرکاتینا، یاخین شرق و اورتا شرق خالقلارینا گؤستردیگی موثبت تاثیر حاقیندا پیشهوری دئمیشدیر: تاریخ فرقه میزین آذربایجان خالق و ایران میلی اوچون گوردویو بؤیوک ایشلری قیزیل خطله قنید اندهجک و خالق اونو آلیشلا یاچاق، سئومجک و باشی اوجا اولاجادیر.

آذربایجان خالقینی گؤتوردویو قدملر ایران خالق اوچون تقلید سرمشقی اولموشدور. یئر بؤلگوسو، بو کیمی باشقا اصلاحاتلار تئهران قزنتلری، آزا دیخاهلاری و سیاستچیلری نین گوندهلیک شعاری اولموشدور. دندیگیمیز کیمی، ایران خالق بیزیم حرکاتیمیزدان الهام آلیر و بو بیر سسدیر کی، خالق آیلتمیشدیر.30

فرقه نین و حؤکومتین قارشیسیندا دوران ان مهم مسلهلر باره سینده دانیشارکن امپریالیستلرین و ایرانین ارتجعی قورولری نین آذربایجان خالقینی میلی آزادلیغی علنیه پنه هر گون و هر دقیقه یئنی یئنی فیتنه کارلیقلار، سوی قصدلر و هوجوملار تشکیل ائندیگینی خاطرلار ادا راق پیشهوری دئمیشدیر کی، فدایلر، دندیگیم کیمی، بؤیوک خیدمت گؤستردیله. لاکین اونلار ایله دوشمنین نیظامی قوشونلاری نین قباغینا چیخماق اولماز، دوشمن یاتمامیشدیر. او، خارجی امپریالیست دولتلرین کؤمگی ایله بیزیم آزادلیغیمیزی محو ائتمگه حاضر لاشیر. بیز بیر آن غفلت انده بیلمریک. اونا گوره نیظامی میلی قوشون حیصه لری دوزلتمه لی بیک. بونون اوچون فرقه گرک جدی حاضرلیق آپارسین. میلیتین بوتون ساغلام افرادینی میلی وظیفه نی یئرینه یئتیرمک اوچون سفر برلیگه آلمالی، تام معناسی ایله معاصر بیر قوشون یارادیلما لیدیر. فرقه نین قارشیسیندا دوران ان بؤیوک مساله بوندان عبارتدیر.31

بو گؤستریشلری اله رهبر توتان آذربایجان میلی حؤکومتی و آذربایجان میلی مجلسی خالق قوشونلاری تشکیل ائتمک حاقیندا اؤزلری نین قانون و قرارلارینی حاضر لاییب، گونون تاخیره سالینماز مساله سی کیمی خالق کوتله لرینه چاتدیردیله.

آذربایجانین بوتون شهر و کندلرینده بو موناسیبتله کچیریلن میتینقلرده خالق کوتله لرلی اؤز آزادلیقلارینی قوروماق اوچون آذربایجان میلی مجلسی نین و میلی حؤکومتین بو چاغیریشینی دا بؤیوک روح یوکسکلیگی و سئوینجله قارشیلادیله.

«آزاد ملت» قزنتی صلح اوغروندا، خالقین امین آمانلیغینی مودافعه ائتمک مقصدی ایله یارادیلیمیش خالق قوشونون گنیش کوتله لر طرفیندن رغبت و محبتله قارشیلاندیغینی گؤسترهرک یازیر کی، آذربایجانین بو گونکو میلی قوشونو خالقیمیزین اراده سی ایله یارانمیش و آزادلیغیمیزی، استقلالیمیزی قوروماق اوچون بؤیوک عامل حساب اولونور. خالق قوشونوموز میلیتیمیزین سئوینجی و اورک محبتی ایله قارشیلانیر. بو گون میلیتیمیز، اونون آزادلیغینی قورویان و حاکیمیتینی حیفظ ائدن قوشونا بؤیوک رغبت و صمیمیت گؤستریر.32

ایران قوشونلارینین باش قراگاه ریسی گئنئرال ارفعنین اؤزباشینالیغینا و ارتجاعي حرکتلرینه فارشی عوصیان سسلرینی اوجالتمیش آذربایجانلی و فارس ظابیطلریندن بیر دستهسی ایران قوشونلاریندان قاچاراق آذربایجانا پناه گئیردیلر.

بو موباریز ظابیطلری آزاد آذربایجان بؤیوک حؤرمت و صمیمیتله قارشیلادی. فرقه و میلی حؤکومت اونلارین حربی درجهلرینی آرتیردی، خالق قوشونلاریندا اونلارا لایبق مقاملار وئردی.

* * *

و. ای. لنین عوموم خالق حرکتینی خاراکتئریزه ائدهرک اونا بئله تعریف وئرمیشدیر: «عوموم خالق حرکتی او حرکتدیر کی، بوتون اؤلکهنین اوبیئکتیو احتیاجلارینی افاده ائدهرک اوز آغیر ضربهلرینی اؤلکهنین انکشافینا مانع اولان اساس دوشمن قوملرینه وورور. عوموم خالق حرکتی او حرکتدیر کی، اهالینین بؤیوک چوخلوغو اوز رغبتی ایله اونا یاردیم ائدیر» 33.

1945—1946 جی ایللرده آذربایجاندا میلی آزادلیق حرکتیندا بوتون خالق کوتلهلری ایشتیراک ائتمیش و اونون بوتون تدبیرلرینی حیاتا کئچیرمکده اونا یاردیم ائتمیشلر.

آذربایجان خالقی نین میلی آزادلیق حرکتی ایران اوچون تام معناسی ایله داخیلی بیر ایش ایدی. ایران خالقلاری بو حرکتا بؤیوک امید بسلهیردیلر. لاکین داخیلی و خارجی مورتجعلر اونو ایراندان آیریلماق کیمی قلمه وئرمکله، مقصدلری بیر طرفدن، بو حرکتی ایران خالقلاری نین نظریندن سالماق، لکهلمک و خالق کوتلهلرینده میلی آزادلیق موباریزهسی احوالی روحیهسینی ضعیفلتمک، دیگر طرفدن، داخیلده کوتلهلری میلی حؤکومه قارشی تحریک ائتمکدن عبارت ایدی.

ایستر 1905—1911 جی ایللر ستار خان حرکتی، ایستر 1917—1920 جی ایل شئیخ محمد خیابانی حرکتی، ایستر سه ده 1945—1946 جی ایل پیشهوری نین باشچیلیغی ایله اولموش میلی آزادلیق حرکتی دؤرونده آذربایجان خالقی اله سیلاح آلاق منفور استبداد اوصولی ادارهی علنیینه، مومتملکهچیلیک طولمونه قارشی آیاغا قالدیغی زمان اونون دوشمنلری، امپریالیست جاسوسلاری بو خالقین موقدس حرکتینی لکهلمک مقصدی ایله اونو ایراندان آیریلماق کیمی قیمتندیرمگه جان آتمیشلار.

امپریالیست دایرهلرین ارادهسی ایله اداره اولونان تنهرانین ارتجاعي قزنتلری آذربایجان خالقی نین میلی آزادلیق حرکتینی لکهدار ائتمک مقصدی ایله اونا جورجور بؤهتانلار آتیلار.

مشهور مطبوعات فریلقچیسینی یالچین باشدا اولماقلا، تورکیه نین بیر سیرا فاشیستپرست مطبوعاتی دا رینئر آگنتلیگی نین آذربایجان خالقی نین میلی آزادلیق حرکتی علنیینه یاغیدیریغی بؤهتانلاری بؤیوک جانفشانلیقلا تکرار ائدیردی.

تورکیه رادیوسو آذربایجان خالقی نین اوز مقدراتینا صاحب اولماسینی اونون ایراندان آیریلماسی کیمی قلمه وئرمگه جدی جهد ائدیردی.

لاکین آذربایجاندا نشر اولونان دموکراتیک مطبوعات امپریالیستلره منسوب اولان و اونلارین گؤستریشی ایله حرکت ائدن دوشمنلرین بو بؤهتانلارینی آمانسزلیقلا افشا و آلت اوست ائدهرک داشینی داش اوسته قویموردو.

«آذربایجان» قزنتی بو موناسیبتله یازمیشدیر کی، بیز هله دموکراتیک حرکتیمیز باشلانان گونلرده دئمیشدیک کی، قوی عوئمانلی اقدیلر ناحاق پیره بوغازلارینی جیرماسینلار، بو کئچهدن اونلارا بؤرک اوللا بیلمز، آذربایجان هر نه ایسته میس اولسا، ایرانین داخیلینده قالماق شرطی ایله ایسته بیر.

بیز بیگانهلرین داخیلی ایشلریمیزه دخالت ائتمهسینه ایمکان وئرمهجه مییک. تورکیه مورتجعلری اگر تورک خالقینی آمئریکا مومتملکهچیلری نین قوجاغینا آتماقدا اوزلرینی بگنیرلرسه، بیزیم بونا سؤزوموز اوللا بیلمز، لاکین بیز آذربایجان

خالقيني ايراندان آبيرماق فيكرينده دئييليك. قوي توركلر آنلاسينلار و خاينانه سسلريني كسيب بيزي اوز حاليميزا بوراخسينلار³⁴.

ايران همكارلار اتفاقي مركزي شوراسي نين اورقاني اولان «ظفر» قزئي «آذربايجان و ايران فهلملري نين حرکاتي» ادلي مقاله سينده دوشمنلرين ياغدير ديقلاري بو هتانلاري رد اندهرک گوستري کي، آذربايجان قهرمانلار يوردودور، او انله بير يئردير کي، ايرانين بويوک آزادليق حرکاتي اورادان باش وئرميش و مشروطه نين باغي بو خالقين اوغوللاري نين قاني ايله سوواريلميشدير. او بو دفعه يئنه ده جلاذ فاشيست حؤکومتينين آزادليغين آخيري نجي آثاريني محو انتمک ايسته ديگي بير زماندا قيام انندي. او قيام انندي و ثبوت انندي کي، آزادليغي اله آلماق اوچون آسيدا بير ميلت واردير. او موباريزه آپارير، قوربان وئرير، موستملکچيلرين و اونلارين نؤکرلري نين اللريني کسير و آزادليغا نايل اولور.

آنچاق مورتجملر دئييرلر: او، ايراندان آيريلماق ايسته يير: امپرياليستلرين شئپورلاري لوندون، واشينقتون و آنقارادان فرياد انديرلر کي، آذربايجان ايراندان آيريلماق ايسته يير. اما آذربايجان اونلارا ديش سينديريجي جاواب وئريب دئدي: آذربايجاندا کي آزادليق بوتون ايراندا حياتا کئچمه ليدير³⁵.

1958 جي ايلده امپرياليستلرين گوستريشي ايله ايرانين ارتجاعي دولتي طرفيندن گوشلنميش، حزب توده ايرانين مركزي كوميته سي نين عوضو، انقلابي كومونيست خوسرو روزبه تهراند حربي محكمه ده کي مودافيعه نيطقينده آذربايجان و کورد خالقلاري نين ميلي آزادليق حرکاتينا لکه وورانلارا بئله جاواب وئر ميشدير: «1945—1946 جي ايلرده باش وئر ميش آذربايجان و کوردوستان حرکاتينين اصلا آذربايجاني ايراندان آبيرماق جهدي اولماميش، حتي، عكسینه، بيزيم ميلي آزادليق و استقلاليتيميزين ساخلانماسينا، قورونماسينا و مؤحکمنه سينه سيب اولموشدور»³⁶.

آذربايجان خالقي نين 1945—1946 جي ايل ميلي آزادليق حرکاتينين هنج زمان ايراندان آيريلماق فيکري اولماميش، او، ايران داخيلينده ياشايان خالقلارين قارداشليق و انقلابي همکارليغينا آرخالنميش، ارتجاعي اوصولي اداره يه، اونون آذربايجاندا کي حؤکمرانليغينا، امپرياليزمين موستملکه چيلک سياستينه قارشي باش وئر ميش موترفي بير حرکات اولموشدور. بو حرکات ايران خالقلاري نين ميلي استقلاليت و آزادليق اوغروندا، امپرياليزم، ارتجاع رنژيمينه قارشي آپار ديقلاري موباريزه حرکاتينين آيريلماز حصه سي اولموشدور.

دئمه لي، پيشه وري نين باشچيلىق اننديگي ميلي آزادليق حرکاتي بوتون اولکده حياتا کئچيريلمه لي اولان عموم ايران انقلابي نين بير حيصه سي و موقدس بير عوصيان اولموشدور»³⁷.

خسرو روزبه بو بارده اوز مودافيعه نيطقينده اوبيکتيو اولاراق گوسترميشدير کي، آذربايجان ميلتي نين، کورد ميلتي نين، فارس ميلتي نين و اقليته قالان ميلتلرين اوز مقدراتيني حل انتمگي، اوزو ده ايرانين و احيد بايراغي آلتيندا فدراتيو حؤکومت تشکيل انتمک جهديني هنج وخت اولکهنين بوتولوگونه خلل يئتيرمک جهدي کيمي گوسترمک اولماز. نه آذربايجان ميلتي نين، نه کورد ميلتي نين و نه ده اونلارين سياسي رهبرلري نين اولکهنين اراضي بوتولوگونه آراجيق دا اولسا خلل يئتيرمک مقصدي داشيان فيکيرلري اولماميش و يوخودور³⁸.

آذربايجان خالقي نين ميلي آزادليق حرکاتي فهلملرين همرايلىگي و اونلارين انقلابي همکارليغيني مؤحکملنديرمک، گننیش خالق کوتله لريني دمورکراتيک حاکميت ياراتماق اوغروندا بيرگه موباريزه يه قالدير ميشدير. بو حرکاتين ياراتميش اولدوغو ميلي حؤکومت امپرياليستلرين و ايران مورتجملري نين آذربايجاندا کي حؤکمرانليغيني آلت اوست انديب خالقا دمورکراتيک حوققلار وئر ميش، اونو ظولم و اسارتدن نجات تاپميش آزاد بير خالق کيمي دونيا تانيتميشدير.

تئهرانين ساتقين مطبوعاتي نؤبتي بير يالان يازاراق بئله گوسترمک ايسته يير کي، اگر تهران آذربايجانا ياخشي باخسا يدي و اورايا عادل بير حؤکومت گؤندرسه ايدي، آذربايجاندا ميلي آزادليق حرکاتي باش وئر مزيدي.

لاکين ايشين حقيقتي بئله دئييلدي. حرکاتيميز يالانيز آذربايجان خالقي نين اراده سي ايله وجودا گل ميشدير. آذربايجانلي قريملر بويو آزاد ياشاماق ايسته ميشدير. آذربايجان خالقي ايسته ييردي کي، اوز مقدراتيني اوزو حل انتسين.

داعوا، چۆرک و یاخشی حاکیم داعواسی دئییل ایدی. دئمک، حرکاتیمیز داها درین سبیلردن مئیدانا چیخمیشدیر 39.

یئری گلمیشکن قنید اندک کی، موصطافا بارزانی نین باشچیلیغی ایله عیراق کوردلری نین حاضیردا آپار دیقلا ری موباریزه عئینی ایله آذربایجان حرکاتی نین تکراریدیر، زیرا، آذربایجانلیلار کیمی، کوردلر ده آیریلماق دئییل، موختاریت آلماق اوغروندا ووروشورلار.

ایرانین ساتقین ارتجاعی مطبوعاتی نین نؤوبتی یالان و افترا لاری دموکراتیک مطبوعاتین صحیفه لرینده گنتدیگجه داها کسکین افشا اولونوردو. تئهرانین ارتجاعی دایرملرینه منسوب اولان همین قزئت لر آذربایجان خالقی نین اؤز مقدراتینا صاحب اولاراق ایری آدیملار لا ایرملیه دیگینی و آذربایجانین میلی دموکراتیک حرکاتی نین ایرانا تاثیرینی گۆرهرک یئتی بیر حیله یه ال آتدی لار. اولار خوزیستان مساله سینی اورتایا آتاراق دئییردی لر کی، اگر بیز آذربایجانا بو حاق و امتیاز لاری وئرسک، خوزیستان دا ایستیهجک. ارتجاعی منبع لر بو یول ایله بیزیم حرکاتیمیزا مانعچیلیک تورتک اوچون خوزیستاندا جورجور تشبوتلر اندیر، عربلر اتحادیه سی وجودا گتیریرلر. بو یالانچی اتحادیه عرب دؤلتلرینه شیکایت اندیر و خوزیستانی ایراندان آیرماق و عرب اولکلرینه قوشماق ایسته ییر. لاکین بیزیم هئج واخت ایراندان آیریلماق شعاریمیز اولمامیشدیر. بیز هر نه ایسته میشیک، ایران داخلینده ایسته میشیک، بیزیم دوشمنلریمیز آذربایجان حرکاتینی آرادان قالدیرماق اوچون خوزیستانی ایراندان آیرماق ایسته ییرلر. دوشمنلریمیزین گتیردی کلری بهانه لر و خوزیستان مساله سینی اورتایا آتمالاری سیاسی ماجراچیلیغین بیر تظاهورودور 40.

و. ای. لنین هله واختی ایله بئله بورژوا مداحلارینی کسکین افشا اندهرک یازمیشدیر: «سیزین آزادلیق و دموکراتییا حاقیندا دانیشدیقلارینیز گورولتولو سوزلردن، چئیننمیش عبارملردن، بیر دب شکلی آلمیش بوشبوغازلیقدان و یا ریپاکارلیقدان عبارتدیر. بو، بزرک دوزک وئریلمیش بیر لؤوحه دیر. حقیقتده ایسه سیز مؤمین دونوندا شئیطان سینیز. سیزین قلبینیز تام بیر گدا قلبیدیر، سیزین علمینیز، مدنیت و معاریفینیز ایسه پئشه کار فاحیشه لیگین یالینز بیر نؤعودور، چونکی سیز اؤز قلبینیزی ساتیر سینیز...» 41.

مساله تک آذربایجان مساله سی دئییلدیر. سؤز بوتون ایراندا آزادلیق، دموکراتیک اصولونون یاییلماسی اوستونده دیر. تئهرانین حاکیم دایرملرینی، ایرانین بؤیوک فنودال و تورپاق صاحبیلرینی قورخویا سالان دا بوراسیدیر. اولار قاتون اساسی پرده سی آلتیندا بوتون خالقی نین حوقوقلارینی محو ائتمگه چالیشیرلار. داوا کندلی نین آدیغی تورپاق و خالقی نین آدیغی اصل حاکیمیت اوستونده دیر.

سؤز مشروطه نین، دموکراتیک اصولونون ایراندا اجرا اندیلمه سی و بیزیم باشلادیغیمیز بؤیوک اصلاحات پروقرامی نین بوتون مملکت داخلینده حیاتا کئچمه سی اوستونده دیر.

ایران و آذربایجان دموکراتیک مطبوعاتی، بیر طرفدن ایرانین ارتجاعی قزئتلری نین یالانلارینی افشا اندیر، دیگر طرفدن ایسه بین الخالق ارتجاعیا سارسیدیجی ضربهلر اندیریر و دوشمنلرین ایچ اوزونو و یئریندی کلری قارا سیاستلرینی افشا اندیر، واختلی واختیندا کوتله ره آجیب گؤستریردی.

آذربایجاندا نشر اندیلن دموکراتیک مطبوعاتین میلی آزادلیق حرکاتیندا کی رولونو قیمتلندیرهرک «آذربایجان» مجموعه سی یازیر: «1324—1325 جی (1945—1946 جی) ایلرده آذربایجانین موختلیف شهرلرینده نشر اولونان دموکراتیک مطبوعاتیمیز داخلی و خارجی ارتجاع ایله اوز اوزه دوروب اؤن آتش خطینده دایانمیش دؤیوشچونون وضعیتی نین آندیریر» 42.

بو زمان آذربایجان خالقی نین میلی آزادلیق حرکاتی نین مؤحکم دایاغی اولان حزب توده ایرانین موباریز مطبوعاتی آذربایجان خالقی نین حاقلی طلبلرینی، حیاتا کئچیرمیش اولدوغو بوتون سیاسی، اقتصادی و مدنی تدبیرلرینی آقیشلاییر و اونا طرفدار چیخیردی.

پيشه‌وری همين انقلابي مطبوعاتي قيمتلندير مرک دئميشدير كي، بيزيم حرکاتيميزا تئهراندا چيخان آزاديخاه قزئتلر، او جوملەن: «رهبر»، «ظفر» و سايرلري عوضسيز اولاراق کؤمک انديرلر. اولار بيزيم حرکاتيميزين ايکينجي سوتونو ايديلر.

***

آذربايجان، کورد و ايران خالقلارينين سوونت خالقلاري آراسيندا گنئيشلنمکده اولان اقتصادي مدني علاقه لر و دوستلوق موناسيبتلري بو خالقلارين اقتصاديات و مدنيتي نين انکشافينا ان ياخشي تاثير گؤستريدي.

ادبيات، اينجه صنعت، معاريف و مدنيتين ايرمليله مەسینه کؤمک ائدن سوونت اتفاقي ايله مدني رابطه ساخالان ايران جمعيتي تبريز شؤعه سي نين نشر ياتي بديعي، علمي، اجتماعي و سياسي اهميته ماليک اولان بير سيرا قيمتلي اثرلر نشر ائتميشدير. بونلاردان 1944، 1945 و 1946 جي ايللرده نشر ائدلميش «ظفر نغمه لري»، آذربايجان شاعيري «حئيران خانيمين ديواني»، «صايب تبريزي نين شرح حالي»، «ميرز علي معجوزون سئچيلميش اثرلري»، بؤيوک روسيا يازچيسي «ماکسيم قورکي نين شرح حالي» و سئچيلميش اثرلريندن عبارت اولان کيتابچا، «نغمه»، «اوستاز ئينال»، «لاي لاي»، شاعير «علي فطرتين» «ائليم آزادير»، بؤيوک روس تمثيلچيسي «اي. آ. کريلوون قيسا شرح حالي» و بير نئچه منظوم داستانلار کيتابچاسيني و س. گؤستمک اولار.

ميرزه ابراهيموون 1946 جي ايلده تبريزده «آذربايجان ديلي» آدلي کيتابچاسيني نين نشر ي آذربايجان خالقي نين دوغما ديلي نين تاريخن اوڭرەنيلمەسینه بؤيوک بير واسيطه اولموشدور.

تاريخ علملري ناميز مەدي، دوستاننت شرفلي نين «آذربايجان خالقي نين موغول ايستيلچيلاري علئيهينه موباريزه سي» آدلي کيتابچاسي دا آذربايجان خالقي نين اشغالچيلارا قارشي تاريخي موباريزه سي نؤقطه نظر يندن دقتە لاييقدير. سوونت آذربايجانينين تاريخي انکشافيني اوزونده عکس ائنديرن انور محمدخانلي نين «25 باهار» آدلي کيتابچاسي سوونت اتفاقي ايله مدني رابطه ساخالان ايران جمعيتي تبريز شؤعه سي نين فعاليتي نين نتيجه سيدير. بو کيتابچادا مؤليف سوونت حاكيميتي دؤرونده سوونت آذربايجاني خالقي نين الدهه ائتميش اولدوغو بوتون ناپليتلري باريز قلمله ايضاح ائتميشدير.

آذربايجان خالقي نين مشهور يازچيلاريندان فريدون ابراهيمي نين 1946 ب جي ايلده «آذربايجانين قديم. تاريخيندن» آدلي اثر ي نين نشر ي ده اوز نؤويه سينده بؤيوک اهميته ماليکدير. همين اثرده آذربايجان خالقي نين اوز ميلي استقلاليتي اوغروندا يادائلي ايشغالچيلارا قارشي آپارديغي قهرمانليق موباريزه سي عکس ائنديريلميشدير. يازچي آذربايجانين قديم تاريخيني ساختالاشديرانلارا ديشسينديريجي جاوابلار وئر ميشدير.

بؤيوک روس خالقي نين ادبي و علمي سيمالاريني ايران خالقلاري ايله تانيش ائتمکده سوونت مدنيت ائوي نين نشر ياتي بير سيرا موفقيتلي ايشلر گؤرموشدور. آذربايجانين دمکراتيک مطبوعاتي نين صحيفه لر ينده سوونت مدنيت ائوي نين فعاليتي گؤستريلميشدير.

«سوونت مدنيت ائوي نشر ياتينا نظر» آدلي مقاله ده دئييلير: «بؤيوک روس خالقي نين ايندييه دک گنئيش ايران خالقلاري آراسيندا مجهول قالان ادبي، علمي سيمالاري يالنيز سوونت مدنيت ائوي واسيطه سي ايله خالقيميز ايچر يسينده طبع و نشر ائدلميشدير» 43.

تبريزده نشر ائدلميش «وطن يولوندا» قيزيل عسکر قزئتي اولارچا شاعير و يازچي يئتيشدير ميش، «شاعيرلر مجليسي» اوزونون نشر ائديگي مطبوعاتي ايله آذربايجان شاعيرلريني گنئيش خالق کوتله لر ينه تانيدير ماقد دقتە لاييق ايشلر گؤرموشدور. «وطن يولوندا» قزئتي آذربايجان خالقي نين ادبي ديلي نين انکشافيندا و تکميللشمەسینه ده اولدوقجا بؤيوک رول اويناميشدير. قزئتين صحيفه لر ينده صمد وورغون، سولئيمان روستم، محمد راحيم، ميرزه ابراهيمو، رسول رضا، عثمان ساريوللي، ق. موسايئو، جعفر خندان، اي. نظروو، س. عابباسوو، ق. محمدي و باشقا شاعير و يازچيلارين چاپ ائدلميش اثرلري گنئيش خالق کوتله لر يني فاشيزمه قارشي موباريزه ميه روحلاندير يرد ي.

آذربایجاندا دموکراتیک مطبوعاتین، آنا دیلینده قزئت و ژورناللارین مئیدانا گلمه‌سینده بو قزئتین موثبت تاثیر و بؤیوک رولو اولموشدور.

«وطن یولوندا» قزئتی یانیندا تشکیل اولونموش «شاعیرلر مجلسی» آذربایجانین اللیدن چوخ شاعیرینی اؤز اطرافیندا بیرلشدیرمک اولنلارین یارادیجیلیغینا یاخیندان کۆمک اندیردی. بو شاعیرلردن علی فیطرت، میر مهدی اعتیقاد، ایبراهیم ذاکیر، بالاش آذروغلو، علی توده، هیلال ناصیری، کاشیف، آشیق حوسئین جاوان، میر مهدی چاووشی، م. نیکنام، حۆکومه بیللوری، مدینه گولگون، محزون، مرتضا پیر، فخرالدین نوری، م. درفشی و س. گۆسترک اولار.

بونو جساتله دئمهلر بیک کی، میلی آزدلیق حرکتیمیزین نتیجه‌سینده بیر سیرا جاوان شاعیرلریمیز حقیقی یارادیجیلقلاری ایله اؤزلرینه شؤهرت قازاندیرمیشلار. «آذروغلو، علی تود، مدینه گولگون، م درفشی و غنیریلری یالنیز نھضتیمیزین شاعیری حساب اولونا بیلرلر» 44.

آذربایجانین میلی آزدلیق حرکتی، بوتون ساحه لرده اولدوغو کیمی، دموکراتیک ادبیاتین انکشافینا دا بؤیوک تکان وئردی.

«ایندی تام غرورلا دئمک اولار کی، ایران آذربایجانیندا بیئنی بیر ادبیات یارانیر. بو ادبیات عومومن آذربایجان ادبیاتی تاریخینده اؤزونه مخصوص بیر یئر توتاجاقدیر. میلی حۆکومتینی قوران آذربایجان خالقی اؤز میلی ادبیاتی ایله ده فخر انده بیلر. چونکی بو ادبیات خالقین میلی غروروندان الهام آلیر. آذربایجاندا میلی حرکتین بایراقداری اولان آذربایجان دموکرات فرقه‌سی نین رهبرلیگی آلتیندا آنا دیلینده، علمی، مدنی موسیسه‌لر یارانیدیگی کیمی «شاعیرلر و یازیچیلار جمعیتی» ده یارانمیشدیر» 45.

آذربایجاندا آنا دیلینده دموکراتیک مطبوعاتین و ادبیاتین یارانماسیندا و انکشافیندا تبریزده کی سوونت مدنیت ائوینین، سوونت ایران مدنی رابیطه جمعیتی تبریز شؤعه‌سی نین و اونون نشر ائتدیگی «شفق»، «وطن»، «مدنیت»، «آذربایجان» ژورناللاری نین، «وطن یولوندا» قیزیل عسکر قزئتی نین و سایر هنین موثبت و تاثیر اندیجی رولو اولموشدور.

«گونش» مجموعه‌سی سوونت مدنیت ائوینین ایکی ایلیک فعالیتینی بنله قیمتلندیرمیشدیر: سوونت مدنیت ائوی آذربایجان ادبیاتی تاریخی نین انکشاف و تکاملو باره‌سینده کئچمیش شاعیر، یازیچی، ادیب و عالیملرین حیات و فعالیتینی و اولنلارین ترجمه حال و شاه اثرلرینی تحلیل و نشر اتمکله کیفایتلنمه‌ییب معاصر شاعیر و یازیچیلارین، خالقیمیزین عظمت و مدنیتینی ترنوم اندن سنجیلیمیش اثرلری نین نشرینه چالیشاراق بو ایکی ایل مودتینده 23 جیلد کیتاب، مجموعه چاپ و نشر اتمیشدیر» 46.

«آذربایجان» قزئتی سوونت مدنیت ائوینین علم، معاریف ساحه سینده ائتدیگی کۆمکلیکلری قیمتلندیرمک آذربایجان خالقی نین مینتداریلق و تشکورو نو بو جومله‌لرله بنله افاده اتمیشدیر: «مدنیت ائوینین خالقیمیزین ترقی و تکامل یولوندا ائتدیگی کۆمکلیک چوخ بؤیوکدور. بیز بو مدنی تشکیلاتین، اونون فاضیل، دگرلی رهبر و ایشچیلری نین معاریف، مدنیت و صنعت نامینه خالقیمیزا ائتدیکلرینی اونوتما یا جاغیق» 47.

سوونت دۆلتی نین خالقیمیزا گۆستر دیگی مادی و معنوی کۆمکلیگی قیمتلندیرن «غلبه» قزئتی یازیر: «خالقیمیزین آز بیر زماندا مدنیت و معاریف ساحه سینده اله ائتدیگی موفقیتلرده بیزه دوست و قارداش اولان همسایامیز سوونت اتقایی نین بؤیوک کۆمکلیکلری اولموشدور» 48.

امپریالیستلرین اوبونجاغینا چئوریلیمیش و ایش باشینا گتیریلیمیش ایرانین دۆلت باشچیلاری ایران خالقلاری ایله سوونت خالقلاری آراسیندا آرتماقدا اولان دوستلوق پوزماغا جید جهد اندیردیلر. لاکین آذربایجان و ایران خالقلاری ایران دۆلتی نین خالقا ضید سیاستی علنیه‌ینه چبخاراق، سوونت اتقایی و سوونت خالقلاری ایله اؤزلری نین دوستلوق علاقه لرینی مؤحکم‌لندیرمگی طلب اندیردیلر.

ايران خالقلاري نين سوونت اتفاقي خالقلاري ايله دوستلوق آرزولاريني افاده ائدن پيشهوري دئميشدير: «سوونت اتفاقي ايله دوستلوقوموز ايران الاستقلاليني ضامينيدير. اونا گوره ده ايران و سوونت اتفاقي نين دوستلوقو گرک ابدی اولسون» 49.

1945—1946 جي ايلرده آذربايجاندا نشر ائدلميش دمokratik بين الخالق انقلابي حرکات تاريخينده يئني دور آچان بؤيوک اوکتياير انقلابينا، اونون رهبري اولان سوونت اتفاقي کومونيست پارتياسينا — ولاديمير ايليچ لنينه آرديجيل مقاله لر حصر ائتميشدير.

«آذربايجان» قزنتي 2 نوياير 1946 جي ايل تاريخلي نؤمره سيني بؤيوک اوکتياير سوسياليست انقلابي نين 29 جو ايلدؤنومونه حصر ائتميشدير.

همين قزنتين نؤمره سينده دونيا پرولتارياتي نين داھي رهبري ولاديمير ايليچ لنينين شكلي وئريلميشدير. قزنتده «اوکتياير و ايران»، «اوکتياير انقلابي دونيا نه وئردي؟»، «بؤيوک اوکتياير انقلابي و خالقلا دوستلوقو»، «اوکتياير انقلابي نين بين الخالق ماهيتي» و ساير مقاله لر و موختليف شعرلر وئريلميشدير.

«اوکتياير و ايران» آدلي باش مقاله ده دئييلير كي، 1917 جي ايلده بؤيوک اوکتياير انقلابي نين غاليب چيخماسي و چار استبدادي نين بيخيلماسي و دارماداغين ائدلمه سي ايله ايران خالقلاري نين حياتيندا يئني بير دور آچيلدي. سوونت حؤکومتي، يار ائديغي گوندن بوتون مظلوم خالقلا را، او جومله دن ايران ميلتي ايله دوستلوق سياستي يئر يديب اولارين قاغيگش بير قونشوسو اولدو. سوونت حؤکومتي چار امپرياليزمي نين عكسینه اولاراق ايرانلا بير دوست کيمي رفتار ائتمگه باشلادي.

«غلبه» قزنتي 1946 جي ايل 23 جو نؤمره سيني بؤيوک اوکتياير انقلابي نين 29 جو ايلدؤنومونه حصر ائتميشدير. قزنتين باشليغيندا بو شعار وئريلميشدير:

«ظولمون چوروموش، موردار ريشه سيني دونيانين آلتيدا بير حيصه سيندن ابدی اولاراق اوزوب آتان قهرمان روس خالقينا عشق اولسون!»

قزنت يازير كي، يالنيز داھي لنينين دوزگون رهبرليگي سايه سينده روس خالقي و روس پرولتارياتي حقيقي انقلابا باشلاياراق چاريزم قاليقلاريني ريشه دن قيريب، آزاد خالق دؤلتيني قورا بيلدي. بنله ليکله، روس خالقي دونيادا ان قاباقجیل بير ميلت اولاراق دونيا آزاخيهارلاري نين داباغيدير 50.

«آذربايجان» قزنتي اوزونون «اوکتياير انقلابي و شرق» آدلي مقاله سينده يازميشدير: «اوکتياير انقلابيندان سونرا شرقه گئنيش آزادليق حرکاتي وجودا گلديش و عصرلر بويو اسير باشيان، استقلال و حاکيميتلري امپرياليزم طرفيندن تاپدالانان مظلوم شرق خالقلاري امپرياليزم تئسلطونه سون قويمغا ايقدام ائتميشلر. مظلوم خالقلارين بو قورتولوش و نجات حرکاتيني مودافيعه ائدن بير قوه وارسا او دا سوونت دؤلتيدير. بونا گوره دير كي، شرق ميلتلي سوونت حؤکومتینه و اولارا موباريزه يولونو گؤسترن و شرقه آزادليق نورو ساچان اوکتياير انقلابينا حدسيز صداقت و صميميت بسله بييرلر. اونا گوره اوکتياير انقلابي شرق خالقلاري اوچون ان بؤيوک و سئويملي بير بايرامدير» 51.

و. اي. لنين بوتون زحمتکش بشریتين بؤيوک خيلاصکاري و يئر اوزونده يئني آزاد حياتين يار اديجيسي اولموشدور.

و. اي. لنينين آدي غريبن شرقه دک، جنوبدان شيمالادک يئني دونيانين رمزي اولموشدور.

آذربايجاندا نشر ائدیلن دمokratik مطبوعات لنين ايدنيالاري ايله روحلانميش و خالقين خوشبختليک، سعادت و غروندا بو ايدنيالاردان الهام آلميشدير.

آذربايجان خالقي نين بؤيوک لنينه و سوونت دؤلتينه اولان مينتدارليغي بئله افاده ائدلميشدير:

«لنن روسيادا يارانميش بير گونشدير. لاکين اونون شعالاري بوتون دونيانين مظلوم و زحمتکش خالقلاري نين اورکلريني خوش دويغولار لا ايسيندير ميشدير.

لنن بشریته خنير خاهلیق اوچون دوغولموش بير قودسیت ايدي. ايندي بوتون آزادلیق سئون بشریت بو قودسیتته سجده اندير» 52.

«خاور نو» قزنتي و. اي. لننين وفاتي نين 21 جي ایلدؤنومو گونو موناسیبتی ایله «لنن اولموشسه ده لننیزم یاشاییر» ادلی باش مقاله سینده یازیر کی، لنن، بؤیوک اوکتیابر سوسیالیست انقلابی واسیطه سی ایله ثبوت انندی کی، فلاکت، بدبختلیک، ظولم، اسارت و استثماري یالنیز بیرلیک و انقلاب ایله آرادان قالدیرماق اولار.

لنن اولموشسه ده آنجاق لننیزم یاشاییر و غالیب گلیر. نه قدر کی، دنیا اوز محوري اطرافیندا فرلانیر، گوش ایشیق ساچیر، دؤرد فصیل بیر بیرینی عوض اندير لننیزمین ایشیقلی اولدوزو همیشه شفق ساچاقدیر 53.

1. «کومونیست» قزنتي،، نؤمره. 7204، فورال 1946 جي ایل.
2. «پراودا» قزنتي، 27 یانوار 1946 جي ایل.
3. و، 4. «آذربایجان» قزنتي، ایکینجی دؤره. نؤمره. 96، 9 یانوار 1946 جي ایل.
5. «آذربایجان» قزنتي، ایکینجی دؤره. نؤمره. 225، 14 اییون 1946 جي ایل.
6. «دموکرات» مجموعہ سی، تبریز، نؤمره. 1، سننتیابر 1946 جي ایل.
7. «آزاد ملت» قزنتي، نؤمره. 65، 19 اییول 1946 جي ایل.
8. «آذربایجان» قزنتي، ایکینجی دؤره. نؤمره. 47 (336)، 28 اوکتیابر 1946 جي ایل.
9. «آذربایجان» قزنتي، ایکینجی دؤره. نؤمره. 104، 18 یانوار 1946 جي ایل.
10. «وطن یولوندا» گوناشیری چیخان قزل عسگر قزنتي، نؤمره. (359)، 11 یانوار 1946 جي ایل.
11. «اورمیة» قزنتي، نؤمره. 1، 23 یانوار 1946 جي ایل.
12. «آذربایجان» قزنتي، ایکینجی دؤره. نؤمره. 99، 13 یانوار 1946 جي ایل.
13. یئنه اورادا، نؤمره. 250، 15 اییون 1946 جي ایل.
14. «آذربایجان» ژورنالی، نؤمره. 9 (14)، سننتیابر 1946 جه ایل.
15. «آذربایجان» قزنتي، ایکینجی دؤره. نؤمره. 250، 15 اییون 1946 جي ایل.
16. «دموکرات» مجموعہ سی، تبریز، نؤمره. 1، سننتیابر 1946 جي ایل.
17. «یئنی شرق» قزنتي، تبریز، نؤمره. 142، اوچونجو ایل، نؤمره. 7، سننتیابر 1946 جي ایل.
18. «ایزوستیا» قزنتي، 21 مارت 1946 جي ایل.
19. «شهریورین اون ایکسی»، تبریز، 1946 جي ایل.
20. «غلبه» قزنتي، تبریز، نؤمره. 25، 7 نوبابر 1946 جي ایل.
21. «شهباز» قزنتي، تبریز، 17 یانوار 1946 جي ایل.
22. «اورمیة» قزنتي، نؤمره. 20، 16 آپرئل 1946 جي ایل.
23. «شهریورین اون ایکسی»، تبریز، 1946 جي ایل.
24. سید جعفر پیشه وری. «21 آذر»، 1961 جي ایل.
25. «ظفر» قزنتي، نؤمره. 282، تهران، 17 اییون 1946 جي ایل.

26. «نامه مردم»، نؤمره. 691، تئهران، 12 آپرئل 1946 جي ايل.
27. «The Midle East» ژورنالي، نؤمره. 1، 1956، p. 18، 19.
28. ابولحسن عميدي نوري. «آذربايجان دموكرات»، تئهران 1946 جي ايل.
29. «آذربايجان» قزئتي، ايکينجي دؤره ه. نؤمره. 141، 5 مارت 1946 جي ايل.
30. يئنه اورادا، نؤمره. 2 (291)، 6 سننتيابر 1946 جي ايل.
31. سيد جعفر پيشه وري. «21 آذر»، 1961 جي ايل.
32. «آزاد ملت»، آذربايجان ميلي مجلسينين اورقاني، نؤمره. 6 (191)، 4 آپرئل 1946 جي ايل.
33. و. اي. لئنين، اثرلري، 18 جي جيلد.
34. «آذربايجان» قزئتي، ايکينجي دؤره ه. نؤمره. 212، 30 ماي 1946 جي ايل.
35. «ظفر» قزئتي، نؤمره. 274، تئهران، 7 ايون 1946 جي ايل.
36. 37، و. 38. «خسرو روزبه حربي محكمهده». 1963، آذربايجان روزنامهسينين نشرياتي
39. 40. سيد جعفر پيشه وري، «21 آذر»، 1961 جي ايل.
41. و. اي. لئنين، اثرلري، 13 جو جيلد.
42. «آذربايجان» مجموعهي، آذربايجان روزنامهسينين نشرياتي، نؤمره. 1، 1962 جي ايل.
43. «آذربايجان» قزئتي، ايکينجي دؤره ه. نؤمره. 275، 15 آوقوست 1946 جي ايل.
44. «شهر يورين اون ايکيسي»، تبريز، 1946 جي ايل.
45. «شاعيرلر مجلسي». تبريز، اوکتيابر، نويابر 1945 جي ايل. (شاعيرلر مجلسينين نشرياتي)
46. «گونش» مجموعهي، نؤمره. 1، تبريز، سننتيابر 1946. آذربايجان شاعير و يازيچيلار جمعيتينين نشرياتي.
47. «آذربايجان» قزئتي. نؤمره. 269، 8 آوقوست 1946 جي ايل.
48. «قلب» قزئتي. نؤمره. 27، تبريز، 14 نويابر 1946 جي ايل.
49. سيد جعفر پيشه وري، «21 آذر»، 1961 جي ايل.
50. «قلب» قزئتي. نؤمره. 23، تبريز، 29 اوکتيابر 1946 جي ايل.
51. «آذربايجان» قزئتي. نؤمره. 51 (340)، 2 نويابر 1946 جي ايل.
52. «وطن يولوندا» قزئتي، نؤمره. 9 (363)، 21 يانوار 1946 جي ايل.
53. «خاور نو» قزئتي، نؤمره. 33، تبريز، 22 يانوار 1945 جي ايل.

ايرانين دموكراتيكلشديريلمهسي او غرונدا

آذربايجان و كورد خالقلاري نين ميلي آزادليق حركاتي نين غلبهسي ايران زحمتكشلي نين امپرياليزم و داخلي ارتجاع علتهينه آپارديقلاري موباريزمسي گولنديدي. محض بو حركاتين گولو دالغاسي ايران ارتجاعسني برک سارسيدي و بنلهيكله ده اينگيلسرين كونه نوكري اولان حكيمي حوكومتيني استعفا و نرمله مجبور ائدي.

ارتجاع تلاش ايچينده خاريجيلره آر خا باغلاماق او ميدينده ايدي و بيزيم حركاتيميزين ماهيتيني دييشيب آرادان قالديرماغا جان آتيردي. لاکين خالقيميزين مؤحك اينام و متينليگي اونلارا اوستون گلدي. اونا گوره ده مجبور اولدولار بير راي اكثريتي ايله قواموالسلطنهني حوكومت باشينا گتيرسين و اونون واسيطهسي ايله آذربايجانين دموكراتيک حركاتي ايله حسابلاشسينلار.1

حكيمي حوكومتيني سوقوط ائتمهسي آذربايجان و ايران خالقلاري نين ميلي آزادليق حركاتي نين گنیشلنمهسي اوچون مونساييب شرايط ياراتدي.

1946 جي ايلين آپرئل آيبدان اعتبارن سوونت ايران مونساييتلري حاقيندا ايكي دولت آراسيندا دوستجاسينا دانيشيقلار باشلاندي.

سوونت ايران دانيشيقلاري حاقينداكي رسمي معلوماتدا آذربايجان مسالهسي نين داخلي بير ايش اولدوغو بير داها تصديق ائديدي.

بوتون ايران اجتماعيني ايراندا ميلي دموكراتيک بير دولتين يارانماسيني، 15 جي مجليه آزاد صورتده يني سنجكيلر كنجيريلمهسي، آذربايجانين دموكراتيک ايصلاحاتلاري نين بوتون ايراندا حياتا كنجيريلمهسي و آذربايجان ميلي حوكومتي ايله ايران دولتي آراسيندا دانيشيقلار آپاريلماسيني طلب ائديرديلر.

قواموالسلطنه دولتي ايلک اول آذربايجان مسالهسي نين دانيشيق و صلوح يولو ايله حل ائدهجگيني بيلديدي بو مونساييتله ده او، آذربايجان ميلي حوكومتي نين نوماینده هئيتيني موداكره اوچون تئهرانا دعوت ائدي. آذربايجان ميلي حوكومتي ايران دولتي نين دعوتيني قبول ائدي.

آذربايجان ميلي حوكومتي نين باش نازيري سيد. جعفر پيشهوري باشدا اولماقلا نوماینده هئيتي 1946 جي ايل آپرئل آي نين 28 ده تئهرانا يولا دوشدو.

آذربايجان خالقي اوز نومایندهلريني يولا سالاركن تيريزده بويوك بير نوماييش و ميتينق كنجيريلدي.

ميتينغه كوردوستان ميلي حوكومتي نين باشچيسي و كورد خالقي نين رهبري قاضي محمد چيخيش ائدهرك دئميشدير: «ايندي كي، پيشهوري آذربايجان ميلتي طرفيندن تئهرانا نوماینده گندير، اونلار تکهجه آذربايجان خالقي نين دنيل، هم ده كورد ميلتي نين نوماینده سيديرلر. بو گون آذربايجان خالقي كورد خالقي ايله بيرليكه سار سيلماز بير وحدت ياراتميشلار. بو وحدت اونلارا اجازه و نرير كي، بير بيرلري نين حقونو لاييقنجه مودافيعه ائتسينلر...2»

آذربايجان ميلي حوكومتي نين باش نازيري اوز چيخيشيندا بنله دئدي: «...بيز ايستهيريك كي، بوتون ايراندا دموكراتيک بير رژيم يارانسين، خالق اوز ائونه، اوز حقونو ماليک اولسون.

بيز ايستهيريك بوتون قارداشلاريميز ايراندا آزاد ياشاسينلار. حوكومت گرک خالقين اوز حوكومتي اولوب و خالقين اوزو بو حوكومتي تامين ائتسين. بيز بير نفرميرز قالينجايداك اولهجهيک و يا ايرانين بوتون مظلوم خالقلاريني آزاد ائدهجهيک. بيز آذربايجان دموكرات فرقهسي نين باير اغيني ابدی اولراق قوي اللريميزله اوجا ساخلاياجاغيق...»3.

ژاندارم و پوليسلرين گؤسترديكلري مانعچيليكلره باخماياراق، تئهران اجتماعيني، دموكراتيک تشكيلاتلار، دموكراتيک مطبوعات نومایندهلري، تئهران زحمتكشلي آذربايجان نومایندهلريني صميميتله، گول چيچكله قارشيلاديلار.

آذربایجانین شهرلرینده میتینقلر کئچیریلدی، قطعنامه‌لر قبول اولوندو. بو تئلقراملاردا و قطعنامه‌لرده آذربایجان خالقی اوز نوماینده‌لریندن الدهه اندیلمیش آزادیغی ساخلاماقلا، ایراندا دا آزادیغین قورولماسینی طلب اندیردیله.

تبریزین توخوجو کارخاناسی فهله‌لری نین آذربایجانین میلی حؤکومتی نین باش نازیری پیشهوریه، تبریزده نشر اولونان «آذربایجان»، «آزاد ملت»، «یئنی شرق» و تئهراندا نشر اولونان «رهبر»، «ظفر»، «مردم»، «ایران ما»، «رستاخیز ایران»، «داد» قزنتلرینه گؤندریکلری تئلقراملاریندا یازیرلار کی، بیز کلکته‌چی فابریکی نین فهله‌لری اوز حؤرمتلی نوماینده‌لریمیزدن موذاکره‌لرده جاوان میلی حؤکومتیمیزین و میلی آزادیغیمیزین ایران داخیلین ده و بوتون ایران میلترلی نین حقوقلاری نین قورونماسینی ایستهمکله برابر ایرانین بوتون ایالت و ویلایلرینده آزادیغین برقرار اولماسینی ایستهمیریک.

آذربایجان نوماینده‌لری تئهرانا وارد اولدوقدا تئهران آذیخاهلاری اولناری بئله قارشیلادیلار: سیز بیزه نجات وئردینیز، سیز ایران خالقینی اسارتدن خلاص ائتدینیز، آمادیر سهو ائتمه‌یین! آزادیغیمیز سیزین دوزگون حرکت ائتمه‌نیزه باغلیدیر. یاشاسین آذربایجانین قهرمان خالقی! یاشاسین آزادیغیمیزین مشعلدارلی اولان آذربایجان آذیخاهلاری!

آذربایجان میلی حؤکومت نوماینده‌لری ایله قواموالسلطنه حؤکومتی نین نوماینده‌لری آراسیندا موذاکره‌لر باشلانندی. هر ایکی نوماینده‌لیک موغین راضیلیغا گلدیسه ده لاکین ایران دولتلی 7 ماده‌دن عبارت وئرمیش اولدوغو بیاناتدان کنارا چیخمادی. آذربایجان نوماینده‌لیتی ایسه اوز تکلیفینی 33 ماده‌دن عبارت ایرملی سوردو. بئله‌لیکله، اون بئش گون سورن موذاکره‌لردن سونرا هئج بیر نتیجه الدهه بیلیمه‌ین نوماینده‌لیتی تئهراندا گئری قاییتدی.

قوامین آذربایجان حاقیندا تصدیق ائتدیگی بیاناتی آذربایجان خالقینی ایستر میلی موختاریت، ایسترسه ده الدهه ائتمیش اولدوغو حقوقلاری اوزونده عکس ائتدیرمیر، حتّی قانون اساسی نین وئرمیش اولدوغو حقوقلاردان دا تامامیله گئری قالیردی. حالبوکی آذربایجان آدیغی حاقی ساخلاماقلا، اونون بوتون ایراندا حیایا کئچمه‌سینی ایستهمیردی.

آذربایجان خالقینی صلوح اوغوروندا، ایرانین استقلالیتی و دموکراتیکلشمه‌سی یولوندا گؤتوردو یو خئیرخاه قدمله قارشی امپریالیستلرین بارماغی ایله اوینایان ایرانین ارتجاعی حاکیم دایرملری نین ایشلتدیکلری نؤبتی خیانتلرینی افشا ائدن «آزاد ملت» قزنتی یازیر کی، قوی بوتون دونیا خالقلاری، صلوح سئور میلتر و بوتون آذیخاهلار بیلسینلر کی، آذربایجان خالقینی صلوح و آسایشی تامین ائتمک اوچون سون درجه فداکارلیق گؤستردی. لاکین بشریت دشمنلری و تئهران مورتعجلی بونا حاضیر اولماییب آذربایجان خالقینی ایله ایران خالقلاری آراسین دا قان تۆکولمه‌سینه باعث اولورلار. 4

«آذربایجان» قزنتی «آذربایجان خالقینی صلوح طرفداریدیر» ادلی باش مقاله‌سینده یازیر:

«بیز دونیانین بوتون صلوح سئور خالقلارینا و آذیخاهلارینا بیلدیردی کی، بیز اختلافلاری صلوح و دوستلوق یولو ایله حل ائتمگه حاضیر اولدوغوموز سون درجه قدر موذافیعه ائدی کی. لاکین تئهران مورتعجلی بونا حاضیر اولماق ایستهمیرلر» 5.

لوندون رادیوسو 1946 جی ایلین مای آیین 18 ده قواموالسلطنه طرفیندن بیر بیانات نشر ائدیلمیشی خبر وئرمیشدی. همین بیاناتدا دئییلیر کی، ایرانین ارتجاعی عونصورلری خارجی جی سفرلیکلره پناهنده اولوب اولکده هر ج مرچلیک یاراتماقلا یئنیندن اوزلری اوچون پارلاماندا صندل آختاریلار. بونلار بیزیمله سوونت دولتی آراسیندا آنلاشیلمازلیغا و اینجیکلیک یاراتماغا باعث اولموشلار. ایندی ده خارجیجه منیم استغفا یا چیخماغیم حاقیندا شایعه یایماقدادیرلار. بونلار 13 و 14 جو مجلس دؤره‌سینده هئج بیر ایش گؤرمه‌دیله. نهایت، مملکتی ایندیکی وضعیته دوچار ائتدیلر. اولنار پیشهوری نین حاقلی اعتبار نامه‌سینی رد ائتدیلر. ایندی آذربایجان نوماینده‌لری نین دوستجاسینا موذاکره‌لری باشلانمیشدیر و تامام ایرانین اصلحاتیندان اؤترو گئنیش پلانلار ترتیب ائدیلمیشدیر کی، بو دا آذربایجان مساله‌سی حل اولوندوقدان سونرا حیایا کئچیریله‌جکدیر. 6.

لاکین قوامین بو بیاناتی باشدان آیاغا قدر یالان و حیله دن عبارت ایدی. او، واخت قازانماق ایستهمیردی، آذربایجان خالقینی میلی آزادیق حرکتینی بوغماق اوچون بو بیر مائور ایدی، چونکی اونون بیاناتیندن بیر گون سونرا، یعنی

ماي آيين 19 دا ايرانين دولت. قوشونلاري آمريكان گنترالي شوارستكوفون باشچيلغي ايله هولاسو طرفيندن آذربايجان سرحدلرينه غفلتن هوجوما كنجدي. اونلار بونولا ايكنجي دفعه ايدي كي، آذربايجان سرحدلريني پوزاراق توپلا، تانكلا هوجوما كنجيرديلر. لاکين دوشمن قووولري هر ايكي هوجوملاريندا دا آذربايجان فدايلريني نين قودرتلي مقاومت ايله اوزلشهرک، اونون چالديغي مؤحکم ضربلري نتيجه سينده دارماداغين انديليب اوز مؤقعلرينه چکيلديلر. بئله ليکله ده مورتعيلرين نوبتي هوجوملاري و خام خياللاري پوچا چيخدي.

آذربايجاندا نشر انديلان دموکراتيک مطبوعات امپرياليستلرين و ايران ارتجاعچيلارين نين خالقي نين صولح آرزولارينا قارشى چئوريلميش بو فيتنه کار حرکتلريني بوتون دونيا خالقلاري قارشيسيندا آرديجليليقلاندا افاشا انديردي.

امپرياليستلرين و ايران ارتجاعسين نين باشليجا مقصد و هدف آذربايجاندا كي آزادليق حرکتلريني بوغماق ايدي، چونكي آذربايجان خالقي نين و ميلي آزادليق حرکتلريني دوشمنلري عئيني زماندا ايران آزادليغي و استقلاليتي نين دوشمنلري ايديلر. اونلار آذربايجان خالقي نين آزادليغيني ايران آزادليغي نين ضامني و اجرچيسي گوردوكلري اوچون اوندان قورخوردولار.

پيشه وى آسيا خالقلارين نين ميلي آزادليق حرکتلارين نين جلادي اولان امپرياليستلري و اونلارين منفور حرکتلريني دامغالياراق دنميشدير: «...موستملكه صاحبي اولان دولت اچريسينده. حقيقت يوخدور. اونلار ايسته بيرلر نچه ميليونلوق بير خالقي اوز منعتلرين نين و شوم مقصدلرين نين قورباني ائتسينلر. اونلارين مقصدلري فقط قازانماق، قازانماق، قازانماق دير» 7.

آذربايجان دموکرات فرقه سي مركزي كوميته سي نين 1946 جي ايل ماي آيين 30 دا و ايون آيين 1 ده كنجيريلميش گننيس پلنومو ميلي حؤكومتن باش نازيري پيشه وى نين ايران حؤكومتي ايله آپارديغي دانيشيقلار حاقيندا كي حساباتيني دينلهميرک آذربايجان نوماينده هئيتي نين سياسي حرکت خطيني بيندي و موداکرملرين موقفيتله باشا چاتديريلماسي اوغروندا آرديجليليقلاندا موباريزه آپارماغي فرقه نين اجرابيه هئيتينه بير وظيفه اولاراق تاپشيردي.

فرقه نين يئرئديگي دوزگون سياستي، آذربايجان خالقي نين ميلي آزادليق حرکتلرين نين گوجلو دالغاسي و ايران آزاديخلارلارين نين آرديجيل موباريزه سي نتيجه سينده 1946 جي ايل ايون آيين 13 ده قواموالسلطنه نين سياسي موعاويني موظف **فيروز** باشدا اولماقلا نوماينده هئيتي دانيشيقلاري داوام انتديرمک اوچون آذربايجانين پايختي تبريز شهرينه گلدي.

بو مونا سيبته «ايران ما» قرنتي 11 ايون 1946 جي ايل تاريخلي نومره سينده آذربايجاندا خالق حاکيمي تي يارانديغي واخت اوگونکو دولت باشچيسي صدر و حکيمي نين، آلتی آي كنجديکن سونرا يئني دولت باشچيسي قواموالسلطنه نين آذربايجان مساله سي نده يئرئديکلري سياست و مؤقعلريني اونلارين سوزلري ايله بئله شرح ائتميشدير: «آزين 21 ده (12 دنکابر 1945 جي ايل) آذربايجان دموکرات فرقه سي تبريزده حؤكومتي اله آلدی. او واخت مركزي دولت قيشقيردي: «بیز بو ياغيلاري يئرلرينده اوتورداچاييق». بيز اونلاري آرادان آپارماق اوچون بيرلشميش ميلنلر شوراسيندان کؤمک ايستيه جه ييک. دوز آلتی آي سونرا خوردادين 21 ده (13 ايون 1946 جي ايل) مركزي دولت آذربايجان نوماينده هئيتي گوندردي كي، آذربايجانين ميلي آزادليق حرکتلرين نين باشچيلاري ايله دانيشيق آپارسين. بو گون مركزي حؤکومت آرمليليقلاندا دئيير: «بیز آذربايجانين دموکراتيک حرکتلرين ايله همکارليق ائتمگه حاضيريق، بيز مسالطري صولح و دانيشيق يولو ايله حل انده جه ييک، بيز اونلارين طلبلريني ائشيتمگه حاضيريق، بيز بيرلشميش ميلنلر شوراسينا داخيلي ايشلر يميزه قاريشماغا ايجازه وئرميه جه ييک».

دانيشيقلار ايكي گون داوام ائتدي. ايران دولتي نين نوماينده هئيتي ايله آذربايجان ميلي حؤكومتي نين نوماينده هئيتي راضيليجا گلهرک بيرنجي دفعه گوروش و موداکرملرده ايران دولتي نين 7 ماده دن عبارت بياناتي ايله بيرليکده 15 ماده دن عبارت هر ايكي دولت نوماينده ليگي طرفيندن بيرگه موقاويله ايمضالاندي،

موقاويله يه گوره آذربايجان خالقي نين ميلي آزادليق حرکتلرين نين ايران دولتي طرفيندن دموکراتيک بير حرکت کيمي رسمن تانيميشدير. بو حاقدان گؤستريلير كي، كنجيش استبداد حؤكومتي مأمورلارين نين، آزادليق و دموکراتيا دوشمنلرين نين

سونسوز ظولمو نتیجه‌سینده 1324 جو ایلین شهر یور آیین 12 ده (1945 جي ایل) یارادیلیمیش حرکات موترقی،
دموکراتیک و ایرانین حقیقی استقلالیت و تمامیتی نین ضامنی اولان بیر حرکات تانینیر.8

موقاویلده آذربایجاندا حیاتا کئچیریلیمیش تورپاق اصلاحاتی نین بوتون ایراندا حیاتا کئچیریلیمهسی قئید اولونموشدو.

موقاویلده اساسن آذربایجان خالقینا یالینز ابتدایی مکتبلر ده دئییل، هابئله اورتا و عالی مکتبلر ده، علمی اوجاقلاردا، دولت
ایداره لرینده فارس دیلی ایله یاناشی آذربایجان دیلینی تدریس ائتمک و ایشلمک اختیار ی وئر یلمیشدی.

موقاویله نین 12 جي ماده‌سینده بو حاقدا گؤستر یلیر کی، اورتا و عالی مکتبلر ده تدریس فارس و آذربایجان دیل لرینده
آپار یلسین.9

موقاویلده آذربایجاندا اقلیت تشکیل ائدن کورد، آسوری و ائرمینی خاقلارینا دا مکتبلر ده 5 جي صیفه قدر اؤز آنا
دیله نده اوخوماق حقوق وئر یلمهسی گؤستر یلمیشدی.

موقاویلده اساس ماده لر دن بیری ده بوتون ایراندا دموکراتیک اوصولون حیاتا کئچیر یلمهسی و آزادلیغین تامین
اولونماسی اوچون یئنی سئچکی قانونون 15 جي مجلس طرفیندن تصدیق اولونماسی ایدی. بو دموکراتیک سئچکی
قانونونا گؤره بوتون ایراندا قادینلارا کیشیلر له برابر حقوق وئر یلمهسی ایران دولت ی عهده‌سینه گؤتوروردو.

موقاویله نین 9 جو ماده‌سینده بو حاقدا گؤستر یلیر کی، دولت 15 جي مجلس آچیلان کیمی قادینلارین کیشیلر له برابر
عمومی، گیزلی، مستقیم، برابر سئچکیلر ده اشتراک ائتمک حقوق ائده ائتمه لر ی باره سینده سئچکی قانونون
لایحه‌سینی مجلسه تقدیم ائدی و اونون تصدیق اولونماسینی ایستیه جکدیر.10

موقاویلده عئینی زاماندا ایران مجلسینده آذربایجان وکیل لر ی نین سای ی نین آذربایجان اهالیسی نین سایینا گؤره
آرتیر یلمهسی قئید اولونموشدو.

موقاویلده اساسن اگر آذربایجان خالقی ایران مجلسینه 24 نوماینده سئچیب گؤندری ر دیسه، سونرالار اهالیسی نین سایینا
گؤره 44 نوماینده گؤندره جکدیر. بو ایسه مجلس نوماینده لر ی نین اوچده بیرینی تشکیل ائدیر.

بوندان باشقا، موقاویلده اهمیتلی ماده لر دن بیری ده دولت مأمور لاری نین آذربایجان خالقی طرفیندن سئچیلیمه سیدیر.
آذربایجان شهر لر ی نین خار ابالیغا چئور یلمهسی، خالقین معارف، طیب و ساده یاشایش ایمكانلار ی نین محروم ائدیلمهسی
محض بو سبب دیر، چونکی تئهراندا گلن مأمور لارین مقصدی آذربایجان خالقینی غارت ائتمک، چاپیب تالاماق،
وار لار اراق گئری قاییتماق اولموشدور.

ایران دولت ی ایله باغلانمیش موقاویله نین 5 جي ماده‌سینده آذربایجانین گلیر ی نین یوزده 75 فایز ی نین آذربایجانین اؤزو
اوچون ساخلانماسی، یوزده 25 فایز ی نین ده ایرانین عمومی مخارجی اوچون مرکز ه گؤندریلمهسی گؤستر یلمیشدی. بو
ماده نین ده آذربایجان خالقی اوچون بؤیوک اهمیت ی وار ایدی، چونکی آذربایجاندا میلی حؤکومتین غلبه‌سینه قدر اونون
بوتون گلیر ی تئهرانا گؤندری لیردی. خالقین زحمتی نین و آلین تری نین محصولو اولان بو گلیر اونون یارالارینی
ساغالتماق اوچون یوخ، تئهراندا عیش عیشر تله مشغول اولان وار لیلارین جیب لرینه تۆکولوردو. لاکین بوندان سونرا ایسه
همین گلیر ی نین 75 فایز ی آذربایجانین صنایع سینی، اقتصادیات و مدنیتی نی انکشاف ائدیر مگه، خالقین منافعینه خیدمت
ائتمگه یؤنلدیلمه جکدی.

آذربایجان خالقی بوتون ایراندا دموکراتییا و آزادلیغین بر یا ائدیلمهسی نامینه، ایران خالقی نین منافع ی. خاطرینه، ایرانین
استقلالیتی اوچون موداکره و دانشیق لاردا بؤیوک گوزشتره گنتمگی لازیم بیلدی.

پرولتاریاتین داهی رهبری و. ای. لنین 1918 جي ایله یازدیغی «امتریکا فهله لر ی نه مکتوب» آدی اثرینده گؤستر میشدیر
کی: «بورژوازییا غالب گلیمک خاطرین، حاکیمیتین فهله لر ایله کئچمهسی خاطرینه... هر بیر قوربانی وئر مکدن و
او جومله دن بیر حیصه تورپاق قوربان وئر مکدن، امپر یالیزم قارشیسیندا ان آغیر مغلوبیتلر ده دؤز مکدن چکیمگین
مومکون اولدوغونو و لازیم گلدیگینی باشا دوشمه یلر سوسیالیست دئییلر» 11. محض بونا گؤره ده ایران دولت ی نین

تاکیدینه گۆره آذربایجانین آیریلماز حیصه سی اولان زنجان و خمسه ویلایتیندن آذربایجان خالق قوشونلارینی و فدایی دستلرینی گئری چاغیرماق و همین یئرلری ایران دۆلتی نین اختیارینا وئرمک قرارا آلیندی. هر ایکی نوماینده هئیتی طرفیندن امضالانمیش موقایلهیه اساسن آذربایجان میلی مجلسی — آذربایجان ایالتی انجومنی، آذربایجان نازیرلر شوراسی — آذربایجان مودیرلر هئیتی، محلی وزیرلر — آذربایجان ایداره ریسلری آدلاندیریلدی.

آذربایجان دموکرات فرقهسی نین و میلی حؤکومتین بوتون بو گوزشتره گئتمکدن مقصدی آذربایجان خالقی نین اله انتدیگی نایلیتلره بوتون ایراندا قانونی شکل وئرمک، بو دموکراتیک اصلاحاتلاری ایراندا دا حیاتا کئچیرمک، ایران خالقلارینی ایشیقلی و آزاد گونه چیخارماق، خالقی امپریالیزم و مستملکه اسارتیندن خلاص ائتمک ایدی.

آذربایجان خالقی ایله بیرلیکده ایران خالقی، ایرانین اجتماعی، دموکراتیک تشکیلاتلار و قزئتله ایران دۆلتی ایله آذربایجان میلی حؤکومتی آراسیندا باغلانمیش موقایلهیه بگندی، اونو ایران خالقلاری نین آزادلیق و استقلالیتی اوچون بؤیوک بیر سند کیمی قیمتندیریلر.

بو مونسیتله ایرانین بیر سیرا شهرلریندن، حزب توده ایرانین تشکیلاتلاریندان و فهله همکارلار اتفاقلاریندان، گنجلر و قادینلار تشکیلاتی و دموکراتیک جمعیتلردن آذربایجان میلی حؤکومتی آدینا تبریک تئلقراملاری و مکتوبلاری گلیردی.

اصفاهاندا گؤندریلمیش تبریک تئلقرامیندا دئییلیر: آذربایجانین شوجاعتلی دموکرات فرقهسی نین رهبری پیشهوری جنابلارینا!

اصفاهان فهلهلری، اکینچیلری، موختلیف طبقلردن اولان ضیالیلاری و بوتون آزادیخواهلاری طرفیندن بونا وکیل اندیلمیش کی، آزادیخواه و قاباقجیل دموکرات فرقهسی نین آذربایجانلیلارین و سایر وطنداشلارین حقیقی حقوقونو اله آلماق اوغرونداکی موفقییتینی تبریک اندیم. دموکرات فرقهسینه و ایران میلی نین آزادیخواه عونصورلرینه گوندن گونه داها آرتیق موفقیتلر آرزولاییرام.

حزب توده ایرانین اصفاهان تشکیلاتی نین مسؤلو فداکار 12.

ایران قادینلاری نین حقوقونو مودافیعه ائدن جمعیت تئهراندا گؤندریلگی تئلقرامدا ایران قادینلاری نین سئوینجینی بیلدیرمک یازیر: «قادینلارین حقوقونو مودافیعه ائدن جمعیت بو واسیطه ایله اؤز صمیمی تشکولرینی سیزه و دموکرات فرقهسی نین باشقا رهبرلرینه بیلدیریر کی، سیز اؤز سارسیلماز اراده و فداکارلیقلارینیز سایه سینده ایرانین آزادیلغی یولوندا بؤیوک موفقیته نایل اولموشسونوز. خصوصن قادینلاری قرینهلر بویو داوام ائدن اسارت و محرومیتدن قورتارماق، هابئله اولارین سئچکیده اشتراک ائتمه لری و سایر اجتماعی حقوقلارا مالیک اولمالاری اوچون بؤیوک قدملر گؤتورمک دموکرات فرقهسی نین بؤیوک حرکاتی نین برکتیندن وجودا گلیمشدیر.

قادینلارین حقوقونو مودافیعه ائدن جمعیت» 13.

آذربایجاندا نشر ائدیلمش دموکراتیک مطبوعات آذربایجان و ایران خالقلاری نین اجتماعی سیاسی حیاتی اوچون بؤیوک اهمیته مالیک اولان ایران دۆلتی ایله امضالانمیش موقایلهیه گونون سیاسی موضوعو کیمی قیمتندیردی.

«آزاد میت» قزئتی بو مونسیتله یازیردی: «آذربایجان بیر دفعه داها اؤز تاریخی وظیفه سینی شرافت و صداقتله یئرینه یئتیرمگه موفق اولوب موخالیفلرین آغزیندان ووردو. موافقتنامه باغلانندی. ایراندا دموکراسی اوصول یارانماغا زمینه حاضرلاندی» 14.

دوغرودان دا آذربایجان دموکرات فرقهسی نین رهبرلیگی آلتیندا آذربایجان خالقی نین بیر ایلیک قهرمانجاسینا موباریزه سی و فعالیتی اونا ایران خالقلاری ایچریسینده بؤیوک نفوذ، حؤرمه، شؤهرت، صداقت و اعتبار قازاندیردی.

ایران آزادیخواه لاری اعتراف ائدیلمش کی، بیزیم میلی دموکراتیک حرکاتیمیزین تاثیری آذربایجان حدودوندا قالمایب بوتون ایرانی ایشیقلا ندیرمیش و بوتون ایران آزادیلغی نین ضامن اولموشدور 15.

«آزاد ملت» قزنتي بو موناسبتله يازير: حركاتيميزين نتيجهسينده ايراندا ارتجاعنين جبهه سي پارچالاندي، ايرانين آزاديخالاري صدر و حكيمة كيمي مورجع دولت باشچيلاريني نين ظولموندن قورتاردي.

اگر آذربايجانين فداكار و قهرمان خالقي نهرانين مورجع حوكومتلرينين ظولم و تضيقيني نين موقابيلينده قيبام ائتمهسه يدي، ايندي ايراندا آزادليقدان اثر قالماييب، نهرانين دوستاخانا لاري دولمشدو 16.

بو بير انكار ئدلمز حقيقتدير كي، آذربايجاندا غلبه چالميش 1945—1946 جي ايل ميلي آزادليق حركاتيني نين قودرتي ايراندا آزادليق و دموكراتيک اوصولون تامين ائدلمهسي اوچون قديم گؤتورمگه الوريشلي زمينه حاضير لاميشدي. محض بونا گؤره ده موقابيله امضالانديقدان سونرا ايران دولتي نين باشچيسي قوامو السلطنه حزب توده ايرانين رهبرلريندن 4 نفريني اوز دولت كابينةسي نين تركيبينه قبول ائتميشدي.

1945—1946 جي ايله آذربايجاندا غلبه چالميش ميلي آزادليق حركاتيني نين نتيجه سيدير كي، «ايندي همين يولداشلار يميز مملكتين موقدراتيندا شيركت ائدير لر. بو، خالقيميزين جديتي سايه سينده اولموشدور» 17.

گون كؤچديكجه، ايرانين اوفوقلاري ايشيقلانديقجا ايران خالقلاري آذربايجان خالقي نين ميلي آزادليق حركاتيني نين مضمونونون حقيقي معناسيني داها ياخشى درك ائدير و گؤزلري ايله گؤروردولر. آرتيق بو دؤرده بيز ايران شهرلرينده خالق كولتولرينين تشبوئو ايله ايالتي. انجومنلرين ياراديلماسي اوغروندا گنئيش. فعاليت گؤستريلديگي نين شاهدي اولوروق.

1. سيد جعفر پيشه وري، «21 آذر»، 1961 جي ايل.
2. و 3. «آذربايجان» قزنتي. ايکينجي دؤره. نؤمره. 185، 29 آپريل 1946 جي ايل.
4. «آزاد ملت»، آذربايجان ميلي مجلسينين اورقاني، نؤمره. 36، 14 ماي 1946 جي ايل.
5. و 6. «آذربايجان» قزنتي. ايکينجي دؤره. نؤمره. 196، 11 ماي 1946 جي ايل.
7. سيد جعفر پيشه وري، «21 آذر»، 1961 جي ايل.
8. «آذربايجان» قزنتي، نؤمره. 201، 17 ماي 1946 جي ايل (آذربايجان نومايندهلرينين نهران حوكومتي ايله آپارديقلاري موداكيرملر باره سينده بيانات).
9. «آذربايجان» قزنتي. ايکينجي دؤره، نؤمره. 226، 15 ايبون 1946 جي ايل.
10. «آذربايجان» قزنتي، نؤمره. 226، 15 ايبون 1946 جي ايل (مرکزي حوكومتله آذربايجان نومايندهلري آراسيندا راضيلاشديريلميش قرار دادين منتي).
11. و. اي. لنئين، اثرلري، 28 جي جيلد.
12. «آذربايجان» قزنتي، ايکينجي دؤره، نؤمره. 232، 22 ايبون 1946 جي ايل.
13. «آذربايجان» قزنتي، ايکينجي دؤره، نؤمره. 233، 24 ايبون 1946 جي ايل.
14. «آزاد ملت»، قزنتي. تبريز، ايکينجي دؤره، نؤمره. 63، 14 ايبول 1946 جي ايل.
15. «شهر يورين اون ايکيسي»، تبريز، 1946 جي ايل.
16. «آزاد ملت»، قزنتي. تبريز، ايکينجي دؤره، نؤمره. 79، 15 اوقوست 1946 جي ايل.
17. «آذربايجان» قزنتي، ايکينجي دؤره، نؤمره. 278، 19 اوقوست 1946 جي ايل.

امپرياليزم قارشي و ايران دنسپوتيزمي عليهنه حرکاتين ماهيتي حاقيندا

موستملکه و آسيلي اولکه خالقلاري نين آز ادليق حرکاتلاري کيمي، 1945—1946 جي ايلده آذربايجان خالقي نين ميلي آز ادليق حرکاتي دا امپرياليزم و اونون ال آلتيلاري اولان ايران ارتجاع سينا قارشي يوندليميشدير.

بونو قنيد انتمک لازيمدير کي، حزب توده ايرانين مرکزي کوميتهسي، اونون موباريز انقلابي مطبوعاتي آذربايجان خالقي نين دموکراتيک حرکاتين اهميتيني و اونون تاثيريني يوکسک درجه قيمتلنديرميش، ارتجاع و امپرياليزم قارشي موباريزمه آذربايجان خالقي نين مؤحکم و صداقتلي آرخاسي اولموشدور

حزب توده ايرانين مرکزي کوميتهسي نين بيرينجي کاتيبي رضا رادمنش دنميشدير کي، آذربايجانين دموکراتيک حرکاتي ايرانين آز ادليق و استقلالينين ضامينيدير. بيز هر واخت مورتجعلن آغير تضيفلرينه معروض قالدغيغيميز زمان دموکراتيک آذربايجانين پولاد کيمي بيزيم مودافيعه ميزده دوردوغونو خاطريريميزه گتيريريم. يولداشلار! بئري واردير کي، سيز کچميش و اينديکي موباريز نيزله و فداکارليغينيزلا فخر انده سينيز. من آبادان فهلهلرينه نيطق اندرکن اونلارا دنديم کي، ايرانين بوتون آز ادخاللاري، خصوصيله آذربايجان سيزه نجات وئر مجکدير 1.

1945 جي ايلين ايپول آيندا بين الخالق همکارلار اتفاقلاري فدراسياسي نين باش کاتيبي لوي سايان فرانسادان ايرانا دعوت انديلميشدي. تنهراندا اولارکن آذربايجان زحمتکشلاري اونو آذربايجانا دعوت انديلر. لوي سايان 1946 جي ايل ايپول آينين 24 ده آزاد آذربايجانين پايختي، انقلاب اوجاي تبريز شهرينه گلدي. او، ميلي آز ادليق حرکاتينين آذربايجان خالقينا وئرميش اولدوغو دموکراتيک حوققلاري، خالقين گوزرانينين گوندن گونه ياخشيلاشديغيني، اولکه نين آبادلاشماسيني، بير سوزله، اوز موقدراتينا صاحيب اولموش آذربايجان خالقي نين سياسي حوققلارا ماليک اولدوغونو، تصروفات، علم و مدنيت ساحه سينده الدهه انتديگي ناييلتلري گوزلري ايله گوروب شاهيدي اولدو.

لوي سايان تبريزده کچيريلن آذربايجان همکارلار اتفاقي نين بيرينجي قورولتايندا نيطق اندهرک، آذربايجان خالقي نين ميلي آز ادليق حرکاتيني بنله قيمتلنديرميشدير: «من بين الخالق همکارلار اتفاقلاري فدراسياسي نين صميمي تبريکلريني سيزه — اوز جهانشمول قيامي ايله اسارت زنجيريني قيرانلارا چاتديريرام. من سيزين دموکراتيک حرکاتينيزا سلام گوندريرم. سيزين ياراندغيغينيز دموکراتيا ايران ميلتي اوچون پارلاق نومونهدير. اواميد انديرم کي، آذربايجان دموکراتياسي بوتون ايرانا ياييلاجاقدير» 2.

اورتا شرق فهلهلري نين نومابندهسي، سورييا لبوان فهله همکارلار اتفاقلاري نين صدري موصطفا ال اريس آذربايجان فهلهلري نين 23 ايپول 1946 جي ايلده تبريزده آچيلميش بيرينجي قورولتايندا چيخيش اندهرک دنميشدير: «... آذربايجان خالقي بوتون دونيا خالقلاري آراسيندا، خصوصيله شرق خالقلاري آراسيندا غنيرتلي و آز ادليق سئون بير ميلت کيمي تانيميشدير... بيز، عرب فهلهلري، افتخار انديريم کي، دونيا موستملکه چيلري نين آتاسي سايبان اينگيليس امپرياليسلري نين چيگنلري سيزين بو حرکاتينيز نتيجه سينده نيتيرمير، او، بارماقلارين گميرير، زيرا او، مجبور اولاجاقدير کي، ايراندان، بلکه ميصير و شرق دنده ال چکسين» 3.

ايران فهلهلري همکارلار اتفاقلاري نين مرکزي شوراسي نين صدري رضا روستا آذربايجان فهلهلري نين بيرينجي قورولتاينداکي نيطقنده آذربايجان زحمتکشلاري و اونون دموکراتيک حرکاتي عنوانينا دنميشدير: «آذربايجان خالقي نين دموکراتيک حرکاتي ايران کارگرلر تشکيلاتينين قوونلمه سينه بويوک تاثير بوراخميشدير. اگر آذربايجان حرکاتي اولماسايدي، ايندي آز ادخاللار زيندانلاردا چورويرديلر. بوتون ايران زحمتکشلاري اوز آز ادليقلاري اوچون آذربايجان زحمتکشلرينه بورجلودورلار. آذربايجان دموکراسي اوجاغيدير. ايندي بوتون ايران زحمتکشلري اواميد انديرلر کي، آذربايجان زحمتکشلري نين کومگي ايله اوز آز ادليقلارين تامين اندهجکلر» 4.

آذربايجانين مىلى آزادلىق حركاتىنى و آذربايجان خالقىنى ايران آزادلىغىنى نجات و ئىرجىسى آدلاندىران حزب توده ايرانين مركزى كومىتەسىنىن عضوو دوكتور كشورز اوز نىطقىندە بئله دئمىشدير: «بو بىرىنجى دفعە دئىلىدىر كى، آذربايجانين شەمىلى مىلىتى ايران مىلىتىنى اىستىداد چنگلىندن قورتارىر...»

ساعدا و صدرىن وحشت و تئروورچو حۇكومتى آزادىخاھلارى ازديگى زامان بوتون آزادىخاھلار گۇزلىرىنى آذربايجانا دىكىمىشدىلر. بو اومىدە دە اونلار سەھو ائتمەمىشدىلر.

دونن سىز، ايران مىلىتىنى ساعدا و صدرىن چنگلىندن قورتاردىنيز. صباح سىز اوز قودرتلى بىلكلرىنىزله بوتون ايران اوزرىندە آزادلىق بايراغىنى قالدىرىپ ايران مىلىتىنە نجات و ئىرجىسىنىز»⁵.

آذربايجان خالقىنىن 1945—1946 جى ايللر مىلى آزادلىق حركاتى ايران خالقلىرىنىن امپىريالىزمە و مورجع اوصولى ايدارە عئىھىنە آپاردىقلارى موباريزە تارىخىندە اوزونە ابدى شۇھرت قازاندىردى، چونكى بو حركات امپىريالىزم و فاشىزم عئىھىنە آپارىلان موباريزەنىن اىچرىسىندن دوغوشدور.

آذربايجان خالقىنىن 1945—1946 جى ايللر حركاتى اوز ماھىتى اعتبارى ايله ايران دىسپونىزمىنە و امپىريالىزمىن اسارتىنە قارشى چئورىلمىش بىر حركات اولدوغو اوچون، دونيانىن و ايرانىن وطنپور و آزادلىق سئون خالقلىرى طرفىندن اوركدن سئوبلىر و مودافىعە اولونوردو.

بو حركاتىن امپىريالىزم و فئوداليزم عئىھىنە و ايران خالقلىرىنىن مىلى آزادلىق حركاتىنىن بىر حىصە سى اولدوغونو گوسترن «مردم» قزنتى اوز فيكرىنى بئله افادە ائدىر: «...آيدىندىر كى، آذربايجان خالقىنىن 1945—1946 جى ايللر دموكراتىك حركاتى و وطنىمىزىن آزادلىق حركاتىنىن بىر حىصە سى ايدى و بو حركات تارىخدە مورتقى و وطنىستلىك حركاتى كىمى تانىمىشدىر. بو حركاتىن امپىريالىزم. و فئوداليزم عئىھىنە اولان مقصدلىرى بوتون اولكە خالقلىرىنىن داھا گنىش هدف و مقصدىنە چئورىلير»⁶.

آذربايجان خالقىنىن مىلى آزادلىق حركاتى ايران زحمتكشلىرىنىن انقلابى موباريزەسىنىن، موستملكە و كاپىتالىست اولكلەرى خالقلىرىنىن صولح، دموكراتىيا و سوسىيالىزم اوغروندا بين الخالق امپىريالىزمە و ارتجاعىا قارشى آپاردىغى موباريزە حركاتىنىن تركىب حىصە سى اولموشدور. بونا گۇرە دە بو حركات موباريزەنىن عمومى يئكونلارى جەھتدن دە اهمىتلىدىر.

و. اي. لىنىن دندىگى كىمى، مظلوم اولكلەرىن مىلى آزادلىق حركاتىنى رسمى دموكراتىك نۇقطة نظرىندن دئىيل، امپىريالىزمە قارشى موباريزەنىن عمومى يئكونونداكى نتيجهلرى نۇقطة نظرىندن قيمتلندىر مك، يعنى مجرد حالدا دئىيل، دونيا مقباسىندا قيمتلندىر مك لازىمدىر.

1946 جى ايلين فئورال آيىندا **بوقوسلاويا** مطبوعات آتتاشسىنىن نومابندەسى پاونل ميبويچ آذربايجان خالقىنىن مىلى آزادلىق حركاتى حاقىندا بئله دئمىشدىر: «من آذربايجاندا قهرمان و موباريز بىر خالق ايله تانىش اولدوم، او اوز آزادلىغى و حاق ايشى يولونداكى موباريزەسى ايله فخر ائدىر.

من ايناندىم كى، بوتون آذربايجان خالقى اوز مىلى حۇكومتىنە باغلى و صادقدير و هميشە اونون آرخاسىنجا گنتمگە حاضىردير.

من موشاهدە ائندىم كى، مىلى حۇكومت قورولاندىن بري آذربايجاندا مىلى مدنيت ياراتماق يولوندا بۇيوك قدملر ائىلمىشدىر.

آذربايجانلىلار آراسىندا من بىر نفرە راست گلەمدىم كى، باشقا بىر مىلتە عداوت بىلسىن.

آذربايجان حركاتىنىن بۇيوك موفقىتلىرىندىن بىرى دە بودور كى، بوتون مدنى اولكلەردە اولدوغو كىمى، قادىنلارا كىشىلرە عئىنى حقوق و ئىمىشلىر.

آذربایجان بوتون اقتصادي چتینلیکلرله موباریزمه غالب چیخماقدادیر. بو مووفقیتره آز بیر زاماندا نایل اولان بیر خالق، میلی آز ادلیق حاقینا و میلی استقلالییته تامامیله لایبقدیر» 7.

بوتون بونلار ایرانین و دونیانین بیر سیرا گۆرکملی سیاسی خادیملرینین و دموکراتیک مطبوعاتین آذربایجان خالقینین 1945—1946 جی ایللرده غلبه چالیدیگی میلی آز ادلیق حرکتینین آنتی امپریالیست، آنتی فنودال، ایران دنسپوتیزمی علیهینه اوبیئکتیو خاراکتیری و ماهیتی، اونلارین یازدیقلاری و سؤیلهدیکلری فیکرلر بو حرکتین بوتون ایران خالقلارینی دموکراتییا و میلی آز ادلیق موباریزهسینه انقلابی تاثیر گۆسترمهسینی و ائله ده آذربایجان خالقینین ایران آز ادلیغینین بایراقدارلی و ایران استقلالییته آلولو موذافیعه چیبسی اولدوغونو بیر داها پارلاق صورتده ثبوت ائتدی.

آذربایجان دموکراتیک حرکتینی، آذربایجان دموکرات فرقهسینین ایجتیماعی، صیغی ماهیتین خاراکتیریزه ائدرکن بونو قنید ائتمک لازیمدیر کی، آذربایجان دموکرات فرقهسینین یار انماسیندا، میلی حؤکومتین قورولماسیندا و فعالیتینده اساس اؤزک ایران آز ادلیق حرکتینین و ایران کومونیست فرقهسینین گۆرکملی خادیملرینین حل ائدیجی رولو اولموش دور.

میلی آز ادلیق حرکتینین اساس حرکت وئریجی قوموسی ایسه فهلهلر، کندلیلر، یوخسول و زحمتکش کندلی کوتلهلری اولماقلا برابر، بو حرکتدا صنعتکارلار، قباقلیلر، ضیالیلار، میلی بورژوازییا و خیردا بورژوازییانین و س. طبقهلرین موترقی نوامیندهلری اشتراک ائدیردیلر.

* * *

امپریالیستلر و ایران ارتجاعچیلاری دموکراتیک قوملری و دموکراتیک حرکتین سورعتلی یوکسلیشینی قارشیمسینی آماغا چالیشیردیلر. اولکده ارتجاع یئنین باش قالدیردی. ایرانین جنوبوندا ارتجاع قوملری دموکراتیک قوملره آمانسیز دیوان توتوردولار.

ماز انداراندا، مشهد، گیلاندا، اصفهاندا، شیرازدا، کیرمانشاهدا، یزده — عمومیتله جنوبدا حزب تودنین باشچیلاری حبس و سورگون اولوندولار، اونلارین مطبوعاتی قاداغان اولونور، کلوبلاری غارت ائدیله، یاندیریلیردی.

بوندان باشقا رشتده و گیلاندا دولت مأمورلاری بیر دستغنی سیلاخلاندیر اراق، آذربایجانا هوجوما باشلادیلار. فداییلر اونلارلا ووروشوردولار. اولنلرین و اسیر دوشنلرین جیبیندن ایران دموکرات فرقهسینین بیلنتی چیخیردی.

امپریالیستلرین و مورجع عونسورلرین آز غینلیغینی گۆسترن «آزاد ملت» قزنتی یازیر: «بو آخیرلاردا شرفده بویوک آز ادلیق حرکتینین مووفقیته قازانماسی بین المیلل ارتجاع جبهه سینه آغیر و ساغالماز ضربلر ووردو.

ارتجاع عونسورلری ال آیاغا دوشدولر. تورکییده ارتجاعنی قوتلندیردیله، فلسطین، سوریا و میصیره آزدیخالاری بو غاما ال آتدیله. ایندونزیا آزدیخالارینین باشینا بومبا یاغیردیله...

خوزیستاندا ضربلر باشلانیدی. اودلار آچیلدی. امپریالیزم کارگرلرین اولرینی یاندیردی، یوزلرله فهلهلری فاجعه لی حالدا یارالاییب اولدوردو، کلوبلارینا اود ووردو» 8.

آذربایجان دموکرات فرقهسینین و ائله ده ایرانین دموکراتیک تشکیلاتلارینی قارشیمسیندا ارتجاع قوملرینه قارشی واحد جبهه تشکیل ائتمک کیمی مهم مساله دوروردو. محض بونا گۆره ده حزب توده ایران، ایران دموکرات فرقهسی، آذربایجان دموکرات فرقهسی، کوردوستان دموکرات فرقهسی، سوسیالیست حزبی، جنگل (اجتماعیون) حزبیندن عبارت تشکیلاتلارین واحد جبهه سی یارانیدی.

دموکرات و آز ادلیق قوملری مؤحکمندیجه ایرانین ارتجاعچی حاکیم دایرملری داها دا آز غینلاشاراق اولکهنین هر یئرینده هوجوما کئچیردیله.

قوامالسلطنه «بیزی راضی سالماق اوچون و بیزیم خالقیمیزین اعتمادینی قازانماق اوچون آزدیخاه و دموکراتیک حزبلرین باشچیلاریندان دؤرد نفرینی اؤز کابینهسینه دعوت ائتمکله بیزیم نهضتیمیزه و بیزیمله آپاریلان دانشیقلارا آچیق صورتده موخالفت ائدن وزیرلرین عذرونو ایسته میشدی» 9.

لاکین بیر نچه آی کنجهده کی، قوامو السلطنه حزب توده ایرانین دورد نفر عوضونو ده دؤلتین ترکیبیدن چیخارتدی. آرتیق گنتدیگجه قوامو السلطنه نین ماسکاسی آچیلدی و اونون یئریتدیگی سیاستین دموکراتییا و آزادلیق علییهینه اولدوغو دا اؤزونو گؤستریدی.

ایرانین ژاندارم، قوشون و پولیس لری زنجان شهرینی بیر فاتح کیمی آدیقلارینی ادعا ائدهرک دموکراتلارا دیوان توتدولار. اونلار زنجاندا سیلاحسیز اهالینی اولدوروب، اوشاقلاری بوغوب آياقلاری آلتینا سالدیلار.

آذربایجان خالقی ایران حؤکومتی ایله باغلا دیغی موقایله نامهیه صادق قالدی، لاکین خیانتکار قوامو السلطنه یازیب امضالادیغی موقایله نی آچاقجاسینا پوزدو.

«آذربایجان خالقی وئردیگی قول و فادار قالمیش و موافقتنامه نین ماده لرینی بیربیر ایجرا ائدهرک بوتون. خمه و. زنجان ویلایتینی خالق قوشونلاری و فدایلردن بوشالداراق گئری چکدی. قوامو السلطنه ایسه زنجان فاجعه سینی ووجودا گئیرمکه اوز موستبد حوققباز و ویجدانسیز سیماسینی گؤستریدی. قوام بو صیفتی ایله دونیانی آداتماغا موفوق اول بیلیمه چکدیر. اونون اوچو اوخونموش و آچاق مقصدی آیدینلاشمیشدیر» 10.

خیانتکار قوامو السلطنه ایران مجلسینه سئچکیلرین گویا آزاد کئچیریلیمه سی پرده سی آلتیندا آذربایجانا «آسایش تامین ائتمک» آدی ایله قوشون قورولری گؤندرمگه تشبیه ائدیر. بو مونسبتله نشر ائدیگی بیاناتیندا گویا همین سیلاحلی قورولر سیاسی ایشلره قاریشما یاجاق، فقط سئچکیده قایدا قانونو گؤزله یه چکدیر.

آذربایجاندا امنیتی و قایدا قانونو قورویان فدایی و خالق قوشونلاری اولدوغو حالدا سیلاحلی قوشون قومه سی نین آذربایجانا گؤندریلمه سی نین یالینز بیرجه مقصدی اول بیلردی، او دا خالقین آزادلیغینی بوغماق و یئنیند اونا اسارت آلتینا آلماق ایدی.

آمریکا امپریالیستلری نین تنه ر انداکی سفری آلتین آچیقدان آچینا ایرانین داخلی ایشلرینه قاریشاراق، آذربایجان خالقی نین آزادلیق حرکتینی قان دریا سیندا بوغماق اوچون قوامو السلطنه نی آذربایجانا قوشون گؤندرمگه تحریک و تشویق ائدیردی.

آمریکا امپریالیستلری نین بوتون بو جه دلری آذربایجان خالقی نین دموکراتیک نایلیتلرینی سیلاح گوجو ایله آرادان آپارماق و ایراندا وطنداش موحاربه سی یاراتماق، قارداش خالقلارین قانلارینی تۆکمک مقصدینه خیدمت ائدیردی. امپریالیستلرین، ارتجاع نین خالقین آزادلیغی علییهینه چئوریلیمیش سیاستلری آذربایجان، کورد و ایران خالقلاری نین سونسوز نفرت و غضبلری نین آرتماسینا سبب اولدو.

آمریکان اینگیلیس امپریالیستلری نین و اونلارین ال آلتیلاری اولان ایران ارتجاعی قورولری نین هوجوملارینی دفع ائتمک، اوز آزادلیغینی قوروماق اوغروندا آباغا قالمیش آذربایجان و کورد خالقلاری ایله بیرلیکده آذربایجانین دموکراتیک مطبوعاتی دا فرقه نین؛ رهبرلیگی ایله گنیش خالق کوتله لرینی نین آزادلیق کئشیگینه دور اراق دوشمنلره قارشی کسکین بیر سیلاحا چئوریلدی.

«آذربایجان» قزنتی «هاری و نه اوچون گلیرلر؟» آدی باش مقاله سینده یازیب: «بیز چوخ گؤزل بیلیریک کی، آغایی قوام و ارتجاعی عونصورلر یئنی بیر دیکتاتورلوق ووجودا گئیرمگه چالیشیرلار. بیز چوخ گؤزل آنلامیشیق کی، آغالار مشروطه و ناقص قانون اساسینی بئله اورتادان قالدیرماق فیکرینده دیرلر.

بیز چوخ یاخشی آنلامیشیق کی، اونلار ایستیمیرلر پست، رذیل و آچاق نؤکرلردن توپلانمیش بیر مجلس یارادیب اونون آدیندان ایراندا آزادلیق ریشه سینی کسینلر. بیز چوخ گؤزل بیلیریک کی، اونلار گوندن گونه شیدتلمکده اولان آزادلیق حرکتیندان وحشته دوشوب اونون قاباغینی آلماق اوچون هر جور نامردلیگه حاضر دیرلار» 11.

معلوم اولدو كي، آمريكان اينگيليس امپرياليستلري ياخين و اورتا شرقد؛ خصوصيله ايراندا اوز سياسي موقعلريني و نوفودلارينى مؤحكلمنديرمك و بو اولكه نين زنگين نفت ثروتلرينى تاماميله اله كنجيرمك، اوز ايشغالچيلىق و موستملكهچيلىك سياستلرينى حياتا كنجيرمك اوچون يئني موحاربييه آلونو شيدتلنديريرديلر.

دونيا خالقلاي آلمان فاشيزمى نين ياراتميش اولدوغو دهشتلي موحاربييه دن تزجه قورتارميشدي. لاکين آمريكان اينگيليس امپرياليستلري اوز منافعلري اوچون يئني موحاربييه اوجاقلاي ياراتماغا چاليشيرديلر.

امپرياليستلر بو حاديه دن بين الخالق عالمي قاريشديرماقدا و سوونت سوسياليست دولتي نين سرحدلرينده موحاربييه آلونو يانديرماقدا استفاده ائتمك ايستهيرديلر... 16

آذربايجان خالقي دونيادا صولحون نامينه، ايراندا قارداش قاني توكولمه سي نين قارشيسي آليناماسي خاطرينه آذربايجان ايالتي انجومنين قارينا گوزه سيلاحي يئره قويدو.

بئله ليكله، آذربايجانين فدائي و خالق قوشونلاري موقاويتم گؤستر مهيمرك. «آسايشي تامين ائدن» ايران قوشونلاري نين آذربايجانا گلمه لرينه يول وئردو.

اينسان قانينا سوساميش جلدلار آذربايجان، كورد، فارس، ائرميني، آسوري خالقلاي نين مرد و ناموسلو اوغوللارينى، او جومله دن: ميلي حؤكومتين پروكورورو فريدون ابراهيميني، اردبيل فرمانداري آذربادگاني، ماراغا فرمانداري سرهنگ قولامرضا جاويداني، ميلي حؤكومتين پوچت تئلقراف نازيري گئنئرال كبيريني، گئنئرال عظيميني، سرهنگ مرتضوي، آذربايجان دمورات فرقيسي اورميه و يلايت كوميته سي نين صدري آزاد وطني، اورميه معاريف ريسي آييوب شكيباني، قوجامان انقلابي نوروللا يكانيني، سرهنگ قولو صوبحيني و، سرهنگ آگاهيني، قاسميني، غفارينى، عمر انيني، شيخيني، جودتي، دبيري ناني، داداش تقيز ادهني، عبدالحسين احمديني، حسين نوريني (زولون لئوي)، آرسئن. شاختياني، مايور رامتيني، كاپيتان اژدر بالداريني، كاپيتان آلاهوردي ارغوانيني، علي قهرمانيني، ايگيد شاهسون قيزي سربيه ني، كورد خالقي نين رهبري قاضي محمدي، ايران مجليسي نين نوماينده سي صدر قاضي، گئنئرال محمد حسين خان سيف قاضي و يوزلرله وطنپرورلري گوللدهدير و دار آغاجيدان آسديلر. بو قارداش خالقلاي نين مينلرله موباريز اوغول و قيزلاري زيندانلارا ساليندي و سورگونلره گؤندريلدي. قهرمانجاسينا شهيد اولموش بو وطنپرورلر دار آغاجي آلتيندا، گوللنن زمان آذربايجان ميلي هيمني، اينترناسيونال هيمني اوخويارق آذربايجان، كورد و ايران خالقلاي نين ميلي آزادليق حركاتينا، دموراتييا و سوساليزم ايدنيالارينا، وطنه سون نفسلرينه قدر وفادار و صداقتلي قالدبقلاي نين بيلديرديلر.

تئهراندا نشر ائديلان «آهنگ زندگي» قزتي آذربايجان خالقي نين قهرمانليغيندان دانيشاراق يازميشدير كي، قوشونون هوجومو آمريكا موستشارلاري نين گؤستريشي ايله باشلاندي. آذربايجانين و كوردوستانين هر يئرلرله دار آغاجلاري قورولسو. داردان آسيلان و يا گوللنلرين سؤزلري خالقا، آزادليغا، عشق و پارلاق گلجه گه اولان اوميدله دولو ايدي 17.

آذربايجان و كورد خالقلاي نين امپرياليزمه و ايران ارتجاعسينا قارشي اولان ميلي آزادليق حركاتي بو قارداش خالقلاي نين شانلي موباريزه تاريخينده اؤزونه اولمز شؤهرت قازانديردي.

آذربايجانين خالق يازيچيسي ميرزه ابراهيمو بو بارده يازير: «تاريخين تكريني گئري دؤنرمك، بير خالقين تاريخينده بؤيوك ميلي دموراتييك حركاتين آچديغي يوللاري باغلاماق، شعور و دوشونجه لرده بوراخديغي ايزلري محو ائتمك مومكون دئييلدير. ايستر ايراندا و ايستر باشقا يئرلرده ارتجاع نين اينديكي وحشت و هاي كويونو غلبه ساياراق خالقلاي نين آزادليق موباريزه سيني منترله اولچنلر چوخ يانيليرلار. بين الخالق ارتجاع و يئني موحاربييه قيزيشديرانلارين فيتنه فسادين او يارق خالقلاي نين آزادليغي و دموراتييك حركاتلا اوينا يانلار هارادا اولورسا اولسون، اول آخير اكديكلريني بيجهك، اود ووردوقلاري كيتابلارين قيغيلجيميدان تورهين بؤيوك آلون ايچينده اؤزلري محو اولاجاقلار!» 18.

قارداش آذربايجان، كورد و ايران خالقلاي نين وئرديكي قوربانلار هدر گنتمه دي و گنتمه هجكدير.

آمريكان اينگيليس امپرياليستلري آذربايجان و كورد خالقلاي نين انقلابي حركاتيني قان ايچريسينده بوغوب، دموراتييك قورولوشلارينى داغيداراق دوغما آنا ديلينده نشر ائنديكي مطبوعات و كيتابلاري يانديرديسا دا، همين مطبوعاتين انقلابي

ایدئیلارینی، میلیونلارلا ساده امک آداملارینی نین گۆزل گلهجک حاقینداکی ایدئالارینی لغو اندیب آرادان قالدیرا بیلمدیلر.

آذربایجانین بؤیوک خالق شاعیری صمد وورغون اؤز آلولو سۆزلری ایله خالقین آرزو، اومید و دیلکلی نین یاخین گلهجکده حقیقته چئوریله جگینه اینامی یوکسک صنعتکارلیق و جوشقون هاملا بئله ایفاده ائتمیشدیر:

جلاد! سنین قالاق قالاق یاندیردیغین کیتابلار
مین کامالین شوهرتیدیر، مین اورگین آرزوسو...
بیز کؤچوروک بو دونیادان، اونلار قالیر یادگار،
مین کامالین شوهرتیدیر، مین اورگین آرزوسو...
یاندیردیغین او کیتابلار آلولانیر... یاخشی باخ!
او آلولار شعله چکیب شفق سالیب ظولمته...
شاعیرلرین نجیب روحو مزاریندان قالخاراق،
آلفیش دئیر عشقی بؤیوک، بیر قهرمان میلته... 19

آذربایجان دموکراتیک مطبوعاتی امپریالیستلرین و اونلارین ال آلتیلاری اولان ایران ارتجاعسینی بوتون دنیا قارشیسیندا دامغالادی. قارداش خالقلارین آزادلیق و صلوح سسینی دونیانین صلوحسئور و موترقی اینسانلارینا چاتدیرماقدا دموکراتیک مطبوعاتین بؤیوک خیدمتی اولدو. آذربایجانین دموکراتیک مطبوعاتی حرکاتلا بیر مئیدانا کلیب انکشاف ائتدیگی اوچون او، صلوح و آزادلیق کنشیگینده ده مؤحکم و ثباتلی دوردو و اؤز وظیفهسینی لیاقتله یئرینه یئتیردی، دموکراتیک مطبوعات آذربایجان خالقینی دوشمنلرینه قارشی آردیجیل موباریزه آپاردی، بو خالقین میلی آزادلیق حرکاتینی، اونون دوغما دیلینی و اریغینی. موترقی بیر میلته کیمی دونیایا تانیتدی. آذربایجانین دموکراتیک مطبوعاتی آذربایجان خالقینی 1945—1946 جی ایللار امپریالیزم و ایران ارتجاعسی علیهینه میلی آزادلیق اوغروندا آپارمیش اولدوغو موباریزهسی نین ان دگرلی و ان قیمتلی تاریخی سندي و انسیکلوپئدیاسیدیر.

آذربایجان خالقینی 1945—1946 جی ایللرده نشر ائدیلمیش دموکراتیک مطبوعاتی و اساس اورقان اولان «آذربایجان» قزنتی گنیش خالق کوتلهلری نین ارتجاع قوهلری اوزرینه موفقیتمی هوجومونو تشکیل ائتمکده، آذربایجان خالقینی انقلابی موباریزه یوللارینی مارکسیزم لنینیزم ایدئیلاری ایله ایشیقلا ندیرماقدا فرقه نین لینده ان کسکین و اعتبارلی سیلاح ایدی.

محض بئله بیر دؤورده، انقلابی حرکاتین یوکسلیگی و گنیش زحمتکش خالق کوتلهلری نین بیرلشدیگی دؤورده مطبوعاتی موزرینه گؤتوردو و وظیفه نین عهدسیندن شرفله گلیر و گنیش زحمتکش کوتلهلری، بیرینجی نؤبهده فهله و کندیلری انقلابین غلبهسینه سفربر اندیر و اونلاری اؤز دموکراتیک حقوqlارینی حیاتا کنچیرمگه روحلاندیریردی.

مارکسیزم لنینیزمین حیاتوئرچی ایدئیلاری ایله ایشیقلا نان و موباریزه انقلابچیلار طرفیندن تشکیل ائدیلمیش دموکراتیک مطبوعات ایراندا و جنوبی آذربایجاندا اؤز موستملکهچیلیک سیاستلرینی حیاتا کنچیرن آمریکان اینگیلیس امپریالیستلرینه و اونلارین کاسادیبی یالایان ایران ارتجاعچیلارینا قارشی چئوریلیمیش، خالق کوتلهلری نین موباریزه ایدئیلارینی، آرزو و عمللرینی، دوشونجه و حبس لرینی اؤزونده عکس ائتدیرمکله، اونلارین گۆزل و ایشیقلی حیات اوغروندا، بوتون ایران خالقلاری نین بین المیلل قارداشلیق و امکداشلیغی اوغروندا موباریزه اینامینی آرتیریر و داها دا مؤحکمله دیر.

آذربایجان، کورد و ایران خالقلاری مارکسیست پارتیاسی اولان حزب توده ایرانین سیرالاریندا سیخ بیرلشهرک، واحید جبهه ده امپریالیزمه و فنودال قورولوشونا قارشی آردیجیلیقلا موباریزه آپاریرلار. بو موباریزهده پارتیانین انقلابی مطبوعاتی قارداش خالقلارین موباریزه یوللارینی ایشیقلا ندیریر و ایران خالقلاری نین انقلابی عزمینی و غلبهیه اولان اینامینی داها دا آرتیریر و مؤحکملندیریر.

سوونت اتفاقی باشدا اولماقلا، سوسیالیست جبهه سی نین یئنی یئنی نایلیتلری کاپیتالیست و موستملکه اولکلری خالقلاری نین میلی آزادلیق حرکاتینی کسکینلشمسی و غلبه لری امپریالیزمی سارسیدیر. تاریخه زمانه میزین کومونیزم قوروجولاری قورولتایی کیمی داخیل اولموش سوونت اتفاقی کومونیزم پارتیاسی نین ایگیرمی ایکی قورولتایی نین قبول

انٽيڊيگي بئني پروگراميندا ڏيئيلا: «دنيا جوشقون ميلي آزادليق انقلابلاري دؤرو ڪڇير مڪدهدير. امپرياليزم خالقلارين چوخنون ميلي استقلالينيني و آزادليغيني بوغوموش، اونلاري امانسيز موستملڪه ڪولهليگي زنجيرينه چڪميش اولدوغو حالدا، سوسيايزمين مئيدانا گلمهسي مظلوم خالقلارين آزادليغا چيخماسي دؤرودور. ميلي آزادليق انقلابلاري نين گوجلو دالغاسي موستملڪه سيستميني سوپوروب اتير، امپرياليزمين. داياقلاريني سارسيدير»²⁰

1. «ظفر» قزنتي، نؤمره. 315، تئهران، 28 اييول 1946 جي ايل.
2. «نامه رهبر» قزنتي، نؤمره. 775، تئهران، 26 اييول 1946 جي ايل.
3. «رهبر» قزنتي، نؤمره. 776، تئهران، 1946 جي ايل.
4. «آذربايجان» قزنتي، ايڪينجي دؤره، نؤمره. 259، 26 اييول 1946 جي ايل.
5. بئنه اورادا، نؤمره. 260، 27 اييول 1946 جي ايل.
6. «مردم» قزنتي، وينجي دؤره، نؤمره. 26، 21 دئڪابر 1961 جي ايل.
7. «آذربايجان» قزنتي، ايڪينجي دؤره، نؤمره. 125، 13 فنورال 1946 جي ايل.
8. «آزاد ملت»، قزنتي. تبريز، نؤمره. 66، 21 اييول 1946 جي ايل.
9. سيد جعفر پيشه وري، «21 آذر»، 1961 جي ايل.
10. «آذربايجان» قزنتي، ايڪينجي دؤره، نؤمره. 70 (359)، 27 نويابر 1946 جي ايل.
11. سيد جعفر پيشه وري، «21 آذر»، 1961 جي ايل.
12. «آذربايجان» قزنتي، ايڪينجي دؤره، نؤمره. 73 (364)، 1 دئڪابر 1946 جي ايل.
13. «آذربايجان» قزنتي، نؤمره. 77 (366)، 7 دئڪابر 1946 جي ايل (آذربايجان دموكرات فرقهسي مركزي كوميته سينين موراجعتنامهسي).
14. «آذربايجان» قزنتي، نؤمره. 81 (370)، 11 دئڪابر 1946 جي ايل.
15. «آذربايجان» قزنتي، نؤمره. 81 (370)، 11 دئڪابر 1946 جي ايل (آذربايجان دموكرات فرقهسي مركزي كوميتهسي ايله آذربايجان همكارلار ايتيفاقينين مركزي شوراسينين مشترڪ بياناتي)
16. «مردم» قزنتي، تئهران، نؤمره. 29، 17 آپرئل 1950 جي ايل.
17. «آهنگ زندگي» قزنتي، تئهران، 12 دئڪابر 1953 جو ايل.
18. ميرزه ابراهيموو، «جنوبي آذربايجاندا ميلي دموكراتيڪ حرڪات حاقيندا»، «انقلاب و مدنيت» ژورنالي، نؤمره. 4، 1947 جي ايل.
19. صمد وورغون، «ليريكا»، آذر نشر، 1957 جي ايل.
20. سوونت ايتيفاقى كومونيست پارتياسينين پروگرامي، آذر نشر، 1961 جي ايل.